

5201

C. NEGRUZZI

VIATA ȘI OPERA LUI

DE

E. LOVINESCU

DOCENT DE LITERATURA ROMÂNĂ
LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

*Pele
rosie
3' h*

Editura Institutului de
Arte grafice „Minerva“,
București — 1913

Inv. 12186

E. LOVINESCU

DOCENT DE LITERATURĂ ROMÂNĂ LA UNIVERSITATEA
DIN BUCUREȘTI

Inv. 1539.

COSTACHE NEGRUZZI

VIAȚA ȘI OPERA LUI

2667.

8590 (Negruzzi Costache 106)

BUCUREȘTI

«MINERVA», — Institut de Artă
Grafice și Editură. — B-dul Aca-
demiei, 3 — Str. Edgar Quinet, 4

1913

859009,18° Negruzzi Costache

92 Negruzzi Costache

1/9/50

BIBLIOTECA
COTA *1539*

CONTROL 1951

RC 203/03

1961

D

*1917
to
1948*

POSTALNE NEBRUZE

INSTRUCȚIUNI

B.C.U. Bucuresti

C2667

P R E F A Ț Ă

Din monografiile asupra scriitorilor noștri din veacul al XIX dau la lumină abia acum al doilea volum, închinat lui Costache Negruzzi, deși e isprăvit de mai bine de doi ani. Dacă nu a apărut până astăzi e că publicul n'a răsplătit îndeajuns pe editor pentru sarcina ce și-a luat, tipărind astfel de studii.

Al treilea volum, închinat lui Gheorghe Asachi, isprăvit de mult, a apărut în mare parte în Convorbiri literare, și nu pot prevedea încă data când va ieși și în volum.

E. LOVINESCU.

București, 3 Decembrie 1912

I.

VIATA LUI
COSTACHE NEGRUZZI

I.

VIAȚA LUI COSTACHE NEGRUZZI.

E de mult simțită nevoia unor biografii complete ale scriitorilor noștri, — nu din dragul de a aduce la lumină micile, măruntele scăderi prin care oamenii mari se apropie de noi, cei mici, sau din zadarnica plăcere de a ne simți deopotrivă cu dâșii, — ci din datoria de a-i cunoaște în desăvârșita împrăștiere a străduinții lor, în lucruri mari ca și în lucruri mici, din închegarea cărora se întrupează viața lor. — *una*.

După cum curcubeul e acelaș în fiecare strop al unor râuri și în fiecare picătură de apă, tot așa înfățișarea sufletească a unui om e aceeaș, oglindită în fiecare amănunt al vieții lui zilnice; după cum nemăr-

ginirea tăriei albastre se răsfrânge într'o lacrimă de rouă, tot așa unitatea sufletului nostru se poate bănuî într'un gest, în mâna pe care o ridicăm, în înmlădierea glasului sfios, în orice ritm al ființei noastre ce se răspândește în afară ca șuvoiul scăpat de sub scocul morii, doritor de mișcare, de sbucium, sub calda sărutare a soarelui de primăvară.

Trebue deci să cunoaștem această viață, s'o urmărim, s'o prindem în cele mai fugare revărsări ale ei, pentru a înnemerî părticica de adevăr veșnic pe care o ascund într'însele, pentru a descoperî încă un fir din această pulbere fină din al cărei joc armonic se urzește viața.

Și se cuvine s'o facem cu atât mai mult cu cât, dacă n'o vom face acum, va fi apoi, poate, prea târziu.

Anii trec și cei din urmă părtași sau martori ai renașterii noastre culturale și politice se stâng unul câte unul, ducând cu dânșii atâtea lucruri prețioase, atâtea comori de știri asupra vremilor în care au trăit și asupra oamenilor mari cu care au făcut, pe care i-au văzut trăgând brazda activității lor, cu care au stat de vorbă,

în întrețineri familiare pe aleea de platanii a grădinei lui Epicur. În urechea lor răsună încă glasul elocinței și impetuos al lui Kogălniceanu, sau anecdota povestită de spiritualul Costache Negruzzi; în pupila ochiului lor stă culcată încă icoana liniștită a atâtor oameni de seamă, făptuitori în împrejurările grele ale închegării neamului nostru! Și acești bătrâni tac; în amurgul vieții nu găsesc îndemnul de a scrie povestea tinereții lor eroice, ce ni se va părea nouă, celor tineri, un basm pierdut în legende ca în lumina scăzută a craiului nou. În vremile acele — de altminteri ca și astăzi — cărțile de amintiri se iviau foarte rar. E o mare pagubă. Istoria nu înscrie în paginile ei decât clipele luminoase, popasurile de întremare; ea nu urmărește decât firul roșu al evenimentelor — dar în jur, câte lucruri mărunte, câte amănunte pitorești, prețioase, purtând, adese fără să pară, în cutele lor atât înțeles, ce nu așteaptă decât un ochiu ca să-l vadă și să-l priceapă!

O rază de soare se furișează pe geam și în camera întunecoasă o lume neînchipuită răsare deodată!

Ce înseamnă această pulbere de aur?
Ce înseamnă aceste ființe neașteptate
ce freamătă într'ohoră de Walpurgis-
nacht?

E o viață pe care nici n'o bănuiam...
Tot așa o carte de amintiri — de me-
morii — e o rază de soare strecurată
în noaptea trecutului spre a lumina
o lume nebănuită și care totuși *este*
și merită să fie cunoscută; căci fără
această pulbere de aur, fără această
atmosferă fină ce scaldă lucrurile,
realitatea nu e în toată plinătatea, în
toată rotunjimea formelor.

Pentru a întregi însă icoanele trecu-
tului nostru, nouă nu ne mai rămâne
decât hârtiile vechi cu scrisul lor în-
curcat, puținele notițe de prin ziarele
timpului, rarele știri prizărite cine
știe unde, pe care trebuie să le căutăm
cu multă trudă și nu în totdeauna cu
izbândă.

În loc deci de a putea încheia o
icoană vie, colorată, plină de viața
atâtor amănunte, trebuie să ne mulțu-
mim cu un desen tras în linii sumare
ce nuprindecât împrejmuirea rece a
lucrurilor; în locul unei picturi trebuie
să ne mulțumim cu o schiță cam

ștearsă, în care nu tresare plinul învâlmășit al vieții.

Peste tot ce n'a fost faptă istorică sau înnegrire de hârtie, uitarea începe a se așterne tot mai deasă; contemporanii dispar fără să-și facă datoria; iar scrisul de pe foile bătrâne ale timpului e prea necuprinzător pentru a întregi o viață în felurimea vădirilor ei.

Ca și la atâți scriitori însemnați ai noștri, ca la Grigore Alexandrescu de pildă, data nașterii lui Costache Negruzzi nu se poate ști cu siguranță; nici un act, nici o însemnare scrisă pe vre-un ceaslov n'o hotărăște. Ea pare totuși a fi fost la 1808, după cum ne arată d. Iacob Negruzzi în comunicarea făcută Academiei Române¹⁾, întemeindu-se atât pe tradiția orală, cât și pe faptul că bunicul d-sale, Dinu,

1) *Inceputurile literare ale lui Constantin Negruzzi de Iacob Negruzzi*, extras din *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXXII. 1909. În scrisoarea-notiță biografică de care se servește d-l N. Racoviță pentru conferința d-sale, ținută la Craiova, 1 Martie 1886, (*Convorbiri literare*, 1 Iulie 1886, t. XX), d-l Iacob Negruzzi nu se hotărăște între 1807 și 1808. Tot așa de pildă pe unul din manuscritele lui *Memnon* găsim «anul 1823 Sept. 25 în Iași. 16 ans», — ceea ce ar arăta ca an al nașterii anul 1807.

intră în stăpânirea moșiei Trifeștii-Vechi, primită ca zestre, în 1807, când se cunună cu Sofia Hermeziu, fiica Logofătului Dreptății Iorgu Hermeziu. După un an dela căsătorie se născu Constantin; data nașterii nu poate fi deci decât 1808.

Dacă ar fi să urmăm *Arhondologia Moldovei* a puțin vrednicului de crezare Paharnicul Constantin Sion, ceea ce n'o facem decât din datoria de a pune la îndemâna cetitorului toate isvoarele, ori cât de tulburi ar fi ele, neamul Negruților, neam de răzeși, e de loc din Ireavca. Unul dintre dânșii, Vasile Negruți, însurându-se cu fata unui răzeș din județul Putna, s'a așezat în podgoriile Odobeștilor, la Pățăști, având patru feciori. Pe vremea aceea Constantin Balș Ciuntu, dela Trifești, dorià să aibă pe lângă dânsul doi băeți de boernaș. Socrul lui Sion, Toma Stamatin, vecin cu Vasile Negruți prin viile dela Odobești, și cu Balș, prin moșia Ruptura, se gândi la feciorii mazilului, care știa și carte. Mai de voe, mai de nevoe el aduse la Trifești pe Dinu și pe Gheorghe. Dinu fu orânduie cafegiu, iar Gheorghe sofragiu, fiind puși și

la învățătură sub îngrijirea vătavului de curte. După câțiva ani Dinu ajunse logofăt de casă, iar după vre-o zece, în anul 1807, se însură cu Sofia Herneziu, care de altminteri nu trăi decât puțin după nașterea unicului ei fiu, Constantin.¹⁾

Prin nevastă, Dinu ajunse în stăpânirea a jumătate din moșia Trifești, din ținutul Iașilor, iar Constantin Balș ce-l iubiă ca un tată, îl umplu de binefaceri²⁾. După ce se înstări, el fu ridicat, sub Scarlat-Vodă, la rangul de paharnic³⁾.

Acest Dinu Negruți, după cum ne spune biografia anonimă a lui Cos-

¹⁾ După D. Oct. G. Lecca (*Familiile boerești române*, p. 362.) spița familiei Negruzzi — numită pe atunci Neniul — se ridică pînă în veacul al XVII, cind trăia Neniul Logofăt Mare sub Vasile Lupu.

²⁾ În «dieata» din 30 Ghenar 1822 a Logofătului Constantin Balș, Paharnicul Dinul Negruț și Sărdarul Gheorghe sunt numiți ca epitropi ai copiilor răposatului «pentru că -am crescut din mica lor copilărie și osebit că la toate trebile casei mele s'au arătat cu durere și silință spre odihna mea, dar și toată știința pentru toate socotelile și pricinile casei au.» Lui Dinu îi lăsă chiar 3.000 de lei, iar lui Gheorghe 2.000 (*Uricariul*, XI, p. 337 și următoarele).

³⁾ Pe timpul ocupației rusești (1806—12) Dinu e *vej Clucer*. Cf. *Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812* de R. Rosetti, Anal. Acad. Rom.

tache Negruzzi, din *Albina Carpaților*¹⁾, erà un om vesel, iubitor de petreceri. Prietenii lui îl întâmpinau chiar cu niște versuri destul de răspândite în acele vremi :

Lăsă-ți, nene Dinule,
Lăsă-ți veseliile,
Lasă-ți drăgănelele
Că ți-au trecut vremile, etc.

Înainte de toate, Dinu pare a fi fost un om destul de luminat și deștept. Carte începuse să învețe încă de pe când erà la Pățaști; în casa boerului Balș nu făcù decât să stăruască și mai mult. Dar despre gustul lui de citit, despre iubirea lui pentru literatura națională, așa puțină câtă erà, avem mărturii și mai sigure din cunoscutul articol al lui Costache Negruzzi : «Tatăl meu, scrie Negruzzi,²⁾ erà unul din Românii aceștia (iubitori de carte românească). Nu ieșià nici un calendar care să nu-l aibă el întâiu, nici o carte bisericească care să

1) Din Ianuarie 1887. Republicată în *Convorbiri literare*, 1 Iulie 1886, tom. XX, p. 313. Dinu Negruți e trecut aici cu rangul de *postelnic*. Pe timpul revoluției dela 1821 erà spătar.

2) C. Negruzzi, *Opere complete*, ed. «Minerva», I, p. 4.

n'o cumpere, nici o traducție care să nu pue să i-o prescrie».

Iată, în adevăr, ce se găsiă în biblioteca — adică într'o ladă din coridor — a acestui boer iubitor de slovă românească:

Cărți tipărite.

- Viețile Sfinților din toate lunile.*
Moartea lui Avel (poem de Gesner).¹⁾
Numa Pompilius (Romanț de Florian).
Patimile Domnului Nostru în versuri.
Istoria lui Arghir și a pre-frumoasei Elene.
Despre începutul Românilor de Petru Maior.
Floarea darurilor.
Intâmplările Franțezilor și întoarcerea lor dela Moscova.
Talmudul Jidovesc.

Manuscrise.

- Letopisețul lui Nicolai Costin.*
Cavalerii Lebedei (Romanț de M-me Genlis).
Incunjurarea cetății Roșela. (Romanț, idem).

¹⁾ Traducerea *Mortii lui Avel* a lui Beldiman datează din 1808. Academia Română are două copii după această traducere manuscrisă, una din 1812 a lui Ion anagnostul, și alta a lui Matei Gane din 1813—14 (Mss. No. 552, 553). Tipărirea acestei traduceri nu s'a făcut decât în 1818 în tipografia lui Karkalechi (cf. G. Bogdan-Duică, articolul : *Salomon Gessner în literatura română*, în *Convorbiri literare* pe 1901, tom. XXXV. p. 162). Despre Beldiman a se vedeă în genere articolul d-lui I. Tanoviceanu, *Arhiva*, v. IX. p. 165.

- Lentor*, tragedie în versuri. ¹⁾
Sapor, idem. ²⁾
Matilda (Romanț de M-me Cottin. ³⁾
Manon Lesco, romanț.
Tarlo, sau străinii în Elveția, idem.
Zelmis și Elvira, idem.
Cugetări de Oxenstern. etc., etc.

Toate aceste cărți, împreună, cu multe altele se pierdură apoi în bejănia anului 1821. ⁴⁾

1) *Lentor*, eră socotită ca a lui Beldiman [cf. articolul d-lui I. Tanoviceanu în *Arhiva*, v. IX, p. 165]. D-l Bogdan-Duică într'un articol «*Costache Conachi și Tragedia lui Lentor*», în *Viața Românească*, 1906 Noemvrie, arată că traducerea acestei tragedii trebuie atribuită lui *Conachi*.

2) Cf. ms. 531, Acad. Rom. Al. Beldiman «*Tragedia lui Sapor*». Traducere în versuri în 5 acte.

3) Poate că acest roman nu eră decât traducerea în manuscris a lui Costache Conachi, ce aveà să apară de sub tipar mult mai târziu în 1841 la Cantora Foaiei sătești. Cf. G. Bogdan-Duică, *Logofătul Costache Conachi în Convorbiri literare*, XXXVII (1903), p. 364.

4) Nu putem ști cu siguranță dacă nu s'a încercat și Dinu Negruzzi în literatură. În Ms. 20 al Academiei, într'un in-folio ce cuprinde «*Pribegire lui Cupidon la pustietăți*», poem cu 7 părți de spătarul Enacachi Gane, se găsește pe pag. 2 următoarele versuri:

Cătră cetitoriu !

Ieu pe a acestui soare ș'a stăpinii nopții lună
 Supt a Moldovii orizon văzînd mai întăiu lumină
 Nu mai puțin strălucire a doi lucefiri ce sînt,
 Pentru zi și pentru noapte vestitorii pe pămînt,

Crescut de un astfel de părinte, iubitor de învățătură, ȳră firesc ca tȳnă-
rul Constantin să primească o ins-
trucție destul de aleasă. Dascălul grec
Chiriac îi fu cel dintȳiu învățator. La
vârsta de 12—13 ani, după cum singur
ne spune, el citise pe Homer, pe Eu-
ripide, cunoștea din scoarță în scoarță
pe Erodian, autorul unei prozodii ho-
merice. Știȳ deci grecește destul de
bine și chiar franțuzește. După cât se
pare avusese un dascăl francez, ceeace
nu suntem în stare a dovedi ¹⁾. Carte

(A a căroră planite drum, pe globul cel ceresc,
Doȳ zȳci și patru ciasuri ieste rinduit firesc)
Crescȳnd a me cunoștinȳ, am luat apoi aminte
La a stȳrii cei lumești prifaceri necontenite,
Am pȳtruns cu ochii minții pȳn'la obirșie lor.
Am aflat deșȳrtȳciune cȳ ieste a lor izvor ;
Cȳnd un prilej cȳutam ca sȳ fac o ispitire
In zugrȳvire vieții, prin a vremii mijlocire,
Eliniasca deșteptare, aducȳnd valuri cumplite
Au azvirilit și pe mine intru o sȳngurȳtate ;
Gȳsindu-sȳ vr'o greșalȳ, aceia va fi ertatȳ,
Ne avind eu dobȳnditȳ ecsperienȳia toatȳ.

Mai jos subscris :

Negruț Cȳminar.

1825 Aprilie 30, în satul Ciumuleștii.

1) C. Negruzzi o afirmȳ: «Drept aceea, d-ta vei binevoi
a le învățȳ pe de rost, pentru ca sȳ le poți cuvȳntȳ curat
și pe înȳeles, pentru cȳ vȳd cȳ dascȳlii d-tale, Grecul și
Franțuzul, pe care dracul sȳ-i iea ! ȳi-a stricat proforaoa,
nu poți rostȳ pe ȳ, ȳ, ș, c. și altele vr'o cȳteva».

românească nu cunoșteà încă. Cum a ajuns s'o cunoască, ne-a povestit-o Negruzzi, optsprezece ani mai târziu, în neuitatul său articol «*Cum am învățat românește*»¹⁾, care prin humorul lui sănătos încheagă o frumoasă pagină din literatura noastră, iar prin veștile ce ne dă asupra școalei moldovenești dela începutul veacului al XIX poate fi privită ca o însemnată pagină a culturii noastre.

Nu e de prisos de a reaminti în puține cuvinte cuprinsul acestui prețios articol, atât pentru luminarea vremii în care s'a format spiritul scriitorului nostru, cât mai ales și din împrejurarea că, în urma unui studiu al d-lui G. Bogdan-Duică,²⁾ putem cerceta informațiile lui Costache Negruzzi și sub latura adevărului istoric, zugrăvind în colori vii și figura unui dascăl român din începuturile noastre culturale.

Erà prin 1820. Puțina școală ce se făcea era în grecește. Limba română stăruia a fi desfigurată de «diecii

1) Publicat întâiu în *Curier de ambe sexe*, I, p. 337.

2) *Două capitole dintr'o biografie a lui Constantin Negruzzi* în *Convorbiri literare*, 1 Octomvrie 1901, XXXV, p. 865.

dela Vistierie»; pretutindeni nu auziai decât: *parigorisesc*, *catadicsesc* și așa mai departe. Doar abia câțiva boeri, bătrâni și ruginiți, rămăseseră credincioși graiului strămoșesc, citind toate tipăriturile sosite din Buda sau din Brașov.

Se mai află totuși o școală unde se învătă și se simția românește: seminariul dela Socola întemeiat de Veniamin Costache, în Septemvrie 1803.¹⁾

În 1820, Costache Negruzzi avea vre-o 12—13 ani și nu cunoștea încă slovele românești. Tatăl său Dinu îl luă la examenele dela Socola, la care se adunase lume destul de multă. Examenele de istorie, de geografie și de celelalte materii se isprăviseră²⁾; mai rămăsese examenul de limba română.

Profesorul român, Socoleanu, al cărui chip e desigur în amintirea tu-

1) Și nu în 1804, Cf. G. Adamescu, *Istoria Seminariului «Veniamin» din Iași*, (1803—903),^{*} București, 1904.

2) «La Socola în locul monahilor am adunat 60 de copii tineri fii de preoți, în vârsta nevinovăției, le-am așezat profesori de gramatică românească și latină, de cal aritmetică, istorie universală, loghică, filosofie, retorică în care scop dinadins am adus din deosebite părți bărbați vrednici» zice Veniamin în testamentul său. Cf. G. Adamescu, *op. cit.* p. 47.

turor, în urma descrierii lui Negruzzi, se crezù dator să arate celor de față frumusețile și mai ales greutatea gramaticii române, în care acelaș cuvânt se poate scrie în trei feluri, după înțelesul pe care-l are. El însemnă pe tablă cele dou pilde:

Fată Sarră!
Eu ț'am zis aseară
Să vezi oul cum se sară.

sau

Maică-tă de-i vne
Bine ar fi să vne
Pân' la noi la vie

Entusiasmul în sală fu mare. Dinu se hotărî să cheme pe bătrânul So-coleanu ca să dea lecții de limba română fiului său Constantin. Profesorul veni și își lămurì sistemul lui de învățatură, care nu aveà nimic ademenitor pentru un tânăr cititor al lui Homer și Euripide. Sistemul acesta stă în a începe dela *az, buche*, în a împărți slovele în glasnice, neglasnice și glasnico-neglasnice...

Tânărul Constantin nu-și putù stăpâni mânia, văzându-se silit la o astfel de învățatură. După plecarea profesorului, el răscolì în biblioteca tatălui său, alese dintre cărțile românești *Despre începutul Românilor* a lui Petru

Maior, și cu ajutorul abecedarului lui Socoleanu, isbuti în câteva ceasuri să citească destul de lesne.

A treia zi, el înmărmurì pe profesor cu știința lui, apoi, pentru ași bate joc de dânsul, îi puse câteva întrebări:

1. Pentru ce une-ori vara plouă cu broaște, iar nu cu cristei fripți precum odinioară la Jidani ?

2. De unde a luat Adam și Eva ac și ață de-a cusut frunzele de smochin, în vreme ce pe atunci nu erà încă nici o fabrică ?

3. Cum...

Dar n'apucă să sfârșească și dascălul Socoleanu svâcnì pe ușă în urma unei astfel de nelegiuiri. În acest chip a învățat românește marele nostru prozator Costache Negruzzi !...

Aceste pagini fermecătoare, în care se vedește atât de bine humorul scriitorului nostru, sunt desigur în amintirea tuturor; cu toții le-am citit, în timpul nostru, fără a ne întrebà care e partea de adevăr și care de fantezie? dacă acest Socoleanu a fost cândva în oase și carne sau dacă nu cumva Negruzzi l'a plăsmuit pe dea'ntregul ?

2667

În urma articolului amintit al d-lui G. Bogdan-Duică, nu mai e nici o îndoială că Socoleanu nu e decât Ioan Alboteanu, profesor la Seminariul dela Socola, dela înființarea lui (1803) până la 1844, când se stinse.

D-l Bogdan-Duică avu chiar norocul să dea peste necrologul lui Alboteanu, publicat în *Albina* din 1844¹⁾, ieșit poate din pana lui Săulescu, și din care e lesne să întregim figura acestui vechiu dascăl.

Alboteanu erà nepotul episcopului de mai târziu Herescu, ce-l crescù și-l trimise, la o vârstă destul de înaintată, — aveà 34 de ani — la școala din Cernăuți de sub direcția lui Anton de Marki. Peste doi ani făcuse un așa spor în învățarea gramaticii românești și germane în cât fu numit profesor la Suceava. Aici, zice necrologul, zelul lui fu încununat de izbândă. Cursul lui fu foarte cercetat. Trecând în Moldova, el se înfățișă dinaintea lui Iacob Stamate, ajuns Mitropolit în 1792, care îl rândui dascăl la școala Sf. Nicolae. La înființarea seminariu-

¹⁾ *Albina*, No. 94 și 95, în foileton, intitulat: *Păharicul Ioan Alboteanu, răposat în 18 Noembrie 1844.*

21

lui dela Socola, Alboteanu fu însărcinat cu «directia învățăturilor», fiind «în curând înconjurat de sholeri îndatoriti de a-i urmă învățăturile».

Intențiile acestui dascăl erau bune; ele plecau dintr'un cald patriotism și dintr'o mare iubire pentru puritatea limbii românești, atât de amenințată. Din puținul ce cunoaștem despre activitatea lui didactică și din felul cum încercase să învețe românește pe Costache Negruzzi, descoperim în Alboteanu adeptul unui «sistem nou», tot atât de nou atunci ca și acum, și care nu e altul decât sistemul *treptelor formale* din pedagogia zilelor noastre. Impins prea departe, și întrebuintat de niște mâini nedibace, el n'a dat roadele ce se așteptă, după cum se vede chiar din necrolog: «Urzitoriu sistemului nouă, el n'avea nici rivali, nici judecători competenți, mărginit în cunoștințele sale, fără povățuirea unei învățături clasice, filologia și dialectica sa se abăteau uneori dela scopul adevărat a propunerii sale și s'ar fi putut socoti pedantism, dacă sistema nouă nu trebuia să treacă prin toate fazele menite nașterii și propășirii ei, sub astă categorie cad orațiile și di-

sertațiile sale». Ceeace, după cât se vede, nu e departe de învinuirile aduse de Costache Negruzzi și care se pot încheia : la un schematism pedant și la o pornire nevinovată pentru «orații» pline de pilduri întortochiate.

Că Socoleanu nu e altul decât Ioan Alboteanu, se vede și de acolo că chiar faimosul exemplu cu «*Fată Sarră*, etc...» e recunoscut ca autentic ¹⁾. Celălalt exemplu «*Maica ta de-i vie...*», după cum arată d-l Bogdan-Duică, trebuie să fi fost născocit de însuși Negruzzi.

Alboteanu, foarte bătrân, a cunoscut totuși articolul satiric al lui Negruzzi, și a răspuns chiar printr'o poezie, pe care autorul necrologului o găsește «*bine sărată*», ceea ce nu ni se pare și nouă ²⁾. El nu se stinse decât târziu de tot, în 1844, la 87 de ani.

¹⁾ Acest Alboteanu e cunoscut, nu știm pentru ce, în istoria Seminarului Veniamin sub numele de *Paharnicul Enache*, despre care vorbește d-l Erbiceanu în *Istoricul Seminarului Veniamin*, 1885, p. 34, 47, 63, 79. Identificarea Paharnicului Enache cu Paharnicul Alboteanu s'a făcut de d-l Bogdan-Duică, și a fost primită și de d-l Adamescu în *Istoria Seminarului Veniamin*, p. 33, notă.

²⁾ D. Bogdan-Duică a găsit și această poezie la Academie în Ms. No. 21, f. 48. Ea nu are nici o valoare. O dăm numai ca o curiozitate literară. Temeiul ei stă în afirmația originii țigănești a lui Negruzzi, care de altminteri nu e adevărată :

«Ajungând la vârsta de 87 ani, încheie autorul necrologului fără a fi în-

Răspuns la o critică.

Patria ni este mumă
Și Românul înțelept
Cu laudă o 'ncunună,
Știind că din al ei pept
Iși are a sa ființă
Di să află înțelept
Și apoi și cu știință!

Iară cela ce hulește
Fără nici o cruțare
Patria ce îl hrănește
Fire țigănească are!

De acei slăviți Romani
Ce nu sînt nici cum corciți
Din semință de țigani;
Și apoi nici porecliți
Cu poreclă țigănească
A neamului de negriți!
Vâlfa lor să înflorească
Pentru că sunt pre cinstiți!

Nu voesc a ocări
Pre cel ce nu le greșăște
Și nici a-l mai cărai
Dacă el nu cărăește.

Iar pre cel ce să fălește
Că-i de viță de Roman,
Și pe patriot hulește
Să știți că-i soiu de țigan!

Că Negruți ce însemnează?
Ia o piele mohorită
Ce chiar se asămănează
Cu a cioarei potrivită!

Sunt și oameni negricioși
Mai ales din Africani,
Insă buni, politicoși,
Nefiind soiu de țigani!...
Iar țiganul îngâmfat
Cu un cuget foarte rău
Și când eră împărat
Mulți zic: că pre tatăl său
Mai întâi au spânzurat.
Nefiindu-i vinovat!

Legea firei poruncește:
Pre om a nu-l defăimă,
Iar pre cel ce te hulește
Dacă îl vei apăra,
El mai rău te incolțăște
Așa dar nu'l mai cruță!

Dar în afară de această poezie, în ms. 1639, ce cuprinde unele hârtii ale lui Săulescu, am găsit și eu o însemnare a lui Săulescu pe o foaie volantă, (F. 186) în care pomeneste de cearta dintre Negruzzi și Enachi Alboteanu, ba

cercat în viață vre-o boală grea, Alboteanu se simți de câteva luni îngreuet și fără apetit, în cât nu luă nimic în gură afară de apă. Sâmbătă, în 18 Noemvrie, se sculă din așternut, stătù în mijlocul camerei, chemă pe nume pe cei mai însemnați sholeri a anilor trecuți și, în ideea că toți s'au adunat, le făcù un fel de exordie a lucrărilor vieței sale, chemând întru mărturie pe contimporanii nepărtinitori. După astă orație, cu înfocare rostită, luă ziua bună dela familia și sholerii, cari, împlântați în lacrimi, într'adevăr îl înconjură și se culcă spre a nu se mai

chiar amintește, și de poezia^o lui Alboteanu pre care n'o reproduce, de altminteri. Iată această însemnare :

«D. C. Negruzzi, dându-și licența în criticele prescrise de d-lui, sub rubica «Păcatele Tinereților mele., află plăcere a deride și pre bietul veteran între profesorii Seminariei Veniamine, Enachi Alboteanu, în rândul căruia parodia pune și pre profesorii Academiei. Enarează deci :.. (Săulescu rezumează spiritualul articol al lui Negruzzi apoi arată cum bătrânul Alboteanu i-a răspuns «prinr'un libel sarcastic versificat pre exagerat».

«Mi s'a zis mie să compun eu în proză un răspuns defensitor bătrânului profesor. Acesta gata find a se tipări, aflând d-l Negruzzi, dispărură și tabla compusă din presă și manuscriptul meu în cât nu se știe până azi ce s'a făcut, rămânând în anima d-sale numai rancoarea din care nu pregetă a voi să-și răzbune la toată ocaziunea ce-i veni la mână».

sculă decât la chemarea trâmbițarei înfricoșate».

Astfel dispărù acest dascăl al regenerării noastre culturale, ce ar fi rămas sub vâlul uitării, ca atâția alții dacă nu ar fi întâlnit în cale pana isteată și sarcastică a făuritorului, prozei românești.

Toate aceste lucruri se petreceau, în 1820, pe când, după cum știm, Costache Negruzzi, n'avea decât 12—13 ani. Revoluția anului 1821 nu era departe. La 22 Februarie a acestui an Alexandru Ipsilante, fiul lui Constantin, trecu Prutul cu gândul să ridice amândouă Principatele împotriva Turcilor. Moldovenii nu se grăbiră însă să ajute o mișcare ce le era străină prin năzuințele ei. Grecii o rânduiră totuși destul de ușor ocârmuirii eteriste în cele mai însemnate orașe ale Moldovei. În Iași, Ipsilante lăsă ca guvernator pe vestitul Pendedeca, după cum lăsase în Botoșani, pe Grigore Rizu, sau în Galați pe Caravia. Aceste ocârmuirii nu aveau alt țel decât cel al prădăciunii. «Drumurile se împănau de eteriști, zice istoricul, colindând satele după cai, ar-

me și hrană ce strângeau dela locuitorii, în cât nu știau oamenii în țările unde s'ar adăpostii ca să scape de prădăciuni și de primejdia vieții, mult mai siguri fiind acei pe care vremurile îi apucară în fundul pădurilor, și în munții decât prin orașe și sate. Toată lumea o rupea de fugă».

În fața unor astfel de prădăciuni, boerii începură a se adăpostii care încotro putea, unii în Bucovina, alții în Basarabia. Numai o parte dintre dâșii, în fruntea căreia era vornicul Teodor Balș, se duse la pașa din Brăila, spre a-i cere ajutor.

Între boerii ce luară dramul bejăniei fu și Dinu Negruzzi, care avea proprietăți în Basarabia, date cu arendă, firește, după alipirea la Rusia a acestei provincii... În Moldova, el își lăsa treburile încurcate de oarece împreună cu Mihalache Sturza, viitorul domn, și cu alți boeri, luase în întreprindere dela Stat toate poștele din țară¹⁾. Mii de cai, care și căruțe ale lor, răspândite în toată țara, aveau să fie pierdute acum pentru totdeauna, de oarece eteriștii tocmai de cai

¹⁾ I. Negruzzi, *op. cit.* p. 4.

și de mijloace de transport aveau nevoie. Mihai Sturza fugise la Cernăuți, pe când Dinu, însoțit de fiul său Constantin, se așază la moșia Șărăuți, din ținutul Hotinului, pentru a scăpa cel puțin cu viață și a aștepta să se potolească lucrurile în Moldova.

Iarna acestui an o petrecură acolo; în primăvara anului 1822 îi găsim în Chișineu, unde merseră spre a se întâlni cu rude, prieteni și cunoscuți refugiați ca și dâșii. «Eră curios, scrie Costache Negruzzi 17 ani după aceea,¹⁾ a vedeà cineva atunci capitala Basarabiei atât de deșartă și de tăcută, cât se făcuse de vie și de sgomotoasă. Plină de o lume de oameni care trăiau de azi pe mâine, care nu știau de se vor înturna la vetrele lor, acești oameni, mulțumiți că și-au scăpat zilele, se deprinseseră cu ideia că n'o să mai găsească în urmă decât cenușă și neavând ce face alta, hotărîră a amorți suferința prin vesela petrecere, care cel puțin îi făcèa a uità nenorocirea. De aceea, nu vedeai alta decât plimbări, muzici, mese, intrigi amoroase». Toate aceste Costache Ne-

¹⁾ Scrisoarea VII din Septemvrie 1839, ed. «Minerva», I. p. 167.

gruzzi le văzuse pe când nu avea decât 14 ani!...

Aici, la Chişineu, cunoscù el pe emigrantul francez Rancowitz (?) «dela care învăţă franţuzeşte» zice anonimul biograf din *Albina Carpaţilor*. Noi ştim însă că tânărul Constantin cunoştea această limbă încă din Iaşi, unde avusese un profesor francez. Tot aici mai cunoscù şi pe marele poet Puschin, atunci în vârstă de 22 de ani, care urmă să aibă o înrâurire atât de puternică asupra activităţii literare a scriitorului nostru ¹⁾! «Puschin mă iubiă, scrie el în aceeaş scrisoare, şi găseă plăcere a-mi îndreptă greşalele ce făceam, vorbind cu el franţuzeşte» ...

Scurta lui şedere în Basarabia avea să lase adânci urme în spiritul lui Constantin Negruzzi. El învăţă mai întâiu limba rusă, cel puţin atât ca să poată traduce din poeziile lui Puschin sau satirile lui Antioh Cantemir. Cunoaşterea împrejurărilor, priveliştii ca şi a vieţii basarabene, îi va îngădui mai târziu să scrie nuvela «*O aler-*

¹⁾ Legătura cu Puschin avea să se întărească în anul 1836—37, când Negruzzi petrecù iarăşi în Basarabia.

gare de cai, și mai multe scrisori, de cuprins basarabean. Mai mult decât atât, în urma comunicării d-lui Iacob Negruzzi la Academie, știm astăzi că din timpul petrecerii în Basarabia, cu lungele răgazuri dela Șărăuți, ne vin și cele dintâi încercări literare — deși nu originale — ale lui Constantin Negruzzi. Când vom stăruî asupra activității lui literare, ne vom oprî mai mult și asupra acestui manuscris al prozatorului nostru, dăruit Academiei de fiul său, ce se datează între 1821—23, adică din epoca pribegiei. În el vom salutà începuturile literare ale lui Constantin Negruzzi, în vârstă abia de 14 ani.

În primăvara anului 1823¹⁾, spătarul Dinu se întoarse în Moldova, unde nu-l așteptă decât ruini. Casa lui din Iași fusese jefuită mai întâiu de voluntiri și în urmă ocupată de ienicerii și prefăcută în grajd.²⁾

Paznicii lăsați dispăruseră; numai eră nici o urmă de mobilă; lada cu cărți se făcuse nevăzută. O singură ființă mai rămăsese între atâte ruini:

1) Scrisoarea VII, p. 167.

2) Astăzi această casă, reparată, e transformată într'o școală profesională a societății «Reunirea femeilor române».

câinele Balaban, care ca și credinciosul Argos al lui Ulise, zice d. Iacob Negruzzi, își așteptă stăpânul! Constantin Negruzzi va povesti mai târziu cu multă duiosie această nespusă scenă de jelanie, ce se petrecu la întoarcerea lui la casa părintească.

Dar nu numai casa fusese ruinată; o bună parte din averea lui Dinu se părăduise: obiectele de valoare și argintăria îngropate la Trifești fuseseră furate. Tovarășii de odinioară dela întreprinderea poștelor Moldovei intrară repede într'un șir de neînțelegeri ce aveau să pună în mormânt pe Dinu, în 1826. Constantin, încrezător în dreptatea lui, porni proces împotriva lui Mihalache Sturza, proces care se târăgână până la ajungerea acestuia ca domn. Atunci el fù, firește, pierdut, iar Constantin condamnat la mari despăgubiri. Moșia părintească Șărăuți se înstrăină astfel, slăbind și legăturile lui Negruzzi cu Basarabia.

Incepem acum povestea vieții lui Costache Negruzzi, nu a vieții literare, pe care o putem hotărî cu deamănuntul, pentru că scrisul rămâne, ci

a vieții civile și politice, a vieții petrecute zi cu zi, fără să fi lăsat urme văzute sau ușor de găsit. Nimeni nu s'a încercat s'o facă, și, cred, că e cu neputință de făcut în toate amănuntele. O singură mângâiere ne rămâne. Ori cât de prețioase ar fi aceste amănunte, nu sunt totuși dintre acele a căror lipsă să fie o pagubă de neîndreptat. Nimicirea unei scrieri, a lui *Alexandru Lăpușneanu* de pildă, ar fi o mare pierdere, nu numai pentru studiarea lui Negruzzi ci și pentru întreaga literatură românească, pe când necunoașterea unor mărunțișuri de interes privatsauchi ar public, are mult mai puțină însemnătate. Vom povesti deci această viață, cu multe lipsuri desigur, mulțumită știrilor găsite în ziarele timpului, care, de cele mai multe ori sunt lipsite de vre-un înțeles deosebit. Vom da totuși aceste știri, mai întâiu pentru că nu sunt prea multe, și apoi pentru că e timpul să se facă despoierea foilor vechi de tot ce cuprind privitor la scriitorii noștri.

După moartea tatălui său, în 1826, știm că tânărul Constantin intră prin

îngrijirea rudelor ca *diac*, adică copist, la visterie, după obiceiul fiilor de boeri ce-și începeau viața politică.

Pela 1829, îl găsim printre cei ce încurajează *Albina* lui Asachi, chiar dela întemeierea ei. ¹⁾

La 1831 Constantin Negruzzi e *căminar*, după cum îl vedem pomenit într'o înștiințare a *Albinei* ²⁾, care vestește plecarea lui în Basarabia.

La 1835, traduse cea dintâi piesă de teatru: *Treizeci de ani sau viața unui jucător de cărți*. ³⁾

În 1836, îi putem urmări legăturile cu Țara Românească. *Gazeta Teatrului* ⁴⁾ din acest an îl prenumără printre mădularele Societății filarmonice din București, căreia îi dăruiește 250 de exemplare din traducerea sa *Maria Tudor*; îl vedem chiar trecut cu un ajutor: odată de 12 galbeni, și altădată de 16 lei. Legăturile aceste, mai ales

1) *Albina* pe 1829, p. 3. Costache Negruză e trecut printre «numele binevoitorilor prenumeranți din carii o seamă au dat și osebit ajutoriu».

2) *Albina*, 21 Maiu 1831, p. 56. Înștiințare. «Dela cinstitul departament a streinilor. Fiindcă D. Căminar Negruți are a merge peste hotar în Basarabia, de aceasta se face cunoscut tuturor.»

3) Cf. volumul acesta, p. 67.

4) 1836, No. 10, p. 78.

cu Eliade și cu ziarul lui *Curierul românesc*, aveau apoi să se întărească și mai mult. Asupra lor vom stăruî însă mai pe urmă.

În alegerile ce se terminară la 15 Oct. 1837, căminarul Negruzzi fu ales deputat al județului Iași, înainte de a fi împlinit 30 de ani.¹⁾ Tot din acest răstimp, 1836—37, datează o ședere mai îndelungată a lui în Basarabia, unde întări din nou legăturile cu poetul Pușchin, din care și traduse curând apoi.

În 1838, în urma unui articol intitulat «*Vandalism*» și publicat în *Albina românească*²⁾ «cu învoirea cenzurii» zice Costache Negruzzi, el fu «exilat la moșia sa³⁾» nejudecat și neosândit — deși se găsiă deputat⁴⁾.

1) *Albina*, 1837, No. 91, din 18 Noemvrie, p. 370.

2) În *Albina românească* de pe acest an n'am putut da peste acel articol. Negruzzi o afirmă totuși în nota din *Păcatele tineretilor* (1857), p. 258. E poate în suplimentul, *Alăuta*, pe care însă nu-l gădesc la Academie.

3) E cu puțință să fi fost la o moșie din Basarabia, dupăcum ar reieși din articolul asupra lui Scavinschi, datat din Maiu 1838 (Ed. M. I. p. 150) «A bia de trei zile mă înturnasem din Rusia, unde zăbovisem câteva luni.»

4) Împreună cu spătarul Bran el fu ales secretar al obșteștei adunări în ședința dela 8 Dec. 1838, *Curier românesc*, 23 Dec. 1838.

Articolul e în adevăr însuflețit de un nobil patriotism, lovind în domniile fanariote, în care domnii «prădau regulat câte 7 ani, și apoi, când se duceau, ne lăsau spre răsplata averilor ce au fost stors, ciocoismul, lucsul, corupția!» În el se înfierează «vandalismul» cu care sunt părăsite în voia distrugerii toate rămășițele glorioase ale trecutului nostru, toate semnele văzute ale obârșiei noastre romane. «Când toate monumentele noastre vor fi numai cenușă ori care străin va avea obrăznicia a ne zice că am furat numele de Român pe care îl purtăm, și ce-i vom răspunde?»

Prin 1839 Negruzzi, ca deputat, fu însărcinat cu lucrările *catagrafiei*. El umblă cinci luni de zile din sat în sat, după cum reiese din scrisoarea VII intitulată: «*Pentru ce Țigani nu sunt Români*». ¹⁾

Tot în 1839 se însură cu Maria fiica găii Dimitrie Gane. ²⁾

¹⁾ Ed «Minerva», I, p. 168.

²⁾ Cu privire la însurătoarea lui Negruzzi avem o scrisoare a lui Eliade, din care reproducem un fragmen: «... Îmi scrii că o să te însori, și îmi zici că ți-a venit o idee dumnezească, ș. c. l. Când eu aș fi de vre-o 20 de ani, poate că te-aș crede că-ți e ideia dumnezească;

Anul 1840 fù o dată însemnată nu numai în viața scriitorului nostru ci și pentru în întreaga desvoltare a culturii moldovene.

dar de 28 de ani (socotit de azi) trecut prin ciur și prin dârmon la zâmbetul și glasul sexului frumos, artist întru a cunoaște ce vra să zică femeea în adevărata sinificație a vorbei, adică o ființă și bună și rea, ca o jumătate a *unui* tot și bun și rău, a *omului*, ca un artist, zic, a cunoaște ce este bunul într'însa și ce este răul, sunt sigur că n'a putut să-ți vie ideia însurăto'ii decât după ce ai avut un obiect asupra căruia să-ți faci băgările de seamă ale unui om de 28 de ani, ale unui *om-Nigruzzi*. De a fost Nigruzzi care s'a gândit, a observat cu un ochiu scrutaător, a ales: însoară-te; iar de nu, să nu cumva să te însori cu alegerea și judecata a *celui* de 20 de ani. Însoară-te, crește-ți soția și învaț-o a te iubi cum înveți și pe prieteni a te iubi; arta aceasta o cunoști: însă la dragoste și a da și a lua îți fac o băgare de seamă. Fiecare avem în noi o cătățime și de dragoste și de ură precum avem și o cătățime de putere. Și cheltuind facultățile noastre fără cumpăt, se sfârșesc, se sleesc foarte curând. Dragostea, iubitul meu, să o dai și să o iei cu economie, ca nu cumva cheltuind-o în scurtă vreme, să rămânem săraci de această comoară ce singură ne îndulcește zilele de mahnire. Consoața dumitale s'o faci să simtă dragostea în sânul dumitale totdeauna crescând; și timpul sau măsura acestei armonii cerești să-l iei dela început foarte încet, ca să poți ajunge crescând, la bătrânețe să fii *alegro*. Luându-l deodată iute, și trecând deodată din iute în mai iute, silit a crește dragostea, în scurtă vreme ajungi o lungă și iute răpejune fără tact, fără cadență, un șir de tacturi unul lângă altul înghesuite pe puncturile liniei geometrice, și e rău când linia se va în-

Costache Negruzzi, acum spătar, e președintele Eforiei orășenești; în această însușire îl găsim de față la punerea pietrei fundamentale a Școlii de meserii, când rostî și o cuvîntare, mulțumind Epitropiei și Divanului¹⁾

tâmplă să nu fie dreaptă ci frîntă, întortoiată (sic). Iubind peste măsură, va veni odată ziua când consoața va zice: bărbatul meu nu mă iubește, și eu am trebuință de dragoste (căci omul are trebuință de dragoste; inima lui prietene au făcut pe inime; e ca o pară de foc cu deosebirea că *multul* sau basul ei cată în sus către cer și *puținul* sau ascuțitul în jos), va zice am trebuință de dragoste, trebuie s'o caut și puține femei sunt, când le vine această părere, să nu caute dragostea aiurea.

Insoară-te, iubitul meu, dacă se însoară însuși Negruzzi, pentru că nu-l socotesc așa de *puțin*, ca să nu știe să aleagă și să *păstreze*. Fii fericit, deo Domnul să trăești mulți și fericiți ani și câte rugăciuni și urări sunt la binecuvîntarea sfintei cununii, eu ți le repet din suflet, de tot frasel binecuvîntării cu un amin...» Scrisoarea e datată din 26 Aprilie 1839 și publicată în *Convorbiri literare*, 1 Dec. 1879 (XIII), p. 363.

O altă pomenire despre căsătoria lui Negruzzi găsim într'o scrisoare a lui Grigore Alexandrescu. «Sfârșesc, recomandându-mă la prieteșugul d-tale, poftindu-ți o viață fericită în căsătorie și o duzină de mici poeți care să semene tatălui lor.» Scrisoarea e din 12 Ghenar 1839. (*Convorbiri literare*, 1885, XIX, p. 801).

După cum se vede, Negruzzi vestise pe toți prietenii din Muntenia despre căsătoria lui.

¹⁾ *Albina românească*, No. 52 (4 Iulie 1840). V. A. Urechin, *Ist. Școlilor*, II, p. 164.

Acest an văzù întemeierea *Daciei literare*, în care se tipări nemuritorul *Alexandru Lăpuşneanu*; tot acest an văzù și înstăpânirea lui Costache Negruzzi M. Kogălniceanu și Vasile Alecsandri asupra direcției Teatrului Național din Iași, prin contractul, încheiat la 18 Martie 1840¹⁾, pe care aveà s'o treacă mai târziu, d-nei Frisch, prin contractul dela 9 Maiu 1842²⁾. Asupra activității desfășurate în răstimpul acestei scurte direcții, vom stărui altădată.

În Ianuarie 1841, spătarul Negruzzi, secretar vremelnice al Obșteștei adunări, fu ales secretar suplimentar³⁾, și, câteva zile după aceea (18 Ghenare, 1841), fù numit în comisia cercetării sămilor caselor obștești⁴⁾ În 1842, Negruzzi e din nou ales deputat al Iașilor⁵⁾: În 1844, el e printre susți-

1) Copia acestui contract se găsește în T. T. Burada *Inceputul Teatrului în Moldova*, în *Arhiva*, 1906, p. 266.

2) *Idem*, 1907, p. 153.

3) *Analele parlamentare ale României*, t. X. Jurnalul din 14 Ghenare.

4) *Albina*, No. 33, Aprilie 26, p. 131.

5) Tot în 1841 îl găsim pe spătarul Negruzzi împreună cu Vornicii Ștefan Catargiu (tânărul), Constantin Sturza, aga G. Asaki și Mihalie de Hodocin, directorul școalei de arte și meșteșuguri, în comisia centrală de economie,

nătorii revistei *Propășirea*, alături de Kogălniceanu, Alecsandri, Donici și alții. Revista aveà să dăinuiască numai zece luni, din pricina censurei, care, luând ca pretext publicarea nuvelei *Toderică*, apărută șase luni înainte, cerù dela Domn ca Negruzzi să fie îndepărtat la moșie și ca revista să fie suprimată, ceea ce, după cum vom vedeà pe larg aiure, se împlinì cu sfințenie.

În 1845, Epitropia învățăturilor publice, hotărînd alcătuirea a două gramatici române, una pentru clasele primare și alta pentru cele colegiale, numì în comisia de cercetare a manualelor pe Spătarul Negruzzi împreună cu dr. P. Câmpeanu și prof. I. Albineț.¹⁾

Între aceste, lupta surdă dusă în jurul școalelor naționale izbucni pe față. Mihai Sturza începuse a se speria de avântul pe care îl luaseră ideile liberale. Rusia, de asemenea, nu vedeà cu ochi buni orice pas făcut pe calea progresului. Trebuiau luate măsuri

rurală. Între alte proiecte folositoare votă și uscarea văii Bahluiului și colonizarea ei cu Würtembergezi. (*Spicui-torul moldo-român*, Aprilie, Maiu, Iunie, 1841, p. 118).

¹⁾ V. A. Urechia, *Istoria Scoalelor*, II, p. 265.

din vreme, și cum nu se mai puteau lua deadreptul și pe față, căci spiritul vremii n'o mai îngăduia, erà mai firesc să se apuce drumul pieziș al *reformelor* «bine intenționate». Nimeni nu putea tăgădui, de altminteri, că erà nevoie de reforme.

În Ianuarie 1845, Adunarea numi așa dar o comisie alcătuită din Vornicul Balș, Vornicul Sturza, Beldiman, C. Negruzzi, Vornicul Alecu Sturza pentru a cercetă «mersul școalelor și pricinile neprogresului lor». Numirea acestei comisii erà desigur o lovitură dată lui Asachi și direcții lui. Lupta se întetă deci între Epitropia învățăturilor publice și comisia obșteștei Adunări. Un schimb destul de viu de «adrese» se încrucișă între cele două autorități școlare, în al căror amănunt nu vom intra ¹⁾, dar care îngreuiă desigur mersul lucrărilor. Raportul comisiei fù înfățișat Adunării în ședința dela 22 Martie 1845. ²⁾

1) V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, II, p. 279. Un ecou al nădejdlor ce se puneau în numirea lui Negruzzi în această comisie se poate vedea în *Gazeta de Transilvania*, No. 26, din 29 Martie 1845.

2) În privința acestor ședințe e de citit o corespondență din Iași în *Gazeta de Transilvania*, No. 30 din 12 Aprilie 1845.

Comisia se declară mai întâiu împotriva isgonirii limbei române ca organ al învățământului. Și, în adevăr, o comisie în sânul căreia era autorul lui *Alexandru Lăpușneanu*, nu putea face altminteri. Raportul se întinde asupra scăderilor învățământului, în fruntea cărora e lipsa de statornicie a unui sistem încercat cel puțin 12 ani, lipsa de temeinicie a școalelor începătoare, înainte de a se trece în colegii, lipsa de cărți școlare, lipsa unei catedre de pedagogie pentru formarea profesorilor. Dar raportul nu se încheie cu vre-un proiect nou de reformă.

Comisia, pe lângă care se adăugă și prințul Grigore Sturza, lucră mai departe într'un spirit de desăvârșită nemulțumire față de starea actuală a școalelor. Costache Negruzzi și Con-

In *Gazeta de Transilvania* din 1845, No. 31, 32, 33, 34, 35, se publică și *Expoziția stării învățăturilor publice dela a lor restatornicire până la anul 1843 și un proiect pentru a lor reformare* a lui Gheorghe Asachi.

Tot în *Gazetă* se publică și *Raportul comisiei școalelor către obșteasca adunare* din 22 Martie 1845, (*G. de T.* No. 46 din 7 Iunie 1845).

In *Gazeta*, No. 57 din 16 Iunie 1845, se publică cu nepărtinire și *Raportul epitropiei învățăturilor către cinstita obștească obicinuita adunare*.

stantin Sturza făcură și inspecții la școalele primare, arătându-și nemulțumirea lor într'un raport. ¹⁾

Lupta aveà să dureze însă, fiind întetită nu numai de Rusia, ale cărei tendențe obscurantiste erau cunoscute, ci și de mulți boeri ce vedeau o primejdie în ridicarea claselor de jos la o cultură superioară ²⁾. Unii dintre aceștia o făceau din interes, iar alții din convingerile lor conservatoare. Intr'o măsură, și vom vedeà mai târziu în ce măsură, și Costache Negruzzi se află printre aceștia din urmă.

In 1847 găsim pe Negruzzi agă. ³⁾

Revoluția dela 48 îl prinse nehotărît. In obșteasca adunare el formase o po-

1) Dosarul No. 173, Arhiva Statului.

2) Rezultatul fu că se înființă mai multe școli primare și așa numitele școli *reale* în câteva orașe. Ceeace se lovia erà învățământul superior. Planul de reorganizare e publicat în *Albina* din 5 Sept. 1846 și în *Gazeta de Transilvania*, No. 75 din 16 Sept. 1846.

3) Ilustrăm încă printr'un fapt legăturile culturale ale lui Negruzzi cu Muntenia. In 1847 se ntemeie în Muntenia *Asociația literară a României*, (*Statutele*, broșură în 8° pp. 16+IV) prin conlucrarea lui I. Văcărescu, I. Ghica, C. Boliac, C. A. Rosetti, Gr. Alexandrescu, etc. In *Socoteală de lucrările Comitetului Asociației literare pentru anul al 2-lea* (Buc. 1847. Broșură în 8° p., 16+IV). găsim printre susținătorii *Asociației* și pe Negruzzi cu 2 galbeni, 65 lei.

ziția liberală. Legăturile lui cu Mihai Sturza erau din cele mai ciudate, — când călduroase, când reci. Vodă iubiă farmecul personal și deșteptăciunea scriitorului, dar nu putea primi totdeauna ideile lui întru câtva înaintate pentru timpul acela. Deaceea, când îl numiă în vre-o slujbă, când îl surguniă la moșie. Astfel Negruzzi fù rând pe rând: prezident al Eforiei de Iași (primar), ispravnic al acestui ținut, efor al școalelor, sau chiar director al serviciului vistieriei ¹⁾ și de

1) Postelnicul Negruzzi e numit ca efor alătura de Vornicul Beldiman și Logofătul C. Mavrocordat la 12 Noembrie 1848, cu ofisul No. 90. (V. A. Urechia, *Ist. școal.* II p. 364; *Buletinul foaei oficiale*, no. 89 din 7 Noemvrie, 1848). Eră o ultimă încercare a lui Mihai Sturza de a câștigă opinia publică, făcând un pas spre liberalism. Tot în acest an fusese numit și director al vistieriei.

Cu privire la gestiunea lui ca epitrop al școalelor publice aveă să-l atace *Bucovina*, întâiu mai neprecis (No. 19 din 1849), printr'o corespondență trimeasă din *Herța, 10 Iunie*, căreia aveă să-i răspundă Negruzzi printr'o scrisoare către Al. Hurmuzachi, publicată în *Aibina Românească*, 1849, p. 224. *Bucovina* reveni asupra învinuirilor sale în No. 20 dar mai ales în no. 23 (p. 128), de data aceasta mai precis și anume :

a) Negruzzi e învinuit de a fi lucrat la desființarea claselor naționale de colegiu sub cuvânt că e nevoie de economii și că un clas nu se poate țineă dacă nu sunt cel puțin 12 școlari. Ca epitrop el n'a vizitat niciodată cla-

două ori luă drumul exilului din pricina unor «păcate» literare. Odată, spune biograful său anonim din *Albina Carpaților*, el fu ridicat iarna, la miezul nopții, din mijlocul unei nunți, și adus în căruță de poștă. E desigur vorba de surghiunul din 1838.

În deosebire de toți prietenii și tovarășii lui de luptă, și cu toate stăruințele lui Kogălniceanu, Negruzzi nu luă totuși de loc parte la Revoluția din 1848, fie că firea lui pașnică și mai mult conservatoare îl împedica delă această mișcare revoluționară, fie că legăturile personale cu

sele românești, ci numai cele streine. În loc să meargă la examenele claselor naționale s'a dus la spectacolul de teatru al școlii străine din față.

b) Negruzzi e învinuit de «mârșăvia sa în interesul material». Așa, de pildă, făcându-se o bogată comandă de cărți la Paris pentru Biblioteca Academiei, cărțile sosiră peste trei zile, de oarece ele veneau din librăria lui Caliman, și nu erau decât rămășițe ce nu se putuseră vinde. Aceleași beneficii neîngăduite ar fi încuviințat Negruzzi tot lui Caliman cu privire la pavarea ogrăzii școlii de arte, sau la cumpărarea a 45 de crivaturi pentru școlarii aceleiași școli.

Negruzzi răspunse printr'o scrisoare adresată lui Asachi (*Albina Românească*, 1849, p. 277 și Ed. «Minerva», v. I, p. 291). Arătând ca acele clase naționale desființate nu erau decât imaginare, și că din potrivă el e acel ce a deschis școala din Sărărie și delă Vaslui...

Vodă îi erau prea scumpe pentru a le zdrobi cu ușurință. El se trase deci la moșioara lui de pe Prut și așteptă desfășurarea împrejurărilor ce aveau să se limpezească curând.

În urma nenorocirilor din 1850, se instituî în fiecare județ un comitet de trei boeri, pentru venirea în ajutorul țăranilor nevoiași. La Iași se întocmî un comitet central alcătuit din șeful poliției, asesorii eforiei (membrii consiliului municipal) și din vornicul T. Ghica, spătarul M. Cantacuzino, postelnicii Iacob Veisa, C. Negruzzi, C. Burghеле, spătarii N. Istrati, T. Burada, A. Hioti și Caetan Stefanovici. ¹⁾

În acelaș an îl vedem numit director al departamentului lucrărilor publice ²⁾. El demisionă din această funcție în Maiu 1851, numindu-se în loc

¹⁾ *Gazeta de Moldavia*, XXII, No. 14 din 2 Martie 1850 p. 57.

²⁾ *Gazeta de Moldavia*, XXII, No. 54 din 24 Iulie 1850, p. 221. Grigore Alexandru Ghica V. V. cu mila lui Dumnezeu domn țării Moldovei. Cinstit și credincios boer a Domniei Mele D. Post. Constantin Negruțți. Postul de director la departamentul lucrărilor publice fiind vacant, Domnia Noastră am socotit de cuviință a se chiemă pre d-ta la această însărcinare, plăcându-ne a crede, că precum

spătarul Niculai Istrati ¹⁾). Puține zile după aceea (7 Iunie 1851), Negruzzi fù numit director al departamentului Finanțelor, post pe care îl mai ocupase odată. ²⁾)

În 1855, împreună cu logofătul C. D. Sturza, postelnicul Gheorghe Asachi, spătarul T. Codrescu și Cristea Gheorghiu, Costache Negruzzi fù însărcinat cu colectarea obiectelor ce aveau să slujească pentru expoziția din Paris. ³⁾)

În Aprilie 1855, postelnicul Negruzzi, împreună cu Sofronie Mitropolitul Moldovei, logofătul C. Sturza, logofătul Teodor Balș și alți mari boeri făcù o petiție către Grigore A. Ghica, din care scoatem următorul frag-

în slujbele ce ai ocupat mai înainte, așa și acum vei pune aceeași energie și integritate spre a căpătâ noue titluri la Domneasca Noastră bună voință.

No. 25

Iași, 17 Iulie 1850.

(subscris) **Grigore V. V.**

An. Bașotă, Hatman.

1) *Gazeta de Moldavia*, No. 43 din 31 Maiu 1851, p. 171.

2) » » » » 7 Iunie 1851, p. 183.

3) *Gazeta de Moldavia*, 20 Ianuar 1855, p. 21. Asupra participării Principatelor la expoziția din Paris, a se vedea și *Steaua Dunării*, 24 Noemvrie 1855.

meți, a «vă rugăm respectuos să bine voi r convocă adunarea clerului și a boeimii pentru a se alege bărbați români cunoscuți cu institutele naționale și înzestrați cu încrederea obștească. Numai aceștia vor putea adevărat reprezenta Patria Română, numai ei vor putea, într'un chip vrednic, a depune marelui areopagiu adunat la Viena omagiul recunoștinței Moldovei și tot odată a expune și driturile și interesele sale.»¹⁾

Tot în acest an, în urma unui consult de doctori la Berlin, scriitorul vizitează Hanovra, Colonia și scoboară Rinul cu vaporul până la Ems, unde se oprì pentru a face o cură. Impresiile călătoriei sale și le așternu apoi în scrisoarea XXX, intitulată: «*Băile dela Ems*».²⁾ Prin 1856, după o însemnare a *Gazetei de Moldavia*, Negruzzi erà vornic³⁾; în acelaș an împreună cu postelnicul G. Asachi, el fu numit în comitetul censurii restabilite⁴⁾.

1) Petrescu-Sturza, *Acte și Documente relative la Istoria renașterii României*, V, p. 888.

2) Ed. «Minerva», v. I, p. 253.

3) 2 August 1856, p. 241.

4) *Gazeta de Moldavia*, Luni 10 Sept. 1856. In *Uricariul*, IX, p. 108 se dă și cel dintâiu jurnal al censorilor

La sfârșitul anului 1856, scriitorul nostru, între altele și pentru cunoștința ce aveà de limba rusă, fu numit comisarul guvernului la delimitarea părții din Basarabia cedată Moldovei, în urma tratatului de Paris ¹⁾. Din raportul consulului francez Victor Place către ministrul Walewski, vedem că Negruzzi erà bănuït de a fi fost însărcinat de Caimacam să lungească operațiile delimitării peste 30 Martie

(9 Sept. 1856), Negruzzi își luă asupra și censurarea ziarelor «*Zimbrul*» și «*Nepărtinitorul*» și a osebitelor scrieri originale și traducții românești, pe când Asachi rămânea cu «*Steaua Dunărei*», cărțile școlastice și piesele de teatru franceze sau italiene.

1) *L'Etoile du Danube* din 5 Fevr. 1857. *Proces Verbal al ședinței Consiliului administrativ din (29 Decembrie 1856) 10 Ianuarie 1857, Iași ...* Art. 11 «Pour que la commission puisse procéder aux importantes opérations dont elle est chargée, avec toute la connaissance tant de l'en droit où elle doit s'adresser que des détails y relatifs, il sera immédiatement envoyé un boyard, et nommément M. le vornik C. Negruzzi qui sera recommandé à Son Excellence Mouklis-Pacha, le commissaire de la Sublime Porte, pour prendre, en outre de cela, les instructions nécessaires.» Negruzzi erà directorul departamentului finanțelor.

Pentru lucrările comisiei, cf. *L'Etoile du Danube*, 16 Febr. 1857 unde se publică protocolul No. X al Comisiei de delimitare a Basarabiei, din 7 (19) Ianuarie 1857, Chișineu; *Idem*, 16 Fevr. 1857, Protocolul No. XI al Comisiunii de delimitare a Basarabiei, din 11 (23) Ianuarie 1857.

și să prepare totdeodată spiritele locuitorilor împotriva Unirii, pentru vremea când se vor săvârși alegerile. ¹⁾

La moartea Căimăcamului Teodor Balș, vornicul Negruzzi împreună cu vornicul G. Balș, aga Grigoriu și colonelul Mironescu, fù în comisiunea de înmormântare a Capului Statului, îndeplinându-și cu izbândă sarcina ²⁾.

¹⁾ *Depeșa d-lui Victor Place, către Comitele Valewski din 19 Ianuarie 1857, Iași...* «Le Căimacam a reçu de la Porte l'ordre d'envoyer en Bessarabie un commissaire chargé de recevoir la portion de territoire rétrocédé. Le commissaire vient de partir. C'est M. Negruzzi, directeur des finances. Le choix de la personne désignée, ayant éveillé mes soupçons, je me suis attaché à connaître aussi exactement que possible les instructions qui lui ont été données. Il a donc pour mission de traîner, autant que possible, en longueur l'opération de la remise, afin de la faire durer au delà du 30 Mars. et, en outre, comme on pense que les populations de la Bessarabie seront appelées à faire connaître leurs voeux dans la réorganisation, M. Negruzzi doit s'efforcer de prévenir leurs esprits contre le réunion des Principautés, pour le moment des élections. Il est inutile, je crois, d'indiquer l'origine et la cause de pareils instructions, car ce n'est que l'application, à la Bessarabie, du système constamment suivi par le Căimacam avec l'aide des Autrichiens, et que j'ai eu plusieurs fois l'occasion de signaler...» Petrescu & Sturza, *Acte și documente relative la istoria Renașterei României*, III, p. 1070.

- ²⁾ *Gazeta de Moldavia*, No. 15 din 21 Fevruarie 1857

Făcând parte din consiliul administrativ extraordinar al Moldovei, Negruzzi împreună cu logofătul N. Cantacuzino, ministrul de justiție, cu logofătul C. Catargi, ministrul de interne, postelnicul P. Balș, secretarul de Stat, vornicul G. Beldîman, ministrul cultelor, colonelul P. Skilletty, și aga G. Gane, directorul departamentului lucrărilor publice, iscăli «*Procesul verbal al Consiliului administrativ extraordinar al Moldovei, din*¹⁵₂₇ *Martie 1857*», care cuprinde dispozițiile pentru alegerile divanului *ad-hoc*.¹⁾

Dintr'o *Corespondență din Iași*, 12 August 1857 către *Etoile du Danube*²⁾ aflăm că Vogoride, prin înrîurirea consulului austriac Goedel, numi o comisie pentru o nouă delimitare între Moldova și Austria, din care

Tot în *Gazeta de Moldavia* din 14 Martie 1857, mai găsim sub iscălitura lui Negruzzi «*Comunicarea Departamentului de Finance privitoare la funcționarea Băncii de Moldavia* din 14/26 Martie 1857, Iași». Alte notițe oficiale iscălite de Negruzzi, *Etoile du Danube*, No. 26 din 27 Martie 1857; No. 27 din 31 Martie 1857.

1) *Etoile du Danube*, No. 29 din 10 Aprilie 1857. Tot în acest număr o notă oficială a lui Negruzzi cu privire la *Banca Națională a Moldovei*.

2) *Etoile du Danube*, no 53 din 29 August 1857.

fac parte marele logofăt Ioan Cantacuzino, marele postelnic C. Negruzzi și Dumitru Melleghi, cu ordinul, zice ziarul, de a face pe placul Austriei, cedându-i chiar și valea Slănicului, acolo unde își petrecuse bătrânețea marele logofăt Conaki, socrul caimacamului Vogoride.

Care a fost atitudinea lui Negruzzi față de Unire, și cum a fost judecată această atitudine de contemporani, vom avea prilejul să cercetăm mai amănunțit, atunci când ne vom încerca să desprindem caracteristica întregii activități politice a scriitorului nostru.

După Unire, Negruzzi, afirmă d. C. Em. Krupenschi, funcționă ca director al Oficiului statistic pentru Moldova dela 20 Octomvrie 1860 până la 1 Iulie 1861, deși dintr'o notiță din *Tribuna Română*¹⁾ vedem că ocupă acest post și prin Fevruarie 1860. Din acest răstimp ne vin și cele patru scrisori către Ion Ionescu dela Brad, republicate de d. Krupenschi în *Convorbiri Literare*²⁾. Volumul din 1861,

1) *Tribuna Română* din 25 Fevruarie 1860.

2) XXXV, 1901, p. 608.

cuprinzând roadele cercetărilor statistice de pe 1859 ¹⁾ fu publicat sub direcția lui Negruzzi ce iscăli raportul către ministrul de interne Anastase Panu. La 1 August 1861, acest oficiu contopindu-se cu cel din București, roadele cercetărilor lui Negruzzi fură publicate în *Analele* lui Marțian ²⁾. Fiind încă funcționar al Statului, el mai încercă odată să intre în Obșteasca Adunare la Iași, susținut de guvern în potriua fostului deputat Cuciureanu, fără să poată isbuti ³⁾. Fu însă ales ca reprezentant al marilor proprietari din Ismail, împreună cu Dimitrie Grigoriu ⁴⁾.

În această calitate, el mai eră și antreprenorul lemnelor trebuitoare pentru

1) Astfel afirmă d. Krupenschi. Mărturisesc însă că în cele 3 volume ale *Analelor* (aflate la Academie) n'am dat peste raportul lui Negruzzi.

2) Biograful din *Albina Carpaților* afirmă că Negruzzi a făcut parte din ministerul Anastase Panu, la departamentul finanțelor. În realitate acest minister eră compus din Panu, Hurmuzache, Mavrogheni, Cuciureanu, Rolla și D. A. Sturdza. C. Negruzzi nu eră decât șeful statisticeii. Ministerul acesta căzù în urma incidentului maiorului rus Popa Constantin, care aduse intervenția Rusiei (A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 212).

3) *Steaua Dunării*, 25 Februarie 1860.

4) *Idem*, 22 Februarie 1860.

încălzitul palatului administrativ și al altor instanțe. O știm aceasta din suplica introdusă de dânsul în discuția adunării (7 Martie 1861), cerând o amânare în îndeplinirea contractului, din pricina epizotiei și a drumurilor din cale afară de rele. În jurul acestei cereri, susținută și de guvern, se născu o întreagă polemică între ziarul *Trecutul*, al lui Ion Strat și Gheorghe Mârzescu și Costache Negruzzi ¹⁾.

La 1862 Negruzzi avu prilejul să voteze unirea definitivă a Principatelor. Acesta e și cel din urmă act politic al său.

Bolnav, obosit încă de mult, scriitorul se retrase în viață privată, nepriimind doar decât, în urma stăruinței prietenului său Kogălniceanu, să administreze ca epitrop averea spitalului Sfântul Spiridon din Iași. Doi ani

1) O dare de seamă răutăcioasă a ședinței în Camerei. *Trecutul*, No. 12, din 1861. Răspunsul lui Negruzzi, *Trecutul* No. 14, din 1861 și ed. «Minerva» I, 308. Ca adaos la scrisoarea lui Negruzzi, *Trecutul* publică o notă în care nu retrace nimic din cele zise la început, arătând că Negruzzi n'a cerut un drept, ci o indulgență, folosindu-se de situația sa de deputat.

înainte de a muri, se retrase și de aici, istovit de suferințe.

La întemeierea *Academiei Române*, Negruzzi fù numit firește membru, pe temeul marelor lui merite literare. Din nefericire, nu putù însă luà parte la ședințele ei, fiind greu bolnav, după cum se vede din scrisorile lui către D. Gusti, ministrul Instrucției Publice, și V. A. Urechia din 20 August 1867¹). După grele suferințe, el se stinse la 25 August 1868, și fù îngropat la Trifești-vechi.

«Costache Negruzzi, scrie biograful său din *Albina Carpaților*, aveà un caracter blând și bun. Binefacerile, sale erau numeroase, dar le făcea ascuns, și niciodată nu pomenia de dânsule. El urà să audă vorbind de rău de cineva, chiar de dușmanii ce-l prigonise și curmà totdeauna o asemenea vorbă.

Spre sfârșitul vieții sale, căzând din ce în ce în mai mult în mizantropie, el petreceà zilele sale cele mai fericite la moșia sa Trifești-vechi, departe de

¹) Dosarul Academiei II (1—9) și Ined. Ms. 220, p. 244. Aceste scrisori sunt republicate în Ediția «Minerva», I, p. 310, 311.

sgomotul lumii¹⁾ într'o viață simplă și econoamă căci, onest mai presus de toate, el ieșise din viața publică, după treizeci de ani de muncă; mult mai sărac, de cum intrase odinioară, ca tânăr plin de speranță, înconjurat, admirat și sărbătorit de toată lumea».

Costache Negruzzi, după mărturia biografilor săi, erà evlavios, ca toți oamenii timpului său... Vrășmășia din unele scrieri ale lui nu se îndreptă împotriva bisericei și a religiei ci împotriva unor preoți nevrednici de înalta lor menire morală.

1) Iată o scrisoare a lui Vasile Alecsandri care evoacă aceste petreceri la Trifești.

Mircești, 12 Aprilie 1878.

Iubite Negruzzi, Mă bucur că te știi la țară, la moșia părintească, Trifești, unde am fost odată cu mult regretatul părintele d-tale și unde mi se pare că am împușcat pe jumătate un iepure schiop. Grădina pe atunci erà plină de flori și în mijlocul ei se înalță un copac sub al cărui frunziș am băut multe cafele turcești, precum se obicinuiă pe acel timp ce erà mult mai oriental în obiceiuri decât timpul de astăzi. Negruzzi întruniă calitățile de bun vânător, de amator de flori și de foarte plăcut povestitor, încât cu vie mulțumire și vie înduioșare îmi aduc aminte de zilele ce am petrecut cu el pe malul Prutului, la anul mântuirii 1840. Sunt 38 de ani de atunci!!

Scrisori, I, Socec, 1904, p. 103.

In 1839, anul căsătoriei sale, el clădi-se biserica din Trifești-vechi, gravând pe frontespiciu următoarele versuri :

In acest lăcaș de pace, unde domnul se mărește
 Omul întâiu se botează, când se naște pe pământ,
 Apoi cu a lui soție vine de se însoțește,
 In sfârșit, aice află liniștire în mormânt,
 Nașterea, viața, moartea, sufleteasca mântuire
 In acest loc se adună și de-amarul lumii greu,
 Omul scapă, când se duce ca să-și iee răsplătire
 Dela dreapta îndurare a bunului Dumnezeu.

Ingropat cât se poate de simplu în această biserică zidită de dânsul, i se săpă pe piatra de mormânt câteva versuri luate dintr'o poezie a sa :

Eu nu am fost ca alții, de-aceea 'n suferință
 Am petrecut și 'n lipsa plăcerilor lumești.
 Dar cugetul imi spune că n'oiu aveă căință,
 C'am fost și eu unealtă la rele omenești!

Ca încheiere a acestui capitol al biografiei lui Costache Negruzzi, credem foarte nemerit să reproducem o scrisoare a lui Vasile Alecsandri trimisă d-lui Iacob Negruzzi, în care se încheagă o judicioasă părere, asupra marelui scriitor mort de curând :

Mircești, Sept. 1868.

«Iubite domnule Negruzzi. Când am văzut pentru ultima oară pe părintele D-tale, am rămas sub o impresie foarte amară. Vechiul meu

amic erà într'o stare desperată asupra căreia nu-mi puteam face nici o iluzie. Și însă, când am aflat că s'a săvârșit din viață, am fost cuprins de o tristeță adâncă, căci e trist de a vedea restrângându-se cercul contimporanilor săi. E dureros de a-ți perde amicii cu care ai petrecut în tinerețe, ai lucrat la renașterea unei țări iubite și te-ai deprins a-i prcțui. Costache Negruzzi este un nume scump României și va rămâne în pleiada pionerilor intelectuali ai neamului nostru; el și cu Hrisoverghi au fost cei dintâi în Moldova care au dat semn de independență literară, ferindu-se de formele stilului mitologic, plin de Afrodite, de Apoloni etc., adoptând drapelul școalei romantice. Scrierile sale, deși nu multe, au însă un caracter nou în literatura noastră, deosebindu-se prin eleganta limpezire de stil, energie și adevărat românism. Alexandru Lăpușneanu este un model neimitat până astăzi și stă în fruntea literaturii noastre. ¹⁾

Aceste rânduri îi pot sluji de cuvântare mortuară....

¹⁾ *Scrisori*, I, Socec, 1904, p. 37.

II.

OPERA LUI
COSTACHE NEGRUZZI.

II.

OPERA LUI COSTACHE NEGRUZZI

După cum am înșirat până acum faptele vieții publice a lui Negruzzi în rânduirea timpului, tot așa, înainte de a intra în cercetarea temeinică și lăuntrică a operei sale, vom arunca o privire asupra activității lui literare, așa cum s'a urzit an cu an. Vom avea astfel un tablou cronologic al lucrărilor scriitorului nostru, ce ne va îngădui să tragem oarecum și curbă silințelor lui literare.

INCERCĂRILE COPILĂRIEI

În ședința Academiei Române din 8 Maiu 1909 d. Iacob Negruzzi, dăruind Bibliotecii Academiei un volumaș manuscris al lui Costache Ne-

gruzzi, îl însoți cu o prețioasă comunicare asupra începuturilor literare ale marelui nostru prozator, de care ne vom sluji și noi pentru a fixa acest moment din activitatea scriitorului, copil încă.

Manuscrisul e citeț; scris cu litere chirilice, el are unele consoane aruncate deasupra liniei, iar altele dedesupt; silaba accentuată are totdeauna semnul tonic. Volumul e intitulat «*Zăbăvile mele din Bassarabia în anii 1821, 1822, 1823 la satul Șărăuți, din raiaoa Hotiru*»¹⁾. Și e împărțit astfel:

Partea întâia cuprinde o nuvelă intitulată: *Zuma sau Liscoperire scortășoarii tămăduitoare de friguri, adecă a hinii*, a cărei subiect iată-l pe scurt:

Acțiunea se petrece în Peru și în veacul al XVII. Guvernatorul spaniol și nevasta lui, sosiți de curând la Lima, pătinesc din pricina climei. Locuitorii țării cunosc leacul împotriva boalei, numit apoi *chină*, și dobândit din pisarea coajei unui copac, dar, urând pe Europeanii asuprașitori, ei își fac jurământul să le tăinuească acest leac. Zuma, soția lui Mirvanși una din sclavele palatului se îmbolnăvește

1) Ms. 3558.

și ea de friguri. Mirvan îi aduce puțină chină, însă, cum ea își adoră stăpâna, bolnavă și dânsa de friguri, se introduce noaptea în iatacul ei și îi varsă praful în paharul de apă. Prinsă asupra faptului, ea e învinovățită împreună cu bărbata-său că ar fi voit să-și ucidă stăpâna. Acuzații, neputându-se apăra pentru a nu-și călca jurământul, sunt condamnați la moarte și transportați pe câmpul mărginaș orașului, unde aveau să fie arși. Femeia guvernatorului nu crede însă în vinovăția slavei sale, și, de oarece leacul începe a-și arăta tăria, ea poate veni în locul supliciului și ajunge la timp pentru a opri execuția. Indienii înmărmuriți de omenia acestei femei dau pe față taina chininei, și toți sunt fericiți și mulțumiți. «La acel loc, încheie povestirea, unde fusă focul aprins au poruncit guvernatorul să rădice un obelisc (sămn de pomeniri) de marmoră albă pe cari era scris cu slovi mari aurite: «Pentru Zuma, prietina și mântuitoare gubernatii (=nevestii guvernatorului) și făcătoare de bine a lumii cei vechi.» Dint'r'amândoâ părțile a acestui obelisc s'au răsădit copaciul tămăduirii, cari

este dintru ace vremi la Indieni pomenire tuturor faptilor bune, pe cari omenire le cinstește așa de mari! Indată guvernatorul au trâmisi în Evropa acest praf scump, cari mai înainte se nume praful grafinii (guvernatorul erà graf) și cari se numește latinești pără astăzi după numele iai.»

*

Partea a doua cuprinde un studiu cu titlul: «*Moralicești haractiruri* ¹⁾» despărțit în 14 capitole: 1) Pentru nestatornicie; 2) Pentru nemulțămire; 3) Pentru lenevirie; 4) Pentru necredință; 5) Pentru nemăsurată cheltuiiri; d) Pentru disidemonie; 7) Pentru îndrăznială ce făr cumpăniri; 8) Pentru ce grăire de rău; 9) Pentru lăudare ce multă; 10) Pentru lingușire; 11) Pentru iscodire; 12) Pentru trândăvie; 13) Pentru fățarie 14) Pentru scumpeti.

Această scriere de caracter moral — în genul lui Teofrast — e negreșit o traducere după vreun manual scris în greaca modernă.

Partea a treia are ca titlu: *Pentru bărbatul cel greu, care luând o fimei guralivă, să duci să cei moarte la giu-*

¹⁾ Ms. 3558, p. 29.

*decată*¹⁾). Ea cuprinde lunga poveste a unui om ce, nemai putând trăi din pricina gurei nevestei lui, se duce dinaintea divanului ca să ceară moartea: «Dați-mi dar, o giudecători, strigă bietul om, dați-mi facire de bine! Tre-meteți-mă în grabă la ce desăvârșită, liniște! Impreunați-mă cu cei duși cu răposăți, cu cei ce nu sâmțesc! Căci cum nu-i fercit, când acel ce să duce, pe năsălii, fimeile bocindu-să, rudile tânguindu-să, el nu aude nimică?»

Pentru că dacă de a dormi cineva este cel mai mare bine a vieții, cum nu-i mult mai cinstit cel care încă nici sâmțești? Gătiască-mi deci cineva acum otrava, gătiască-mi buna băutură!»...

Bucata e tradusă din limba greacă după cum arată și unele cuvinte grecești scrise pe delături de Negruzzi, unde i s'a părut că traducerea nu-i tocmai îndestulătoare.

Partea IV și cea din urmă se intitulează «*Crispin, rival stăpână-său, comedie într'un act*²⁾», și e o traducere după cunoscuta piesă a lui Le Sage, pe care poate Negruzzi a citit-o în grecește.

1) Ms. 3558, p. 48.

2) Ms. 3558, p. 65.

Traducerea nu e isprăvită. Aici se încheie manuscrisul.

Prin decretul regal No. 519 din 10 Februarie 1903, o parte din manuscrisele Muzeului de Antichități trecând la Academia Română, trecu printre dânsese și un caet de hârtie vineție și destul de groasă de un cuprins felurit ¹⁾. Pe lângă un «*Fragment din Ciaslov*», pe lângă «*Rânduiala slujbei cu pomenirea marelui Domn și Impărat a toată Rusia Niculai Pavlovici*», se află la început vre-o 12 foi, pe coperta căroră, împodobită cu chenare de cerneală roșie și neagră, se poate citi :

MEMNON:

ISTORIOARĂ ALCĂTUITĂ

DE

VOLTER

IAR ACUM TĂLMĂCITĂ DE PE LIMBA GRECEASCĂ

ȘI ALCĂTUITĂ ÎN STIHURI

DE

COSTACHI NEGRUȚI

anul

1823 Septemvrie 25

în Iași

1) Ms. 2681. D. Al. Lăpădatu publică cel dintâiu o foarte scurtă notiță asupra acestui manuscris în *Sămănătorul*, 1903, p. 593.

Pe unul din chenare de sulite roșii se mai citește : *Neculai Istrati, 1833 Mart 11 s'au început*» iar pe fața interioară a copertii găsim : «*a mai gios iscălitului Neculai Istrati*»...

Scrisul nu e al lui Negruzzi ci al unui copist, poate chiar al lui Istrati ; ori cum, manuscrisul (No. 2681) vine din biblioteca cunoscutului antiunionist. Dacă însemnarea lui Istrati e adevărată, începută la 11 Martie 1833, copia a fost sfârșită la 24 Aprilie, adică zece ani după alcătuirea poemului de către tânărul Costache Negruzzi.

Dar Academia mai are un alt manuscris No. 3076 neștiut până acum de nimeni, deși e intrat în proprietatea ei din Ianuarie 1905. Un caețel de 22 de foi albastre, din care 16 cuprind poemul *Memnon*. Acest elegant volumaș e împodobit cu o floare în colorii pe pagina 3, și e scris de mâna lui Negruzzi. Nu avem desigur dinainte originalul poemului, ci o copie mai târzie, făcută cu foarte multă îngrijire și fără o singură ștersătură. Pe foaia 21 găsim scris de o altă mână : «*și aceasta pe lângă celilalte a Sarda- rului Iancu Istrati*», ceea ce ne dovedește că manuscrisul ne vine din bi-

biblioteca unui alt Istrati, fratele mai mare al lui Neculai.

Aceste două manuscrise sunt identice, cu foarte mici deosebiri în privința fonetismului. Ele sunt de sigur copia unui original pe care nu-l avem. Pe coperta manuscrisului cu no. 3076 mai găsim adăogată chiar de mâna lui Negruzzi, și în franțuzește, pe lângă însemnarea 1823 Septembrie 25 și «16 ans», ceea ce ne arată că, această copie fiind mai târzie, scriitorul ținea să indice și vârsta la care alcătuiuse poemul *Memnon*. Dacă această însemnare ar fi riguros exactă, ea ne-ar sili să hotărîm data de naștere a poetului la 1807, pe când de fapt avem cuvinte să credem că această dată trebuie statornicită la 1808 ...

Poemul a fost scris așa dar la 1823, adică îndată după întoarcerea familiei Negruzzi din Basarabia, după bejănia din 1821; tânărul Constantin urmă să aibă 16 ani. E de însemnat că, încă dela o vârstă foarte fragedă, Negruzzi s'a îndeletnicit cu literatura, îndreptându-și privirea spre Voltaire, pe care îl citise în traducere grecească. Nu cunosc această versiune grecească și nu știu dacă eră

în proză sau în versuri. Oricum, încercarea tânărului Negruzzi nu e lipsită de îndrăzneală, și arată o pornire foarte serioasă de spirit la un scriitor ce aveà să treacă mai târziu întru câțva drept un diletant.

Subiectul micii povestiri în proză a lui Voltaire, intitulată «*Memnon ou la Sagesse humaine*¹⁾, e de cuprins filozofic ca și al atâtor alte mici povestiri ale marelui scriitor, dintre care *Candide* e modelul cel mai desăvârșit.

El a fost alcătuit pentru ilustrarea următoarelor versuri:

Nous tromper dans nos entreprises
C'est à quoi nous sommes sujets:
Le matin je fais des projets
Et le long du jour des sottises.

Și anume, Memnon, cetățean din Niniva, punându-și în gând să ajungă un înțelept desăvârșit, se hotărăște să renunțe la femei, la jocul de cărți, la băutură... După ce planul fu întocmit, Memnon zări pe geam o fru-

1) *Oeuvres complètes de Voltaire*, Paris, E. A. Lequien 1823, tome XLIII, p. 127. Istoriaora *Memnon* datează din 1747.

moasă femeie ce plângea. Induiosât se duse s'o mângâie. Pe nesimțite, se trezi acasă la femeie, a cărei supărare începù a se alinà cu încetul, când un unchiu furios intră în odaie, amenințând pe filosof cu moartea. Memnon abià scăpă, dându-i toți banii ce aveà cu dânsul. Pentru a uità de nenorocirea întâmplată se duse se ospăteze cu prietenii săi; se îmbătă, jucă cărți, risipind o mulțime de bani, și într'o ceartă pierdù chiar un ochiu. Bancherul la care își pusese banii în păstrare fugise peste zi cu întreaga lui avere. Memnon, bogat dimineată, e acum, sara, fără nici un ban, plin de datorii și fără culcuș... Un duh trece pe acolo, și, trăgând oarecum întreaga moralitate a povestirii, îi făgăduște lui Memnon să-i întoarcă îndărăt avuțiile, dar îl îndeamnă să se lase de filozofie, de oarece planurile mari nu se potrivesc cu slaba noastră fire. ¹⁾

Tot în ms. 3076 se mai află o altă încercare a lui Negruzzi necunoscută până astăzi, ce poartă titlul: *Idilie alcătuită de C. Negruți*, 824: **Satirii**.

¹⁾ Acest poem a fost publicat de E. Lovinescu, *Convorbiri Literare*, Iunie 1911.

Un satir, cu un burduf de must, admiră într'o dimineată minunile universului. Un alt satir vine; beau împreună. Apoi unul dintre dâșii cântă povestea lui Pan și a nimfei Sirinx ce s'a prefăcut în trestie.

Această mică idilă, cu un sincer entusiasm pentru frumusețile firii, e o reminiscență antică, dacă nu chiar o traducere.

Ea e semnificativă prin faptul că poate fi privită ca cea dintâi lucrare în proză a scriitorului nostru ¹⁾.

1835

Trupa franceză a lui Fouraux jucă la 27 Ianuarie 1833 melodrama romantică *Trente ans ou la vie d'un joueur* ²⁾ a lui Victor Ducange și M. Diniaux, ce se reprezentase cu mare succes mai întâiu la Porte-Saint-Martin în 19 Iunie 1827.

1) A fost tipărită de E. Lovinescu, *Flacăra*, Noemv. 1911

2) *Trente ans ou la vie d'un joueur*, mélodrame en trois journées, par Victor Ducange et M. Diniaux, musique de M. Alexandre Piccini, divertissement de M. Corally, décors de M. Lefebvre, représenté pour la première fois, à Paris, sur la théâtre de la Porte-Saint-Martin, le 19 Juin 1827 (în *Magasin Théâtral: Pièces anciennes et nouvelles jouées sur tous les théâtres de Paris*. Barbé-éditeur).

Această melodramă avu un mare succes și la Iași, după cum se vede din însăși prefața traducerii lui Negruzzi (ediția 1835): «el (traducătorul) a fost martor întipăririi ce a pricinuit asupra privitorilor, când s'au reprezentat franțuzește...»

Un alt răsunset al impresiei produse îl găsim în *Albina Românească*¹⁾: «In mijlocul plăcerilor unui carnaval atât de vioi în cât de aseme Eșii de demult sau niciodată nu s'au învrednicit, Teatrul a dat o reprezentatie, care, făcând o adâncă impresie în inimile privitorilor, i-au îndemnat a vărsă lacrimi ce se pot numără între

1) *Albina Românească* din 2 și 19 Fevruarie 1833 idem, T. T. Burada, *Inceputul teatrului în Moldova în Arhiva* (din Iași), Aprilie 1905, p. 187.

Traducerea lui Negruzzi s'a jucat și la 8 Oct. 1844. Actorii erau: Dimitriu, Poni, Greceanu, Bonciu Teodor, Sterian, Filostrate, Cuza, Luchian, Rizo, Bosie, Panaitache, D-le Lang, Macé și d-ra Dimitriu (T. Burada, art. cit. *Arhiva*, 1907, p. 334).

Despre traducerea lui Negruzzi găsim o mențiune și într'o scrisoare a tânărului Kogălniceanu către surorile sale, datată din 18/8 Aprilie 1835. «Vous me dites que Negrouce a traduit quelques pièces en moldave, mais vous ne me dites pas s'il les a fait jouer ou imprimer...» No. 14 din *Corespondența din tinerețe a lui Mihail Kogălniceanu în Conv. Lit.* XXXV, p. 805.

cele mai frumoase și mântuitoare plăceri a inimilor simțitoare, iar celor ce se stăpânesc de patemi au fost de aspră învățătură... Teatrul a răsunat de *bravo*, aceste sunt cele mai bune semne a adevărului și a ghibăciei cu care d. Batist a înfătoșat rolul jucătorului. D. Laman a lui Varner și Madama Laman a Amaliei; învățătura pentru cărturarii de meșteșug este cumplită, și de dorit este ca să aibă înaintea ochilor această înfricoșată zugrăveală a soartei care îi poate aștepta».

Piesa, plăcând, se maijucă odată...¹⁾.

În acest succes găsi imboldul tânărul Costache Negruzzi pentru a o traduce în 1835 sub titlul de **Triizeci ani sau viața unui jucătoriu de cărți. Melodramă, în trii zile, tradusă din franțozește de căminariul C. Negruțți**²⁾.

1) T. T. Burada, *idem, ibidem*, p. 247 și 336. Afișul lui Fouraux pe 1835 e în Biblioteca Academiei.

2) Eși, în tipografia *Albinei*, 1835. E interesantă prefața acestei traduceri, datată din Martie 1835. Ea n'a fost produsă nicăeri, deși putem saluta într'însa cea dintâi pagină de proză originală a scriitorului tipărită până azi. Ediția II, Iași, Tip. Bermann-Pileski, strada Podului-

Data acestei traduceri este cu siguranță 1835, cu toate afirmările de mai târziu ale lui Negruzzi că ar fi 1834.

1836

În 1836 se vedește rodnicia literară a lui Costache Negruzzi, pe mai multe terenuri deodată. Tot în acest an se încheagă legături de prietenie între scriitorul moldovean și energicul fruntaș al culturii muntene, Ioan Eliade, ce aveau să dăinuească atâta timp, dând literaturii noastre un șir de scrisori, mai ales de cuprins filologic, de un deosebit interes pentru istoria culturii românești.

Corespondența aceasta pare a fi început printr'o scrisoare a lui Negruzzi către Eliade, datată din 1 Iunie 1836 și publicată în *Muzeu Național*, sub titlul de **Corespondență între doi Rumâni unul din Țara Rumânească și altul din Moldova** ¹⁾.

În urma scrisorii lui Negruzzi se

Vechiu, 1863. În cuvântul înainte autorul zice greșit: «Această dramă a fost tradusă și tipărită la 1834», afirmație ce s'a păstrat și în ediția din 1873, «Socec», Vol. III, p. 105.

¹⁾ *Muzeu Național*, No. 36 din 4 Noembrie 1836, p. 140.

publică și răspunsul lui Eliade, datat din 27 Iulie 1836 ¹⁾).

A doua scrisoare a prozatorului moldovean privitoare la tragedia *Saul* a lui Alfieri, tradusă de Aristia ²⁾), se publică în *Gazeta teatrului* ³⁾). Din ea

1) *Idem*, p. 143. Reprodusă în *Convorbiri Literare*, XII, (1 Dec. 1878), p. 305. Amândouă scrisorile sunt reproduse și în *Foaia Literară* din 1848, p. 69 din 26 Fevruarie, p. 78 din 5 Martie, p. 86 din 12 Martie, p. 92 din 19 Martie.

2) «*Din operele lui Alfieri*», t. I, traduse de C. Aristia, Buc. tip. lui Eliad, br. 8, pp. 78. Un fragment se dă și în *Gazeta Teatrului Național* din 1836, p. 63. *Saul* s'a jucat și la Iași de Caragiali cu câțiva elevi dela *Academia Mihăileană* și ai fostului Conservator filarmonic-dramatic, la 16 Sept. 1839. O dare de seamă a chipului cum s'a jucat această piesă se găsește în *Albina Românească* din 21 Sept. 1839 (No. 75. p. 307). Articolul din *Albina* e reprodus în *Curierul Românesc* din Oct. 1839 (No. 158, p. 557), fiind însoțit de un lung «*Răspuns despre metru.*» S'a mai jucat și la 10 Dec. 1844, cf. *Albina*, No. 98 din 10 Dec. 1844. p. 404.

În ceea ce privește jucarea lui *Saul* la București (1 Dec. 1837), un articol de anunțare în *Curierul Românesc*, No. 47 din 27 Noemvrie 1837, p. 188 și o dare de seamă amănunțită tot în *Curier*, No. 50 din 16 Dec. p. 199...

Amintim aici că din *Saul* tradusesese și Asachi, dar manuscrisul lui a pierit în focul din 1827 (cf. N. Iorga, *Ist. lit. rom în veacul al XIX-lea*, I, p. 179).

³⁾ *Gazeta Teatrului*, 1836, No. 12, p. 92. La sfârșitul scrisoarei se adaugă următoarele: «Broșurile din colecția autorilor le-am împărțit prenumeranților. Toți sunt încântați de eleganța versurilor d-lui Aristia. Cânturile

se vede interesul lui Negruzzi pentru tot ce ieșîă în București, entuziasmul lui sincer și mai ales serviciile pe care le făcîă scriitorilor munteni și cu deosebire lui Eliade, slujind ca mijlocitor între dînsul și publicul moldovean ¹⁾. Sprijinul lui Negruzzi și al

sau psalmii lui David isgoniă duhul necurat ce necăjiă pe Saul».

Și mai jos se adaugă:

«D. C. Negruzzi ale căruia traducții și compoziții au îmbogățit cu atîta artă și gust literatura noastră, a compus și publicat de curînd un fragment epic întitulat *Aprodul Purice* care începe:

*Ciocărlia cea voioasă
In răzduh se legănă
Și 'nturnarea primăverii
Prin dulci ciripiri serbă.*

D. Aristia asupra începutului astei poeme atît de frumoase și pline de haracter ia pricină și începe răspunsul său după cum urmează». Se publică apoi o poezie a lui Aristia.

Scrisoarea lui Negruzzi către Aristia e reproducă în *Alăuta românească*, suplement la *Albina*, No. 32 din 25 Aprilie 1837 p. 143, după care se adaugă: «D. Aristia (acest favorit a Muzelor) vrînd a arătă recunoștința sa către Moldoveni, ia sujet dela un fragment epic compus de D. Negruzzi numit: *Aprodul Purice*, și răspunde prin versurile aceste». Urmează apoi poezia lui Aristia.

In această privință se poate vedeă și V. A. Urechia, *Istoria Școalelor*, II, p. 91, 92.

¹⁾ Dela Eliade avem o scrisoare datată din 15 Oct. 1836, (*Convorbiri literare*, XI, p. 375), în care se vorbește de

Moldovenilor în genere e atât de prețios, în cât Eliade mărturisește că numai mulțumită lui mai iese *Curierul*, în al doilea an: «*Curierul de Ambe-Sexele*, dacă iese și de al doilea an, este dator râvnei și patriotismului Moldovenilor. Aproape de două sute abonați au fost gata a sprijini această foaie, și a o primi cu bucurie... La cheltuețele redacției eră trebuință și de un ajutor altul încai spre întâmpinarea hârtiei. Acest ajutor și mai cu prisos 'l-au făcut Moldovenii. Pentru care periodul acesta al doilea, după tot dreptul se închină Moldovei și Redacția dimpreună cu Rumânii amatori ai acestei foi mulțumește râvnei și stăruinței d-lor Caminarului C. Negruzzi și Sărdarului Cristea Ciucă.

Isprava d-lor nu numai că a înlesnit cheltuețele tiparului, dar prin nu-

scrisorile lui Negruzzi din 8 și 12. O altă scrisoare a lui Eliade, datată din 4 Ianuarie 1837, (*Idem*, XII, p. 416) ne mai amintește de încă două scrisori ale lui Negruzzi, dintre care cea din urmă, din 28 Decembrie 1836, e plină cu noi observații asupra traducerii lui Aristia. Eliade îi transmite răspunsurile lui Aristia. Tot de aici vedem că Negruzzi împărția broșurile din *Colecția autorilor* pe la prenumerații din Moldova.

1) *Curier*, Period II, p. 17.

mărul râvnitorilor ce au aflat au dat o întinsă publicitate foarei și micul ei folos se va împărtăși între mai mulți Români!»

Astfel de servicii, C. Negruzzi le va face multă vreme. O scrisoare a lui Eliade către dânsul, din 16 Maiu 1844, (*Arhiva*, 1896, p. 100), ne arată cum scriitorul muntean cerea sprijinul lui Nēgruzzi, în găsirea de abonați pentru «*Curierul Românesc*» scos cu litere latine: «Te rog dară, scrie el, stăruiește cât vei putea, recomandă subscripția pe la toți cunoscuții. Aș dori că, pentru fala Moldovenilor, să nu văz în listă nici unul care să do-rească chirilianele; aș dori să facem a se roși câțiva dintre ai noștri».

În *Gazeta Teatrului Național*, din 1836, ¹⁾ găsim următoarele rânduri:

«În Basarabia, nu departe de Soroca, într'o câmpie lată se vede o movilă mare, lungăreață numită de locuitori: *Mormântul uriașului*. Aceasta mi-a, dat ideea acestor versuri ce sunt imitate din Victor Hugo: **Uriașul Daciei**. Înainte de a traduce din baladele

¹⁾ No. 10, p. 78.

lui Victor Hugo, Negruzzi, s'a încercat decisă le imiteze, să le localizeze oarecum. Astfel «*Uriaşul*» lui Hugo¹⁾ deveni «*Uriaşul Daciei*», «*Galia mănoasă*» deveni «*Dacia mănoasă*», «*Alpii*» se prefăcură în «*Carpați*», și așa mai departe.

Mai târziu Negruzzi, răs gândindu-se, renunță la astfel de localizări, nu numai pentru celelalte balade, dar chiar și pentru *Uriaşul Daciei*, ce se prefăcù în **Uriaşul**, ținându-se strâns de textul poetului francez. Nici un editor al lui Negruzzi nu cunoaște însă localizarea²⁾, de care ar trebui să se țină seamă la o viitoare ediție critică a scriitorului³⁾.

1) *Oeuvres de Victor Hugo, Odes et ballades: Les orientales, II.* (ed. Lemerre, 1875), p. 18. *Le Géant* (datat din 25 Martie 1825).

2) În *Albina românească* din 5 Martie 1839, (No. 19, p. 73), găsim republicată această baladă sub titlul «*Urieaşul*» și ca simplă traducere; *idem*, ed. «Socec», II, p. 72; ed. «Minerva», II, p. 114.

3) La sfârșitul poeziei se află următoarea notiță: «Traducătorul *Mariei Tudor* din Victor Hugo, D. C. Negruzzi, a bine voit a ne adresa câteva din poeziile dumnealui și, socotind că și cititorilor vor pricinui aceeași plăcere și mulțumire ce am simțit, când le-am citit, ne grăbim cu numărul acesta a da pe *Uriaşul*, iar cu cel viitor vom da pe *Dervişul*. A recomanda cineva publicului pe autor și

1837

Activitatea literară a lui Negruzzi începe a se revărsa prin foile muntene, în traduceri și în bucăți originale.

Avem anume în *Curierul de ambe-sexe*¹⁾, per. I, (Iulie 1837—Decembrie 1838):

versurile sale, este de prisos, când pana sa zice mai mult cititorului. Cu prilejul acesta, se face cunoscut că peste curând va ieși și *Maria Tudor* ce se află sub tipar, și din care D. Nigruți, ca mădular al societății filarmonice, a dăruit Teatrului Național 250 exemplare».

De fapt însă *Dervișul* a apărut în *Curier de ambe-sexe*, per. I, No. 7, p. 125.

1) Se știe că numerile *Curierului de ambe-sexe* nu poartă pe dânsese nici o dată. Anul I e intitulat *periodul I* și așa mai departe, fără indicație de an, de lună sau de zi. Pentru a putea dată bucățile lui Negruzzi, trebuie să dătam fiecare număr al *Curierului de ambe-sexe*.

Cea dintâi înștiințare că va apărea aceasta revistă, ca o urmare a *Gazetei teatrului*, o găsim în *Curierul românesc* din 12 Martie 1837. Apariția celui dintâi număr e anunțată în același *Curier românesc*, (No. 24) din 2 Iulie 1837, p. 96. Apariția numărului al doilea e anunțată în *Curier românesc*, No. 27 din 22 Iulie 1837. Fixăm deci începerea publicării *Curierului de ambe-sexe* în Iulie 1837, [cu toate că de pildă în *Bibliografia Publicațiilor periodice românești* a lui Alex. Pop, per. I al *Curierului de ambe-sexe* e trecut pe 1836, periodul II pe 1837 etc. E o greșală ce a cășunat multe rătăcirii]. Ținând seamă că revista apare de 2 ori pe lună, stabilirea cronologiei

1. **Cîrjaliul**¹⁾, povestirea haiducului din Moldova, tradusă după A. Puschin și însoțită de următoarea notiță:

«Cârjaliul, creat de D. Puschin a fi un tâlhar à la Salvator Rosa, a fost dimpotrivă, un hoț foarte nepoetic. Dacă a cerut cinci mii lei (de care mă îndoiesc) și mai ales de i s'au dat (care nu crez), nu știu. Știu atât că groaznicul Kârjaliul, care scăpă de țeapa turcească, nu scăpă de spânzurătoarea moldovenească, unde se sfârși foarte prozaicește la 1824».

2. **Șalul negru**²⁾, imitație din A. Puschin. Traducere în versuri a celebrei poezii a scriitorului rus.

ar fi destul de ușoară dacă revista ar fi apărut cu regularitate. De fapt, periodul I (adică anul I) al *Curierului*, compus din 24 de numere, a ținut 17 luni — de oarece apariția No. 25, cu care se începe anul II, e anunțată în *Curierul românesc*, No. 8 din 19 Decembrie 1838, p. 32. Distribuția celor 24 de numere în răstimpul a 17 luni e aproape cu neputință de făcut cu exactitate.

¹⁾ *Curier de ambe-sexe*, per. I, No. 6, p. 104, din a doua jumătate a lui Septembrie 1837. Republicată în C. Negruzzi, *Traduceri*, ed. «Minervei».

²⁾ *Curier de ambe-sexe*, per. I, No. 6, p. 109, adică prin Septembrie 1837. Republicată în *Foaia pentru minte* din 1838, p. 103. Republicată în *Curiosul*, 1837, No. 3, p. 81 (*Curiosul* e revista lui Boliac, din care au ieșit numai 4 numere în 12⁰). Republicată și în *Spicuiorul moldo-român*, Iulie, August, Septembrie 1841, p. 82, în forma

3. **Zoe**¹⁾, *noutate istorică*. Cea dintâi nuvelă a lui Negruzzi. În ediția din 1857, nuvela e datată din 1829 Aprilie, ceea ce ne arată că povestitorul a pus 8 ani dela compunerea până la publicarea lucrării sale.

4. **Dervișul**²⁾, poezie tradusă după Victor Hugo³⁾.

Această baladă n'a mai trecut în culegerea de balade traduse din Victor Hugo, și, în urmă, a scăpat din vedere și edițiilor «Socec» și «Minerva». O ediție critică a lui Negruzzi nu trebuie s'o uite.

lui Eliade și cu multe variante de traducere, iar în față o traducere în franțuzește, «*Le schall noir*», de Charles Durand.

Republicarea aceasta în *Curiosul*, e singura participare a lui Negruzzi la revista lui Boliac. Avem totuși o scrisoare a lui Boliac către Negruzzi (din 1837, Ghenarie 25 și publicată în *Convorbiri literare*, 1881, p. 74), în care el îndemnă pe acesta la o colaborare mai largă la *Curiosul*. Se găsește într'însa și aprecieri asupra activității lui Negruzzi.

1) *Curier de ambe-sexe*, per. I, No. 7, p. 113, din întâia jumătate a lunii Octomvrie 1837. Amintim că *Zoe* a fost prefăcută în dramă în proză de Catina în 1847, București, tipogr. lui C. A. Rosetti și Winterhalder.

2) *Curier de ambe-sexe*, per. I, No. 7, p. 125, probabil la jumătatea lui Octomvrie 1837.

3) *Oeuvres complètes: Odes et ballades, Les Orientales*, vol. II, Lemerre, 1875, p. 164.

5. Poemul **Aprodul Purice**,¹⁾ apărut în no. 10 al *Curierului*, adecă probabil în Noemvrie 1837. După cum reiese din o închinare a ediției I din 1837, *Aprodul Purice* e numai în fragment dintr'un poem intitulat *Stefaniada*, ce s'a pierdut.

Viața lui Hrisoverghi, ce slujește de
«*Precuvântare la traducerea dramei*

1) Eși, în tipografia *Albina*, 1837. Iată cuprinsul acelei închinări: «Domnului marelui logofăt și cavaler C. de Sturza. Acest anecdot, pomenit de Vornicul Ureche în hronicul său, făcea parte dintr'un poem intitulat *Stefaniada*. Acel poem s'a prăpăditt și nici mai gândeam la el, când am găsit fragmentul acesta păstrat la un prietin. Domnia-Voastră l'ați cetit și ați dorit să se tipărească. S'a tipărit, și eu cut'z a vi-l închină ca o mică dovadă a adâncului respect cu care am cinstea a mă numi a Domniei-Voastre plecată slugă, C. Negruzzi».

Ediția II. nu e în posesia Academiei Române.

Ediția III. Iași, tipografia Institutul *Albinei*, 1846, într'o broșurică format mic, foarte elegantă și tipărită pe hârtie deosebit colorată. Nu mai e dedicată.

Ediția IV. București, Tipografia Lessicografică, 1857, e scrisă cu caractere latine.

Iată părerea lui Eliade asupra *Aprodului Purice*, dintr'o scrisoare din 4 Ianuarie 1837: «La cea de a doilea scrisoare din 28 Decemvre am cinste a răspunde că am primit 8½ galbeni pentru trei prenumerări ale colecției și plata Gazetei teatrului; că am primit 5 exemplare din fragmentul epic al d-tale care până acum l'am citit în

Antoni după Al. Dumas»¹⁾, datată din 20 Iulie 1837.

*

Maria Tudor, traducere din Victor Hugo, tipărită în tipografia Eliad la 1837²⁾. Traducerea e închinată lui

două zile de opt ori cu prietenii. Domnul meu, totdeauna autorul cunoaște mai bine cât îi prețuește fapta sa, și este de prisos să-ți fac complimenturi pentru moșoroiul făcut movilă, versurile frumoase, limba potrivită, obiceiurile veacului păstrate, vitejia moșilor arătată de pildă celor de acum și viitorimei, parabolele juste și la toată fața se vede poetul. D-ta le vezi mai bine acestea și nu cred că mă vei lua că critica mea este ca să-ți plac, ci numai ca să-ți spun ce am simțit», (*Convorbiri*, XII, 1 Februarie 1879, p. 47). O altă apreciere într'o scrisoare din 8 Martie 1837. (*Conv. lit.* XIII, 1879, p. 77).

¹⁾ *Antoni*, dramă în cinci acte. Din compunerile lui A. Dumas. Tradusă în românește de A. Hrisoverghi. București, 1837, p. 109. O vestire a apariției în curând a acestei cărți, *Curier rom.*, No. 20 din 15 Iunie 1837, p. 80.

²⁾ O broșură în 8°, 142 pag., 1837. Reprodusă apoi în ediția din 1872, p. 253 sqq. Asupra unor amănunte privitoare la imprimarea acestei piese, a se vedea scrisoarea lui Eliad către Negruzzi, datată din 4 Ianuarie 1837 (*Convorbiri lit.* XII, no. 11 din 1 Februarie 1879, p. 417). În Martie se tipăria coala din urmă, cf. o altă scrisoare a lui Eliade către Negruzzi, datată din 8 Martie 1837, *Conv. lit.* XIII (1879, p. 77. Tot aici e și o apreciere a lui Eliadé asupra traducerii lui Negruzzi.

În dosarele censurei publicate de R. Rosetti, (*Despre censure în Moldova*, II, An. Acad. Seria B. XXIX, 1906—7) găsim următoarea petiție a Căminarului C. Negruzzi:

Eliad. În frunte e o scrisoare a lui Eliade către Negruzzi și o precu-vântare a traducătorului, datată din Martie 1837. Traducere închinată Agăi A. Sturza; ea se aflase în mâinile lui Eliade încă din 1836, după cum reiese din *Gazeta Teatrului național*, No. 10 din 1836, p. 78.

Angelo ¹⁾ de Victor Hugo, s'a tipărit

«Rog plecat pe acea cinstită Comisie să binevoiască a poronci să se sloboază dela carvasară 200 exemplare tipărite din drama *Maria Tudor*, tradusă de mine și tipărită în tipo-litografia lui Eliad la București. Care aceste fiind trecute prin censura Valahiei, nu cred că mai pot fi supuse unei nouă censuri.

1 Maiu 1857.

Rezoluție.

Dumnealui Procopie Florescu,

găsindu-le întocmai, le va slobozi.

La 1849 găsim atât *Maria Tudor*, ca și *Angelo* și alte 40 de piese, în repertoriul teatrului din Bacău, condus de Alecu Vilner, Clucer. (R. Rosetti, *art. cit.*, p. 440).

¹⁾ București, 1837, 124 pag., 1 broș. în 8°. Reprodușă în ed. 1872, p. 393 sqq.

Anunțarea apropiatei apariții a lui *Angelo* o găsim în *Curierul românesc*, No. 4 din 25 Martie 1837, p. 16 «...Traduse și așteptând teascuri vacante: *Angelo* din Victor Hugo de D. C. Negruzzi».

Această piesă eră foarte cunoscută la Iași, și se jucase și în franțuzește, ca de pildă la 15 Ianuarie 1837, după cum vedem din *Albina* (No. 6, p. 27); idem, Burada, *Începutul teatrului în Moldova* în *Arhiva*, 1905, p. 339.

în tipografia lui Eliade în 1837, și anume în «*Colecția de autori*». Traducerea e închinată lui Eliade printr'o scurtă scrisoare publicată în frunte.

✱

În suplimentul *Albinei*, intitulat *Alăuta Românească*, își publică Negruzzi poezia sa **Reverii**¹⁾, cu următoarele cuvinte de introducere: «La prilejul tipăririi *Romansului* intitulat *Pustnic*²⁾, de D. Nobilul P. Pruncu

Asupra jucării piesei în traducerea lui Negruzzi găsim următoarele rânduri:

«Mercuri în a 8-a curgătoare (Ianuarie) s'a reprezentat *Angelo sau Tirantul de Padua*, dramă în 3 acte și 4 tablouri a lui Victor Hugo, tradusă de D. C. Negruzzi, a căruia merit ca literator român este cunoscut de mai mulți ani». Rolurile principale erau ținute de Poni și D-na Macé. (Foiletonul lui D. Gusti, din *Albina*, No. 4 din 13 Ianuarie 1846, p. 15.

Asupra limbii întrebuințate atât în *Angelo* cât și în *Maria Tudor*, amintim că Săulescu a învinuit pe Eliade de a fi muntenizat limba (*Albina*, No. 51 din 29 Iunie 1839); Negruzzi protestă, zicând că i s'a păstrat întocma ortografia, tot în *Albina*, No. 59, p. 243. Tot astfel protestă și Eliade în *Curierul românesc*, No. 123 din 28 Iulie p. 423, nota 20.

1) Suplement la No. 21 din 14 Martie, p. 96.

2) E vorba de «*Pustnicul*». Alcătuirea scriitorului francez Viconte d'Arleicurt. Pe limba românească tălmăcit de Pavel Pruncu. Cu icoane litografisite. Parte I—II în 1837, 2 vol. 8°.

prelucrat în limba românească, d. Căm. Costache Negruzzi, însuflețit de poetic entuziasm, au adresuit următoare compunere, ca un tribut cuvenit îndeletnicirii literale a unui compatriot».

Reverile sunt urmate apoi de o altă poezie a lui C. Negruzzi, intitulată: **Domnului P. Prunco**, după care redacția tipărește «*Răspunsul D-sale D. Pruncu Domnului Negruzzi*¹⁾, din care scoatem următoarele rânduri:

«Și cu toate că eu sunt încredințat că strălucirea poeziei tale va sluji spre întunecarea slabii și smiritei mele proze, însă eu simt nemărginită mulțumire, crezând că și acum, și în viitorime se va încunună cu pohtală desăvârșitul talent, a unui patriot și adevărat al meu prieten».

*

Tot *Alăuta românească* din 24 Iunie 1837 (suplement la No. 49 al *Albinei*²⁾) publică sub titlul **Fragment dintr'o călătorie**, articolul ce apoi aveà să ia

1) O variantă a scris Negruzzi în Iulie 1857, ed. «*Mi-nerva*», II, p. 22.

2) Pag. 215.

titlul de **Primblare** (scrisoarea I) și cu data de Maiu 1837.

*

Tot în 1837 îl găsim pe Negruzzi, îndeletnicindu-se cu traducerea **Ierusalimului liberat** a lui Tasso, după cum anunță o notiță din *Curierul românesc*¹⁾, împreună cu Aristia și Eliad. Nu știm dacă Negruzzi a tradus în adevăr ceva din această epopoe. Propunerea acestei traduceri plecase de la Negruzzi; trăgându-se la sorti, lui Negruzzi îi căzuseră cânturile III, VI, IX, XII²⁾.

1) *Curier*, No. 4 din 26 Martie 1837, p. 16. «Cele ce se traduc: *Dante*, de D. Aristia; *Solima deliberată*, a lui Taso de D. Negruzzi, Aristia și Eliad».

2) Iată un fragment dintr'o scrisoare a lui Eliade către Negruzzi (*Conv. lit.*, XIII, 1879, p. 77) ... «Cu d. Aristia am cetit scrisoarea d-tale către d-lui și mi-a plăcut ideea dumitale a traduce pe Taso; dar am luat îndrăzneala pentru predilecția și dragostea ce am avut cătră poetul ăsta a cere să am și eu parte la această traducție și am făcut astfel: pe trei cânturi dintâi am ăstras sorti și d-lui Aristia a căzut cântul I, mie II, și d-tale III; pe acest temei cel cu cântul I va avea și pe IV, VIII, X... cel cu al II-lea va avea și pe V, VII, IX... cel cu al III-lea va avea și pe VI, IX, XII...

Eu, domnul meu, tradusesem din *Solima deliberată* (sic) patru cânturi, și fiindcă eram singur nu îndrăzneau să iau asupra'mi atâta osteneală să-l fac în versuri ci

1838

Din acest an datează o foarte lungă și însemnată scrisoare a lui Negruzzi către Asachi cu privire mai ales la teatru, care trebuie reprodusă numai decât într'o ediție critică a lui Negruzzi deoarece a fost uitată de toate edițiile de până acum. Scrisoarea a fost publicată de Codrescu în *Uricarul*, VIII, p. 218, și e datată din 21 Iulie 1838.

Originalul se află în stăpânirea lui Codrescu.

✱

Tot în acest an începe harnica colaborație a lui C. Negruzzi la *Curierul de ambe-sexe* al lui Eliade.

Impresii de călătorii¹⁾ de A. Dumas și anume:

faceam la proză ca bietul d. Iurdan. Acum cu trei, iau îndrăzneala să m'apuc de versuri și părerea mea este să luăm tot octava lui Torquato, însă versurile de 14 silabe cele femeiești și de 13 cele bărbătești, căci îmi sunt mai drage aste versuri unde nu mă ostenește când citesc și unde se odihnește par'că mai bine la semistih, și unde mi se pare că le-ași fi ales eu dela început pentru versuri serioase românești și asta nu e puțin cuvânt să zică cineva că sunt bune».

1) *Curier*, period. I, p. 259, 273, 313, 321, 332. Republicate în C. Negruzzi: *Traduceri*, ed. mică «Minerva» 1908.

1. *Werner Schtaufacher* în No. 16 ¹⁾;
2. *Konrad Baumgarten* în No. 17;
3. *Wilhelm Tell* în No. 20;
4. *Gessler* în No. 21;
5. *Impăratul Albert* în No. 21.

Cum am învățat românește ²⁾, publicată probabil prin Septembrie sau Octombrie 1838, una din cele mai vechi și mai cunoscute «scrisori» ale lui Negruzzi.

¹⁾ Dacă *Curierul* ar fi apărut regulat, No. 16 ar fi căzut în Martie, cum însă No. 14, cuprinde cunoscutul articol «*Critica Literară*» al lui Eliade ce se rapoartă la fabula *Vulpea, Calul și Lupul* a lui Alexandrescu, apărută în *Romania* din 5 Martie 1838, acest număr al *Curierului* trebuie să fi apărut la sfârșitul lui Martie sau la începutul lui Aprilie; No. 16 e sau dela sfârșitul lui Aprilie sau din începutul lui Maiu.

²⁾ *Curierul de ambe-sexe*, No. 22 din period. I. p. 337. Cum No. 17 (un număr triplu 17, 18, 19), cuprinde un răspuns al lui Eliade la un articol tipărit în *Foaia Literară* din No. 18, 20, 21 (acesta din urmă din 21 Maiu. 1838), e de bănuît că acest număr al *Curierului* e din Iulie—August; No. 22 în care s'a publicat articolul: *Cum am învățat românește* cătă să fie de prin Septembrie sau Octombrie; No. 24, cel din urmă al acestui period, are o scrisoare a lui Eliade către Negruzzi datată din 28 Octombrie 1838; el trebuie să fie de prin Noembrie sau Decembrie.

Articolul a fost reprodus în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, No. 24 din 10 Decembrie 1838, p. 185.

La sfârșitul acestui an se publică în *Albina* vastul plan al traducerii operii întregi a prinților D. și Antioh Cantemir. Acest prospect n'a fost reprodus în edițiile lui Negruzzi¹⁾.

Ediția aveà să cuprindă:

TOM. I, II, III. *Viața domnului Dimitrie Cantemir*, alcătuită de adiotantul Kogălniceanu; *Istoria Impărației otomane*, din franțuzește de adiotantul Kogălniceanu.

TOM. IV. *Sistema religiei otomane*, tradusă din rusește de Căminarul Negruzzi.

TOM. V. *Lumea și sufletul*, după ediția publicată în românește de însuși domnul Cantemir în Iași. *Istoria caselor Brâncovenească și Cantacuzinească*, tradusă din grecește de adiot. Kogălniceanu.

TOM. VI. *Descrierea Moldovei*, tradusă din nemțește de adiotantul Kogălniceanu. *Deosebite alcătuiți mai mici a domnului D. Cantemir*.

TOM. VII, VIII. *Hronicul Romano-Moldo-Valahilor*, după ediția tipărită la Iași, 1835.

TOM. IX. *Viața și operele originale ale Principelui Antioh Cantemir*, trad. din rusește de căminarul Negruzzi-

Din acest plan, s'a realizat numai o ediție revăzută de Negruzzi a **Descrierei Moldovei** și o traducere a satirelor lui Antioh Cantemir, făcută de Negruzzi și Donici, asupra cărora ne vom oprì mai târziu.

✱

¹⁾ În suplement, No. 99 al *Albinei Românești* din 15 Dec. 1838, p. 426. Reprodusă și în *Curierul românesc*, din 18 Ianuarie 1839 (No. 8, p. 29), cu o elogioasă introducere a lui Eliade.

Iepurărie, publicată în *Păcatele tineretelor* (1857), cu data de Fevruarie 1838, fără a putea găsi revista sau ziarul unde s'a publicat mai întâiu.

Scrisoarea (III) intitulată **Vandalism**, publicată în *Păcatele tineretelor*¹⁾ sub data de Ianuarie 1838 și cu următoarea notiță la urmă: «Autorul acestui articol ce s'a publicat în *Albina românească* cu învoirea cenzurei, fu exilat la moșia sa, nejudecat și neosândit—de și se găsià deputat—pentru ca să învețe a nu mai spune adevăruri crude».

Cuvintele care par a fi nemulțumit mai mult stăpânirea sunt la urmă: «Intr'o durere ce ne sfâșie la privirea dărăpănării Romanității nu putem decât a strigà asupra vandalis-

1) În *Albina* de pe acest an nu se găsește.

E cu puțință să se fi publicat în suplimentul literar pe 1838 al *Albinei*, intitulat *Alăuta românească*, bimensuală, din care se găsesc în biblioteca Academiei abia două numere.

În dosarul cenzurei nu se găsește nimic privitor la această revistă, după cum afirmă d. R. Rosetti care a studiat acest dosar. «*Despre Censură în Moldova*», II, *An. Academiei române*. Tom. XXIX, seria II, p. 351).

mului, și a face o chiemare la inimi nobile, știind că :

A tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!».

La acest exil face probabil aluzie nota d-lui I. Negruzzi, pusă la introducerea lui Alecsandri (ed. «Minerva» I, XXV):

«Domnul Mihail Sturdza știà a se folosi de împrejurări. Profitând de o dușmănie personală ce erà între Constantin Negruzzi, cel mai tânăr de vârstă, dar singurul serios opozant din deputații adunării și Consulul Rusiei, de pe atunci, care se amestecà în mod prea neplăcut pentru Domn în guvernarea țării, el pe deoparte îndemnă pe Consul de a cere exilarea lui Constantin Negruzzi, iar pe de altă trimeteà soli la Petersburg prin care se tânguia către Impărat de Consulul Rusesc, care îl silià să calce legea fundamentală a țării și să exileze pe deputați. Astfel el știu să obție și revocarea consulului ce-i erà atât de neplăcut, și să dea o aparență de legalitate exilării deputatului a cărui cuvinte din adunare îi displăceau peste măsură. Exilul unui deputat cădea în sarcina consulului Rusesc,

depărtarea consulului în sarcina deputatului lovit de consul în mod nelegal, Domnul își spală mâinile și eră nevinovat».

Că atitudinea lui Negruzzi în adunarea din acel timp ar fi fost prea intrasigentă, îmi pare prematur, deoarece adunarea se adună la sfârșitul lui Decembrie 1837 și cea din urmă ședință, la care îl găsim pe Negruzzi, e din 31 Ianuarie 1838, după care trebuie să fi fost exilat (*Analele parlamentare ale României*, t. VIII). Într-o lună Negruzzi nu avusese timpul să facă opoziție.

De acest exil s'a folosit probabil Negruzzi, pentru a călători din nou în Rusia, după cum reiese din scrisoarea IV din Maiu 1838 (*Vandalismul* e datat în Ianuarie). «Abia de trei zile mă înturnasem din Rusia, unde zăbovisem câteva luni». («Minerva», I, pag. 150).

✱

Scrisoare către Bariț, datată din Noembrie 1838 și publicată în *Foaia pentru inimă, minte și literatură* ca răspuns unui articol intitulat *Correspondenție* (Sibiu, 19 August 1838) sem-

nat N. M. și publicat în *Foaia*¹⁾. Articolul lui N. M. aducea oarecari obiecții la «*Corespondența între doi Români, unul din Țara Românească și altul din Moldova*» publicată în *Muzeul Național* în 1836, dar republicată în *Foaia* abia în 1838. Negruzzi în scrisoarea către Bariț răspunde acelor obiecții.

*

Mai adăogăm aici și o lucrare inedită a lui Negruzzi, cuprinsă în Ms. 1022²⁾, cu următorul titlu:

PANSIONUL DE FETE ÎN VREME DE RĂZBOIU

VODEVIL ÎN DOUĂ ACTE

Prelucrat de D. Căm. Negruță, 1838.

Manuscrisul ne vine din hârtiile lui Matei Millo, ceea ce ne face să credem, că vodevilul a fost poate jucat.

1839

În *Curierul românesc* din 23 Ianuarie 1839 găsim o nuvelă intitulată «**Vergiss-mein nicht**» după Alphonse Karr și iscălită C. N. — care e ne-

1) P. 169.

2) În 4°, p. 50.

greșit Costache Negruzzi. Acest scriitor îi eră, de altminteri, cunoscut lui Negruzzi (cf. scrisoarea către ziarul *Zimbrul*, Iași, 1858, p. 15 și 24, idem; ed. «Minerva», I, p. 296). Republicată în: C. Negruzzi, *Traduceri*, ed. mică «Minerva», 1908.

✱

În No. 14 (28 Ianuarie 1839) al aceluiaș *Curier românesc* se publică o traducere în versuri a poeziei **Cântecul morților**, de Louis Dufilhol, însoțită de o mică introducere sub aceleași inițiale C. N. S'a republicat în C. Negruzzi: *Traduceri*, ed. «Minerva».

✱

Articolul de critică literară și biografică intitulat **Daniil Scavinschi**¹⁾, și apoi publicat sub titlul: *Scrisoarea IV: Un poet necunoscut*, sub data de Mai 1838, fu publicat în *Curierul* din Februarie 1839. Acest studiu a servit apoi ca prefață la *Democrit*, tradus de Scavinschi după Regnard și tipă-

¹⁾ *Curier*, II, No. 3 (p. 39) și 4.; retipărit în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, No. 13, 14, 15 din 1840. După cât mi se afirmă a apărut mai întâi în *Alăuta* de pe 1838, ce nu e la Academie.

rit cu cheltuiala d-ilor C. Negruzzi și M. Kogălniceanu la 1840, în Iași.

*

Au mai pățit-o și alții ¹⁾ sub pseudonimul de Carlu Nervil, e publicat în *Curierul* din Iunie 1839. Un postscriptum s'a adăugat în 1857 cu prilejul publicării nuvelei în *Pacatele tinerețelor*.

*

Poezia : **La Maria** ²⁾ (devenită apoi **La M** **) și datată din 6 August 1839 chiar în *Curier*. Câteva versuri au

1) *Curier*, II, No. 11, p. 160.

Despre pseudonimul Carol Nervil vedem, următoarele în articolul lui Eliade (*Curier*, p. II. p. 350) intitulat «*Pseudonimele*»...: «Cel mai pravilnic pseudonim vedem în cele ce s'au publicat sub numele de Carol Nervil, care a suferit foarfeca cenzurei mai rău decât oaia foarfeca tânădătorului, căci cea din urmă perde numai lâna ce o dă spre folosul oamenilor, iar scrierile lui Nervil au perdut din mădularele sale».

Articolul «*Pseudonimele*» s'a retipărit și în *Dacia literară*, 1840, p. 82.

Inceputul nuvelei «*Au mai pățit-o și alții*», cu descripția Iașilor, a fost tradus în franțuzește de Alecu Russo într'un lung citat în «*Iassy et ses habitants en 1840*» (ms. 311 la Academia Română, reprod. în ed. Alecu Russo — P. V. Haneș, p. 236).

2) *Curier*, II, No. 15, p. 237; idem și în *Curierul românesc* din 1 Sept. (No. 138, p. 487).

fost schimbate de Eliade, după cum reiese dintr'o scrisoare a lui Eliade către Negruzzi ¹⁾. Poezia e închinată, probabil, viitoarei neveste a lui Negruzzi: Maria, fiica agăi Dimitrie Gane.

*

Concert de Eleonora Naiman, violonistă. (Concert de M-lle Neumann) ²⁾.

*

Fabulă ³⁾.

*

Enigmă ⁴⁾, sub acest titlu găsim patru versuri, chiar sub iscălitura lui Negruzzi.

*

La 12 Februarie 1839, Negruzzi începù să publice în *Albina* traducerea baladelor lui Victor Hugo, însoțindu-le de următoarele rânduri ale Redacției:

«Balada este o lirică compunere,

1) Publicată în *Convorbiri lit.* din 1880, p. 155. Scrisoarea e datată din 1839, Aug. 29 și e însemnată pentru starea de suflet a lui Eliade.

2) *Albina* din 16 Aprilie 1839, (No. 30, p. 118). Notița pentru al doilea și de pe urmă concert a Mademoazelei Eleonora Naiman, *Albina*, No. 31 din 20 Aprilie 1839.

3) *Albina* din 11 Maiu 1839 (No. 37, p. 149). Iscălită C. N.-tți.

4) *Albina* din 11 Maiu 1839, (No. 37, p. 152).

care ne înfățișează o întâmplare prin tradiție; când întâmplarea este istorică, atunci balada se face cântec național, precum în Moldova balada despre Ștefan-Vodă.

D. Deputatul C. Negruzzi, traducând în versuri baladele lui Victor Hugo, a binevoit a ni le împărtăși. Noi credem că vom face plăcere ceteritorilor noștri, tipărindu-le în acest foileton. Cu tot numărul vom da câte ceva. De toate sunt cinsprezece» ¹⁾. De fapt s'au publicat în continuitate numai 14 și anume:

1. Balada I. *O Zină* ²⁾.
2. » II. *Silful* ³⁾.
3. » III. *Bunica* ⁴⁾.
4. » IV. *Către Trilbi Sburătorul d'Argail* ⁵⁾.
5. » V. *Urieașul* ⁶⁾.

1) *Albina românească* din 12 Februarie 1839 (No. 13, p. 49).

2) *Idem*, din 12 Februarie 1839, (No. 13 p. 49).

3) *Albina românească* din 19 Februarie 1839, (No. 15, p. 57) *O Zină* și *Silful*, reproduse în *Curierul românesc* din 3 Martie 1839, (No. 36, p. 146). *Silful* a fost tradusă și de C. Stamati sub titlul *Zburătorul la zăbrè* în *Musa Românească*, pp. 301—304.

4) *Albina* din 23 Februarie 1839, (No. 16, p. 61); *idem*, *Curierul românesc* din 5 Martie 1839, (No. 39, p. 151).

5) *Albina* din 26 Februarie 1839, (No. 17, p. 65); *idem*, *Curierul românesc* din 11 Martie 1839, (No. 40, p. 159).

6) *Albina* din 5 Martie 1839, (No. 19, p. 73); *idem*, *Curierul românesc* din 18 Martie, (No. 44, p. 175).

6. Balada VI. D-lui I. F. Logodnica trâmbițașului ¹⁾.
 7. » VII. Războiul ²⁾.
 8. » VIII. D-lui I. Boulanger, Amândoi Arcașii ³⁾.
 9. » IX. Ascultă-mă Mașdalină ⁴⁾.
 10. » X. Către un trecător ⁵⁾.
 11. » XI. Vânătoarea burgravului ⁶⁾.
 12. » XII. Pasul de arme a lui Riga Ioan ⁷⁾.
 13. » XIII. D-lui Louis Boulanger, Cazania călu-
 găriței ⁸⁾.
 14) Balada XIV. Hora Sabatului ⁹⁾.

Balada aceasta fu publicată mai întâi sub formă de localizare «*Urișul Daciei*» în *Gazeta Teatrului național*, No. 10 din 1836, (p. 78).

¹⁾ *Albina românească* din 12 Martie 1839, (No. 21, p. 81); *Curierul românesc* din 1 Aprilie 1839, (No. 50, p. 199). Reprodusă cu variante în *Foaia p. minte*, No. 31 din 30 Iulie 1845, p. 251.

²⁾ *Albina românească* din 19 Martie 1839, (No. 23, p. 89); *Curierul românesc* din 4 Aprilie 1839 (No. 52, p. 207). Războiul a devenit apoi *Vălmășeală*.

³⁾ *Albina* din 23 Martie 1839, (No. 24, p. 93); *Curierul*, din 15 Aprilie 1839, (No. 59, p. 235).

⁴⁾ *Albina* din 30 Martie 1839, (No. 25, p. 99); *Curierul*, din 16 Aprilie 1839, (No. 60, p. 239). Această baladă a devenit apoi *Mărturisirea Castelanelui*.

⁵⁾ *Albina* din 2 Aprilie 1839, (No. 26, p. 103); *Curierul* din 19 Aprilie 1839, (No. 62 p. 248).

⁶⁾ *Albina* din 13 Aprilie 1839, (No. 29, p. 114); *Curierul* din 20 Aprilie 1839, (No. 63, p. 250).

⁷⁾ *Albina* din 23 Aprilie 1839, (No. 32, p. 127).

⁸⁾ *Albina* din 6 Iulie 1839, (No. 53, p. 217).

⁹⁾ *Albina* din 17 Sept. 1839, (No. 74, p. 303).

În chip general asupra părții tehnice a acestor traduceri (vesificația), a se vedea: N. I. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, (1909), p. 162.

În *Curierul de ambe-sexe*, period II, găsim următoarele lucrări ale lui Negruzzi :

Cunoscuta poezie **Potopul**, ¹⁾ datată în ediția din 1857, din Noemvrie 1837 s'a publicat însă în Ianuarie 1839. Asupra acestei poezii a scris câteva rînduri d. G. Bogdan-Duică ²⁾, arătând-o ca o simplă «imitație» ba putem zice o traducere a unei poezii în proză de Gessner. Poezia lui Gessner (publicată la 1762) poartă titlul : *Ein Gemälde aus der Sündfluth : Semira und Semin*. «Între Gessner și Negruzzi se găsesc numai câteva mici deosebiri. La Gessner lipsește începutul de patru strofe, în care Negruzzi descrie izbucnirea potopului, explicând-o de altfel în acelaș chip în care la Gessner o explică Semira și Semin, nu poetul lor :

Dumnezeu apucă 'n mână paloșul de răzbunare,
El e mult îndurătorul, dar și drept judecător,
Vrea să pedepsească lumea pentru-a sfintei legi călcare
Și sumețul om să vadă că-i un verme muritor.

Amanții care mor ca cea din urmă

¹⁾ *Curier*, II, No. 2, p. 29. E anunțată și de *Curierul românesc* din 8 Fevruarie 1839. *Potopul* e reprodus în *Foaia pentru minte* din 28 Ianuarie 1840, p. 36.

²⁾ G. Bogdan-Duică, *Salomon Gessner în literatura românească în Convorbiri literare*, XXXV, 1901, p. 171.

jertfă a potopului sunt la Gessner ceva mai calzi de dragostea lor tânără. Alte deosebiri esențiale nu se găsesc. Povestirea lui C. Negruzzi ține dela strofa a cincea încolo acelaș șir de idei, spunând când mai pe larg, când mai pe scurt decât în original, când jertfind câte ceva din acesta, când adăugând figuri ori idei proprii».

D. N. I. Apostolescu în cartea sa *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine* ¹⁾, tăgăduște această înrâurire a lui Gessner, afirmând că în *Potopul* lui Negruzzi se găsesc mai de grabă reminiscențe din poema *Le déluge* a lui Vigny ²⁾. Chestiunea aceasta a fost reluată de Prof. Ramiro Ortiz într'un studiu «Un imitazione rumena di «*Ein Gemälde aus der Sündfluth*» di Gessner e del *Déluge* di A. de Vigny» în care dovedește că *Potopul* urmează strâns versiunea lui Gessner, pe care Negruzzi o putea avea în traducere franceză, iar cât despre poezia lui Vigny e și ea inspirată după Gessner, deși în chip mai slobod.

*

1) 1903, Honoré Champion, p. 159.

2) *Poèmes antiques et modernes*, Urbain Canel, 1826.

Pentru ce Țiganii nu sunt Români, sub titlul «*Scrisoarea VIII*», în *Păcatele tinerețelor* și datată acolo din Iunie 1839 ¹⁾).

*

Calipso, sau *Scrisoarea VII*, datată în *Păcatele tinerețelor* din Septembrie 1839. Nu e decât o continuare a *Catombelor Mănăstirii Neamțului* ²⁾).

*

O scrisoare a lui Negruzzi către redacția *Albinei*, ca răspuns la *Observații gramaticesti asupra limbii românești* a lui Săulescu [iscălit S.***] publicată tot în *Albina* (No. 51 din 29 Iunie 1839, p. 209 și No. 55 din 13 Iulie 1839, p. 222). Scrisoarea lui Negruzzi e însoțită de o notiță a redacției, produsă și în ed. «*Minerva*» ³⁾).

*

1) P. 271. A eșit poate în *Alăuta Românească* a lui M. Kogălniceanu ce apărură în 1839 și pe care n'o are Academia Română.

2) P. 268. Facem aceiaș presupunere.

3) *Albina românească* din 27 Iulie 1839, (No. 59, p. 24); reprodusă în *Curierul românesc* din 3 August 1839, (No. 127, p. 442). Reprodusă în ed. «*Minerva*», I. p. 286.

Răspunsul lui Săulescu în *Albina* din 13 August 1839, (No. 64, p. 263).

Curierul românesc reproduce articolul lui Săulescu,

Rețetă ¹⁾ care în ediția din 1857, *Păcatele tineretelor*, poartă data din 1838.

*

Catacombele monastirei Neamțului ²⁾, în *Păcatele Tineretelor* sub titlul *Scri-soarea VII*, e datată din August 1839.

*

Riga Poloniei și Prințul Moldaviei ³⁾.

*

Melancolia, tipărită în «*Almanachul li-*

adăugând 114 note de mâna lui Eliade, în 28 Iulie 1839 (No. 123, p. 421), și următă de o :

Incheere, semnată tot de Eliade, la 9 August 1839, (No. 128, p. 445). Săulescu răspunde lui Negruzzi în *Albina* din 13 August 1839, (No. 64, p. 263), și lui Eliade în *Albina*, 10 Septembrie, (No. 72, p. 295). Eliade revine în *Curierul românesc* din 27 Sept. 2 și 5 Oct. 1839, (No. 149, 150, 151), la care răspunde Săulescu în suplement extraordinar la No. 91 a *Albinei românești*, Eșii în 16 Noembrie 1839. Un alt mic răspuns al lui Săulescu tot în *Albina* din 21 Dec. 1839, (No. 101, p. 409).

¹⁾ *Albina* din 14 Sept. 1839, (No. 73, p. 299), reprodusă în *Curierul românesc* din 5 Oct. 1839, (No. 157, p. 329).

²⁾ *Albina* din 26 Oct. 1839, (No. 85, p. 347); reprodusă și în *Curierul românesc* din 8 Noembrie 1839, (No. 166, p. 662).

³⁾ *Albina* din 24 Dec. 1839 (No. 102, p. 414); idem, *Curierul românesc*, No. 2 din 8 Ianuarie 1840 și *Dacia literară*, Ianuarie-Iunie 1840, p. 74.

teraru pe anul 1839»¹⁾), sub pseudominul Carlu Nervil, — ce apare de mai multe ori. Asupra acestei poezii a scris un studiu literar d. G. Bogdan-Duică²⁾ în care arată oarecari asemănări de inspirație între această poezie și o poezie a lui G. Asachi «*Tinterimea unui sat*»³⁾, imitație după *Cimitirul din sat* al poetului rus Vasili Andreievici Jucovski, imitație la rândul ei după o cunoscută poezie a englezului Gray. Asemănarea este însă cam slobodă, ceia ce a făcut, de altminteri, pe d. G. Bogdan-Duică să conchidă cu prudență «*Melancolia* este, așa dar, rodul frumos al unei înfrățiri de sentimente proprii cu impresiunile lăsate de o poezie străină remarcabilă»⁴⁾).

1) P. 81—88. In acelașă lmanah se publică: *La Elvira* și *Cutremurul* lui Eliad, *Orologiul îndreptat* al lui Iancu Văcărescu. Almanahul eră scos de Eliade și anunțat în *Curierul românesc*, No. 8 din 14 Dec. 1838, ceia ce arată, că acest *almanah* fusese publicat încă din 1838.

2) *Convorbiri literare*, XXXV, 1901, p. 865: «*Două capitole dintr'o biografie a lui Constantin Negruzzi*».

3) *Poezii* a lui Aga G. Asachi, mădulariu Academiei de Roma, 1836. La p. 89—94 e poezia *Elegie, scrisă pe tinterimea unui sat. Imitație*.

4) *Art. cit.* p. 884.

1840

**COSTACHE NEGRUZZI ȘI TEATRUL NAȚIONAL
DIN IAȘI**

Un număr de 30 de boeri, printre care și Constantin Negruzzi făcură o cerere către Direcția Conservatorului filarmonic, în 30 Noemvrie 1838, stăruind ca reprezentațiile teatrale care continiseră să urmeze mai departe. Direcția, compusă din Aga Gh. Asachi și Spătarul V. Alecsandri, se întovărăși la cererea boerilor pentru a dobândi sprijinul guvernului. Totul fu însă zadarnic. Guvernul încetă orice sprijin; reprezentațiile Conservatorului încetară și ele ¹⁾).

Reprezentațiile românești reîncepură odată cu venirea la Iași a lui Caragiali, elevul lui Aristia. Impreună cu mai mulți elevi din Academia Mihăileană și ai fostului Conservator, Caragiali jucă la 16 Sept. 1839, tragedia lui Alfieri, *Saul*, în traducerea fostului său profesor ²⁾).

1) Burada, *Inceputul Teatrului în Moldova în Arhiva*, 1906. p. 205.

2) *Albina românească*, No. 35 din 21 Sept. 1839. p. 307.

Intețiți de încurajarea publicului, mai mulți elevi ai Conservatorului și câți-va diletanți cu Caragiali fac o societate pentru a da 12 reprezentații; între altele se jucă în 19 Ianuarie 1840 și o comedie a lui Negruzzi intitulată *Elevul Conservatorului*, despre care nu avem altă știință decât foiletonul din *Albina*, No. 6 din 21 Ianuarie 1840, cu următorul cuprins: ¹⁾).

TEATRUL NAȚIONAL

«Spre a nu se perde rezultatul cel bun, la care în anii trecuți ajunsese în ambele Prințipaturi dramatica națională și dorința publicului patriotic făcându-se întru aceasta mai vie din zi în zi. Literații acestei arte s'au întrunit în soțietate supt direcția unuia din mădularile sale, drept care, în luna trecută s'au început a se da pentru iarna aceasta un abonament de 12 reprezentații, ce au a se alcătuî din piese comice, melodrame și tragedii, a căroră reprezentație se va încheià în curgătoriul period teatral.

De atunci piesele au urmat regulat

¹⁾ Reprodus și în *Foae pentru inimă*, No. 10 din 1840. p. 75.

odată pe săptămână, deși aveà să se lupte cu efectul cel priincios ce lasă reprezentatiile teatrului francez, totuși plăcerea publicului de a auzi în limba națională producturi dramatice s'au vădit fieștecare dată, și această îmbrătoșare îngăduitoare a fost de îndemn Diletanților la o întreprindere curat națională spre a se sirguî de a se face vrednici de asemenea razăm puternic¹⁾.

În 19 Ghenarie s'au dat comedia: *Elevul Conservatorului*,²⁾ prelucrată de d. Spăt. Negruzzi, și vodevilul *Grădinarul orb* de d. Logofăt Ioan Văcărescu³⁾. Nemerirea acestor piese au

1) O notiță mai aspră asupra acestor reprezentații de diletanți în *Dacia literară*, 1840, p. 115.

2) D. Burada în *Incepătul teatrului în Moldova*, (*Arhiva*, 1906, p. 305) ne afirmă că piesa lui Negruzzi s'a dat și la 28 Dec. 1840 de trupa Moldovenească compusă din Pandeli, Homiceanu, Caragiale, doamnele Smaranda și Pulheria — alături de trupa franceză a lui Iosef Foux ce jucase vodevilul *Ninon, Manon et Maintenon*.

Afișul piesei lui Negruzzi se află la librăria «Moldova» a lui R. Șaraga din Iași, însă nu l'am putut vedea.

Asupra reprezentării acestei piese, cf. *Curierul românesc* No. 13 din 9 Fevr. 1840, p. 52.

3) E vorba de *Grădinarul orb sau aloiul înflorit*, comedie cu cântece în două acte (*Der blinde Gärtner oder die blühende Aloe*) tradusă după A. de Kotzebue de I. Văcărescu. Piesa s'a jucat în București la sfârșitul Carnavalului din 1836 (*Gazeta teatrului național*, p. 32).

fost deplină. *Elevul conservatorului* jucatchiar de un tânăr carele, pre lângă un însemnător talent pentru dramatică, are și o nebiruită plecare cătră ea, a vădit tot focul de care se simte pătruns pentru această artă, și după dreptate a secerat cele mai vii laude a publicului prețuitor unor asemenea însușiri etc., etc.»

Sfârșindu-se șirul acestor reprezentatii, nu în totdeauna satisfăcătoare, guvernul se gândi să încurajeze teatrul moldovenesc, alăturându-l pe lângă teatrul francez. El numi un *comitet teatral* compus din Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, Petru Câmpănu și Vasile Alecsandri sub președenția Secretarului de stat.

Acest comitet hotărî numirea unei singure direcții a celor două teatre. Proiectul fu prezentat lui Vodă care dădu un ofis gospod (No. 11 din 27 Fevr. 1840) întărind proiectul.

La 18 Martie 1840 se și încheie con-

1) Textul original al contractului e în l. franceză și e tradus în Burada, *Inceputul Teatrului în Moldova în Arhiva*, 1906, p. 266.

Instiintarea teatrală a celor 3 directori. a se vedeă în Burada, dar și în *Curier românesc*, No. 60 din 10 Iulie 1840, p. 234.

tractul între Guvern și noua direcție a teatrului, compusă din Spătarul Negruzzi, comisul Vasile Alecsandri, și Căpitanul Kogălniceanu. Guvernul acordă 600 de galbeni pentru teatrul francez și 200 pentru cel românesc.

Cu toată bunavoința directorilor, reprezentarea pieselor românești eră cu neputință, din lipsa pregătirii unei trupe naționale. În urma unei cereri către Secretariatul de stat (27 Iulie 1840), pe jumătate respinsă, în loc de 25 reprezentații românești, după cum anunțaseră în *Inștiințarea teatrală* din 27 Iunie 1840¹⁾, făgăduesc 12 reprezentații în limba patriei, care vor începe la 1 Ianuarie 1841, pe când stagiunea franceză începea la 10 Octom. 1840²⁾. În fruntea trupei românești eră Caragiale³⁾.

Deși anunțată pentru 1 Ianuarie 1841, stagiunea românească se des-

1) Burada, *Inceputul Teatrului în Moldova* în *Arhiva*, 1906, p. 295.

2) Burada, *Inceputul Teatrului în Moldova* în *Arhiva*, 1906, p. 298. Regulamentul teatrului, *idem*, ibidem, p. 300.

3) Trupa era compusă din Caragiali, Pandeli, Idieru, Burghilion, Boian, Greceanu, Hristachi, Homiceanu. Pedilan și d-nele Smaranda Macé, Pulheria, Langhina.

chise la 18 Noemvrie 1840 cu *Farmazonul din Hârlău* al lui V. Alecsandri⁴⁾.

La 7 Oct. 1841 se deschise a doua stagiune a Direcției nouă, printr'o piesă franceză.

Dintre piesele românești jucate în 1842, amintim: *Bădăranul boerit* (*Le bourgeois gentilhomme*) (în traducerea Căpitanului I. Voinescu, 1837), *Sgârcitul* (*L'Avare*) în traducerea lui I. Rosset (1836).

Prin contractul din 20 Fevruarie 1842, direcția teatrului cedă concesiua sa d-nei Frisch, care se însărcină cu conducerea teatrului pe doi ani.

DACIA LITERARĂ

În primăvara anului 1840 apărù o nouă revistă sub direcția lui Mihail Kogălniceanu, al cărei titlu «*Dacia literară*» e un întreg program.

«Introducția» lui Kogălniceanu e luminoasă. Ne lipsià o foae care să

⁴⁾ Repertoriul complet francez al stagiunei 1840—41, a se vedea în Burada, *idem*, p. 471.

Bădăranul boerit din Repertoriul Teatrului Național, din Molière, comedie în 5 acte, tradus de căpitanul I. Voinescu II, (1836).

Sgârcitul din Molière, comedie în 5 acte, p. 68, de I. Rosetti, tipărită în 1836.

îmbrățișeze întreg neamul *Albina* ¹⁾ este prea moldovenească, *Curierul*, cu

1) Iată ce găsim în *Albina*, No. 23. din 21 Martie 1840, p. 89, privitor la noua revistă a tinerilor: *Dacia literară*, foaie periodică publicată de redactorul respunzător D. Căpit M. Kogălniceanu. Această foaie în octavo, se compune din trei până la patru coale pe lună și se tipărește în tipografia Sf. Mitropolii, aflătoare supt direcția d-sale redactorului. Prețul pe un an este doi galbini pe hârtie albă de tipar, iar pe velină trei galbeni. Abonația se face la cantora jurnalului și la librăria D. Bell și Nica, în ținuturi pe la d-nii profesorii publici, iar în București la redacția *Curierului Românesc*. Două numere ale *Daciei literare* au ieșit până acuma pe Ianuarie și Fevruarie, forma ei este plăcută, elegantă și tiparul frumos și curat.

Programa *Daciei literare* răsufală principii vrednice de toată lauda și fac cinste redactorului ei.

Privighietă, povățuită și stimulată duple legile ce s'au propus acea redacție și întru care «moralul va fi pururi tablă de legi, iar scandalul o urăciune isgonită» credem ca literatură națională va face propășiri mari și nu se va tulbură între literatori unirea atât de trebuincioasă pentru un asemenea scop, potrivit cu înțeleptă diviză «în unire stă puterea». Noi nu vom face observații asupra articulelor acestei foi, fiind cele mai multe scoase din alte efemeride periodice, afară de compunerea originală a D. Spăt. C. Negruzzi despre *Alexandru Lăpușneanu* și scenele pitorști a D. Redactorului». După această bunăvenire, urmează un răspuns la o notiță a *Daciei literare* cu privire la un tablou (*Alexandru cel bun încoronat de împăratul Ioan Paleologul II*), de G. Asachi.

O replică a lui Kogălniceanu, a se vedeă în *Dacia*, p. 279. Apariția *Daciei literare* e vestită cu simpatie și în *Curier românesc*, No. 27 din 27 Martie 1840. p. 103. în No. 28 se publică chiar și programul lui M. Kogălniceanu.

dreptate poate, nu prea ne bagă în seamă. *Foara inimii* din pricina unor greutăți deosebite nu este în putință de a avea împărtășire de înnaintările intelectuale ce se fac în ambele principaturi». Iată deci nevoia unei reviste pan-românești bine simțită. «Așa dar foaia noastră, zice mai departe Kogălniceanu, va fi un repertoriu general al literaturii românești în carele ca într'o oglindă se vor vedea scriitori Moldoveni, Munteni, Ardeleni, Bănățeni, Bucovineni, fiește carele cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul său» și, în adevăr, revista fu la înălțimea programului său. În ea nu se publică numai lucruri originale de mare valoare ci și tot ce se publicase mai de seamă prin alte periodice; în ea găsim alături numele lui Kogălniceanu, Alecsandri, Alexandru Donici, Negruzzi, alături de a mai bătrânilor Eliade și Asachi.

Din nenorocire, din *Dacia literară* nu apărură decât tomul I (Ianuarie-Iunie 1840), împiedecată fiind probabil de cârmuire, din cauza notei prea liberale care se vedea în articolele lui Kogălniceanu ca și în fabulele lui Do-

nici sau chiar în nuvelele lui Negruzzi ¹⁾).

¹⁾ N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veacul XIX*, v. II, p. 32. E interesant articolul d-lui N. Cartoian, «*Un episod din istoria censurii în Moldova*», *Convorbiri literare*, XII, 1907, p. 1211, în care se reproduce ciorna unei petiții de protestare a lui Kogălniceanu (ms. No. 1177. p. 75) împotriva suprimării ziarului *Steaua Dunării* (la 17 Ianuarie 1856) de către Ministrul de finanțe, Vornicul Petru Mavrogheni, însărcinat cu censura ziarelor. Reproducem un fragment din această petiție care ne dă și cheia suprimării *Daciei literare*.

19 Ghenarie 1856.

Domnule Ministru,

La 1840, fiind redactor *Daciei literare*, am scris un articol despre voiajul principelui Demidof în principate, care, după ce s'a încuviințat de Secretariul Statului, ce atunci era Beizade Iorgu Șuțu, s'a și împărțit la abonați. Trei zile în urmă, Domnul Mihail Sturza, mâniindu-se pentru că în acel articol eră citat proverbul Peștele de la cap se împute și, dând de temeiul că jurnalul meu era nepotrivit cu împrejurările politice ale țării, adică că eră în contra Rușilor, ordonă suprimarea foiei, iar pe mine carele eram adiotant al său mă destituă din postul meu.

Toți acei ce pe atunci se interesă la propășirea literaturii de abia născândă și mai ales junimea a căreia unul din cei mai demni reprezentanți erați D-v., protestară în contra acestei măsuri arbitrare care în loc de a lovi pre censor (dacă eră de lovit pre cineva) loviă pre redactorul, pre acel ce se conformase censurii și prin urmare eră în legalitate.

Opinia publică dar, rostindu-se în contra poruncii Domnului Sturza, o poruncă ce eră de natură a înăduși

Ediția a doua a acestui volum a apărut mult mai târziu, în 1859, când atât Kogălniceanu cât și ceilalți colaboratori ai *Daciei* erau acum printre guvernanți¹⁾.

Colaborația lui Negruzzi la *Dacia* fu din cele mai active. Aici publică

presa în care patrioții de atunci vedeau precum văd și patrioții de acum, un puternic agent al dezvoltării naționalității, libertății și progresului principatelor, Beizade Iorgu Șuțu sămți că nu putea rămânea indiferent la generala manifestație ce această măsură stărnise în contră-i, și dar, consultându-se cu frate-său Beizade Neculai Suțu și cu socrul acestuia Logofăt Costachi Pașcanu, se însărcină ca să stăruie cu tot dinadinsul lângă Domnul Sturza ca sau să-mi învoiască continuarea Daciei literare și reîntrarea mea în postul de mai înainte, sau să-i primească demisia de Secretariu de Stat, așa precum dacă în toată această treabă eră un vinovat, acesta era censorul iar nu censoratul, etc.

Kogălniceanu afirmă apoi că Vodă Sturdza «încuviință publicarea *Daciei literare* și pre redactorul congediat *căpitan*, îl reprimi de aghiotant cu rangul de *Maior*».

Proverbul citat din articolul «*Literatură străină*», *D. A. Demidoff în Moldavia* s'a publicat la p. 417 (din ultimul număr al *Daciei*). După aceasta *Dacia* n'a mai apărut, deși, după cele zise de Kogălniceanu, 16 ani după aceea, Sturza a încuviințat apariția ei din nou. Iată deci pentruce aceasta revistă a dispărut așa de curând.

¹⁾ *Dacia literară*, ed. II, 1859, Iași, Tip. A. Berman (cu trei stampe a celor trei directori). Prefața lui Negruzzi e interesantă și ar fi meritat să fie reprodușă în ediția completă a operei sale.

el una dintre cele mai bune lucrări ale sale :

Scene istorice din cronicile Moldaviei: Alexandru Lăpușneanu, negreșit, cap de opera lui Costache Negruzzi¹⁾.

*

Comerț a Moldovei și a Valahiei, traducere după *Semaforul* din 1 Aprilie 1839²⁾.

*

1) *Dacia literară* sub redacția lui Mihail Kogălniceanu, Tom. I (Ionescu-Savu, 1840), Iași. La Cantora Jurnalului, 1840, pag. 9, reprod. în *Curier de ambe-sexe*, period. III; No. 6 pag. 89 în *Foaie pentru minte* etc. No. 35 (din 25 August, pag. 273), No. 36 (1 Septembrie pag. 281), No. 37 (din 8 Septembrie 1840, pag. 289), reprodusă după *Curier de ambe-sexe*.

Alexandru Lăpușneanu fu tradus în franțuzește de O. I. Voinescu în *Revue de l'Orient, de l'Algérie et des colonies*, Paris, t. XIV, 1853, pag. 316—326 și t. XV, 1854, pag. 12—29 și în *Les doïnas*, poésies moldaves de V. Alecsandri, traduits par J. E. Voinescu, ed. I, 1853, Paris. De Soye et Bouchet; ed. II, Paris et Genève, Cherbuliez, 1855, în care nuvela lui Negruzzi e tradusă pag. 129-162.

O tragedie în cinci acte «*Alexandru Lăpușneanu*», a scris Samson Bodnărescu, în *Convorbiri literare*, XII, 1878—79, pag. 261, 314, 366, 408, 455. De asemenea Bo-lintineanu scrisese un «*Alexandru Lăpușneanu*», dramă în trei acte, București, 1868.

Această nuvelă a inspirat pictorului Th. Aman un cunoscut tablou.

2) *Albina românească* (în supliment), No. 4 din 14 Ianuarie 1840, pag. 17. Apariția acestui articol e anunțată și în *Dacia literară*, (Ianuarie—Iunie) 1840, pag. 120.

Provințialul, ce aveà să ia titlul de *Scrisoarea IX: Fiziologia provincialului*. S'a publicat în *Albina*¹⁾, sub pseudonimul Carlu Nervil.

*

Scene Pitorești din Obiceiurile Moldaviei: Cântece populare a Moldaviei un articol de mare însemnătate, după cum vom vedeà la timp, și care scăpase tuturor edițiilor, afară de ediția «Minerva» ce i-a dat locul cuvenit²⁾.

*

Scene contimporane, I. O alergare de cai (Scacica)³⁾, cu indicația «scris la

1) *Albina*, No. 25 din 28 Martie 1840, pag. 96 ; la urmă mai sunt vre'o opt rânduri suprimate în *Păcatele tinerețelor*.

Articolul a fost reprodus în *Curierul românesc*, No. 31 din 8 Aprilie 1840, pag. 119.

O parafrază a lui «*Fiziologia provincialului în Iași*», de M. Kogălniceanu în *Almanah de învățătură și petrecere* din 1844, pag. 60.

Un alt articol *Provincialii și Ieșenii* de D. Rallet în *Propășirea*, No. 9 și 10 (pag. 71 și 78) din 1844.

2) *Dacia literară*, Martie, Aprilie, 1840, pag. 121. Reprodus în *Curierul Românesc*, No. 55 din 20 Iunie 1840, pag. 213 ; No. 56, 57, 58 și 59.

3) *Dacia*, 1840, pag. 309 ; reprodusă în *Foaia pentru minte*, No. 13 din 30 Martie, pag. 97 și No. 14 (pag. 105), No. 15 (pag. 113) din 1841 ; idem în *Curier de ambe-sexe*, III, pag. 185 și 193, cu o notiță elogioasă.

1837» sub inițialele C. N. cu un post-scriptum adăogat în Maiu 1857, cu prilejul publicării nuvelei în *Păcatele tinerețelor*.

✱

Floarea Florăriță româncă¹⁾, traducere după poetul german Levitschnigg. Despre această poezie vorbise mai întâi Kogălniceanu în articolul *Literatură străină*²⁾ «Și câți poeți mari și mici se îndeletnicesc cu noi? Lamartine adresă ode către tinerele Moldovence³⁾, Levitschnigg serbează prin versuri dulci ca mierea, frumusețile Florei, florărița româncă⁴⁾. Mai multe din cele mai frumoase compuneri a lui Puschin cuprind sujecturi din obi-

1) *Dacia literară*, Maiu, Iunie 1840, pag. 477 ; reprodusă în *Foaia pentru inimă*, No. 45 din 3 Noemvrie 1840, pag. 359 ; reprodusă în *Convorbiri literare*, 1867, pag. 147.

2) *Dacia literară*, Martie, Aprilie 1840, pag. 138.

3) A se vedea în foiletonul *Albinei* din 14 Ianuarie 1840 traducerea odei lui Lamartine «*Către o tânără Moldoveancă*».

4) Originalul nemțesc e dat tot în *Dacia*, 1840, pag. 299.

Această poezie a fost tradusă și în franțuzește «*Florica ou la bouquetière valaque*» de Negruți în *Poésies de la langue d'or*, traduites par J. A. Vaillant (de Bucharest, pag. 9, Paris 1851. Relativ la această poezie a scris și d. O. Densușianu un articol în *Noua revistă română*, 1901, pag. 153.

ceiurile și întâmplările românești». Traducerea e făcută probabil împreună cu Kogălniceanu.

Amintesc în treacăt că anul trecut s'a serbat centenarul poetului austriac Levitschnigg, care între altele e și părintele romanului polițist.

*

Poemul Oscar d'Alva al lordului Byron, cu traducerea franceză în fața a lui Amédée Pichot ¹⁾.

*

¹⁾ *Spicuiitorul Moldo-Român (Le Glaneur Moldo-Valaque)*, Iași, 1841 pe Aprilie, Mai, Iunie, p. 49. Acelaș poem fusese tradus mai înainte de Eliade în *Foaia literară* din Brașov, 1838, p. 51.

În ceea ce privește revista «*Spicuiitorul*», era o revistă publicată de «o societate de literați» care urmă să apară lunar și în două limbi, română și franceză. Numărul I pe Ianuarie și Fevruarie 1841 are 124 pp. garmond și petit, celelalte 3 broșuri ieșiră cam la câte trei luni. Revista dispărură din lipsă de sprijinitori. Ea s'a tipărit în Tipografia «Albinei». Asupra ei și redactorului ei, Gallice, vezi N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul XIX*, II, p. 62.

La pag. 98—103 a acestei reviste găsim un articol al lui Gallice asupra stagiunii teatrale 1840—41, în care se laudă direcția teatrală a celor trei scriitori.

«Asta e o dovadă, totodată de gustul cel bun a publicului Moldovei, de îngrijirea ocăruierei și mai deosebit a Înălțimei sale pentru propunerea frumoaselor arte, de talentul artiștilor, și în sfârșit din râvna D. D. Negruzzi,

Zina și Peri, baladă de Victor Hugo, publicată în «*Albina*» din 1841, p. 103.

*

În Cantora *Foaei sătești* apărură în 1841 o carte intitulată:

**200 REȚETE CERCATE PENTRU BUCATE ȘI ALTE
TREBURI GOSPODĂREȘTI**

de C. N. (= Costache Negruzzi) și M. K. (= M. Kogălniceanu) ¹⁾.

Această carte, cu desăvârșire uitată astăzi, nu se află în Biblioteca Academiei Române; mai există însă în biblioteci private ²⁾.

*

Alecsandri, Kogălniceanu și Furo, directorilor, și mai ales acestui din urmă, carele ca un director girant, poartă în mare parte sarcina administrației».

În ceia ce privește pe Amédée Pichot, traducătorul poemei lui Byron, el eră mai ales cunoscut printr'un *Voyage historique et littéraire en Angleterre et en Ecosse*, 1825, în care povestește și o întrevvedere cu celebrul Walter Scott, pe care Negruzzi nu putea să n'o fi citit.

¹⁾ În privința cărților ieșite la Cantora *Foaei Sătești*, cf. Gheorghe Ionescu, culegător tipograf, «*Tipografia Foaei Sătești din Iași*» în *Sămănătorul*, No. 16, 17 din 18 Aprilie 1910.

A doua ediție a acestei cărți o vedem anunțată printre cărțile apărute la Cantoră, în *Almanah de învățătură și petrecere* al lui Kogălniceanu din 1843.

²⁾ A se vedea asupra cărții un studiu al d-lui G. Adamescu, în *Flacăra*, Ianuarie, 1912.

Scrisoarea XVIII (**Slavonisme**), datată apoi în ediția din 1857 cu însemnarea Iulie 1844, ceia ce e o greșală, de oarece a apărut în *Foaia* ¹⁾, din 16 Noemv. 1841.

*

Păcală și Tândală, publicată în *Albina* ²⁾, sub pseudonimul Carlu Nervil.

*

În *Foaia pentru inimă, minte și literatură* ³⁾ din 1842 găsim o scrisoare a Căminarului Iord. Mălinescu, datată din Iași, 17 Noemv. 1838, cătră Negruzzi asupra originii doinei, punând-o în legătură în chip atât de nou, cu *donativum, Diana, Danubius*.

După această scrisoare se găsesc următoarele rânduri ale lui Negruzzi :

1) No. 46, p. 361. Un răspuns la acest articol, susținându-se înlăturarea tuturor slavonismelor din limbă, *Foaia*, No. 13 din 30 Martie 1842, p. 104. E datat din Arad și iscălit N. C.

Articolul *Slavonisme*le s'a mai publicat odată în *România literară*, No. 17 din 7 Mai 1855, p. 212.

2) *Albina*, 1842, p. 57 sub titlul *Păcală și Tândală sau morala moldovenească*. Reprod. în *Săptămâna*, No. 14 din 8 August 1853, p. 105 și No. 15 din 22 Aug. 1853, p. 113.

3) *Foaia p. inimă*, No. 13 din 30 Martie 1842, p. 96.

Domnul meu

Iată trei doine făcute din fugă, — Dacă vre-una din ele îți va plăceà și vei socoti că merită a mai fi văzută și de streini ochi, îmi vei spune-o și eu mai netăzând-o, mai îndreptând-o, o voi trimite undeva ca să se publice — pân'atunci rămâi ș. c. l. ¹⁾.

Urmează apoi aceste trei doine, dintre care cea dintâi e necunoscută încă, iar celelalte sunt în variante foarte schimbate ²⁾.

O ediție completă a lui Negruzzi trebuie să culeagă numai decât și aceste trei doine.

¹⁾ Urmează apoi următoarea notă : «Mărturisesc adevărul că eu nu târziu după primirea acestor cântece (alcătuite încă dela sfârșitul lui Noem. 1838 de cătră D. Spăt. C. Negruzzi) urmând a petrece mai mult la țară, n'am avut prilej a mă mai întâlni cu D-lui spre a-mi putea cere voie de a le da la lumină, de aceea îl și rog ca să-mi ierte îndrăzneala». Văleni, 1842 Fevr. 20. — I. M. C.

²⁾ In *Foaia*, No. 11. din 12 Dec. 1849, e un articol «*Cântece populare românești*», în care se arată cum unele poezii ca *Hora* lui Alecsandri, *Fata din casa lui Radu-Vodă* a lui Bolintineanu, *Deșteaptă-te Române*, au pătruns în popor. Tot aici se citează un cântec al lui Iancu, care nu e decât *cântecul lui Dragoș*, înlocuindu-se numele proprii. La urmă se adaugă următoarea notiță. «Unii în locul numelui Iancu puneau pe Dragoș, re'ntemeitorul statului Moldaviei, noi nu ne-am putut explică această schimbare. Autorul cântecului, de cumva mai e în viață, ar fi dator

Cântec vechiu, un articol aș și un cântec privitor la Cantemir ¹⁾. Descripția Cotnarilor și amintirea legendei uciderii lui Dragomir de cătră Radu Mihnea, ne fac să apropiem acest articol de nuvela **Flora română**, publicată în 1867 în *Convorbiri literare*.

1844

PROPĂȘIREA

La 20 Noemvrie 1843, M. Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Ion Ghica, stabilit acum la Iași, și Panaioti Balș cerură învoire dela guvern de a scoate dela 1 Ianuarie 1844 o revistă ce ar aveà să se ocupe numai cu științele și literile, și să apară la Cantora *Foaiei Sătești*, sub direcția răspunzătoare a lui Balș.

ca această explicațiune. Aria se pare că e din *Tancred*, însă ce ne pasă, ea s'a naturalizat cu totul».

Notița aceasta e foarte curioasă, de oarece *Marșul lui Dragoș* (și nu al lui Iancu) s'a publicat tot în *Foaia*, din 1842, sub semnătura lui Negruzzi.

In privința popularizării în Transilvania a marșului lui Dragoș sub numele lui Iancu, cf. Aron Densușeanu, *Ist. lit. române*, p. 304.

¹⁾ *Foaia p. minte*, No. 23. din 7 Iunie 1843. p. 181 cu indicația «Trimis din Iași» și iscălit N. Textul e destul de schimbat față de cel din *Păcatele tineretelor*, p. 151.

Exemplarul model al *Propășirii*, cu data de 2 Ianuarie 1844, fu depus la Postelnicie, unde avu a suferi aspre ștersături din partea cenzurii.

Cea dintâi foae a acestui număr se poate vedea în reproducerea pe care o dă d. Radu Rosetti ¹⁾; pe jumătate aproape e distrusă de pana energetică a Censorului. Titlul chiar de *Propășire* fu suprimat ca prea îndrăsnet, urmând a se numi revista numai *Foae științifică și literară*.

Acest număr ni s'a păstrat totuși în întregime. Din program vedem că revista avea să îmbrățișeze științele exacte, științele morale și politice. «Ajutorul celor mai însemnați literatori din Valahia și Moldavia ne este făgăduit, și depe acum putem inchizășlui că cetitorii foiei noastre vor găsi adese ori în coloanele ei numele cunoscute a D. D. Alexandrescu, Boleac, Bălcescu, Voinescu, Donici, Negruzzi ș.a.»

Acest program, mutilat îngrozitor, apărù în noul No. 1 din 9 Ianuarie

¹⁾ «*Despre cenzura în Moldova*», II, *Analele Academiei Române*, Seria II, t. XXIX, 1906—7. P. 355. Toate actele cu privire la relațiile între cenzură și noua revistă, a se vedea în Radu Rosetti, *art. cit.* p. 443.

1844, în care și găsim colaborarea lui Costache Negruzzi.

În jurul *Foaiei* se strânseseră cei mai însemnați bărbați ai vremilor ca, în afară de cei citați, D. Bolintineanu, I. Ionescu dela Brad, Aristia, C. Negri, D. Ralet și alții ¹⁾ Rău văzută însă de guvern, ca prea înaintată, ea nu apărură decât în 42 de numere (No. 42 din 29 Oct. 1844).

În vara anului 1844 Ghica plecase la București, de oarece tatăl său era greu bolnav; în Octombrie, în urma intervenirii consulului rusesc, M. Kogălniceanu fu exilat la mănăstirea Râșca. Câte-va săptămâni după aceea, la 11 Noembrie 1844, revista fu suprimată și Costache Negruzzi surgunit la moșie, și pentru una și pentru alta, luându-se ca pretext ne-

1) No. 1 înainte de a fi cenzurat cuprinde: 1) *Programul*; 2) *Unirea vâmlor între Moldova și Valahia* de I. Ghica; 3) *Călugărul și Pistolul* (Mănăstirea Pângărați) de V. Alecsandri; 4) *Un vis a lui Petru Rareș* de Kogălniceanu și 5) *Pastorul și Țânțarul* de A. Donici.

Numărul 1, apărut cu învoirea cenzurei, cuprinde: 1) *Programul redus*; 2) *Despre ministerul public* de P. Balș; 3) *Despre limba românească* de C. Negruzzi; 4) *Călugărul și pistolul* de V. A.; 5) *Un vis a lui Petru Rareș* de M. K.

vinovata nuvelă *Tudorică*, apărută cu șase luni înainte.

Pentru a ne da seamă de răsunetul produs de suprimarea arbitrară a *Propășirei*, reproducem un articol din *Gazeta de Transilvania*: ¹⁾

1) Asupra *Propășirii*, cf. N. Cartoian., *Soarta unei reviste literare în 1844: Propășirea, Convorbiri lit.* 1907, (XII). p. 197 și 416.

Asupra relațiilor dintre *Propășirea* și cenzură, a se vedea *Dosarele cenzurii din Moldova, 1832—47*.

Asupra atitudinii lui Asachi față de *Propășirea*, a se vedea N. Cartoian, *art. cit.* p. 417.

O petiție a Epitropiei Învățăturilor publice către secretariatul de stat în care se plânge că în «*Foaia științifică*» se publică de unii profesori «critici împătimitoare asupra ramului de învățătură» se reproduce de d. R. Rosetti în *Despre cenzură în Moldova, II. (An. Acad. Rom. Seria II, vol. XXIX 1906—9)*. P. 446. D. Rosetti n'a citit însă iscălitura. D. Cartoian a descoperit-o în josul paginii; ea e a lui Asachi. Plângerea e împotriva lui Ion Ghica.

Rezoluția lui Mavrocordat e un refuz «Censura obștească a cărților ce se tipăresc în țară fiind dată Secretariatului de stat, se va face întrebare Epitropiei de este vre-o dispoziție prin care cărțile de învățătură s'au supus Epitropiei Învățăturilor Publice». Cu alte cuvinte, Epitropia nu are a se amesteca în ceea ce se publică cu învoirea cenzurii.

1) În această privință mai putem vedea și o scrisoare a lui Grigore Alexandrescu către *Gazeta*, (No. 16 din 22 Fevr. 1845), republicată de d. Bogdan-Duică, în *Viața Românească*.

Poetul dă în ea pricinile dispariției *Propășirei*.

Un alt răsunet se poate vedea într'o scrisoare inedită a lui V. Alecsandri către I. Ghica din 9 Dec. 1844 (ms. 803. F. 13).

«D. Spătariu C. Negruzzi în urma-
rea unei încheieri a sfatului adminis-
trativ slobozite cu No. 2642 cătră de-
partamentul din lăuntru și împărtă-
șită de cătră aceasta sub No. 23.477
Noemvrie 13 «este depărtat din capi-
tală la moșia d-lor, fără a aveà a se
înfătoșà în capitala țerei. Pricina exi-
lării d-lui C. Negruzzi s'au dat a fi
unele urme din foaia științifică «*Pro-
pășirea*» care se spune că au scan-
dalit pe unii de înaltă considerație;
între acelea se înseamnă anume nu-
merele 4, 10 și 12. Ca prin treacăt
arătăm că D. Negruzzi ca literator
român este unul din acele puține ta-
lente române, din lămură. Dela d-lui
avem, afară de un mare număr de bu-
căți mai mărunte originale și traduse
în proză și în cuvânt legat (versuri):
«*Aprodul Purice*», original în versuri,
un feliu de epopee română; apoi «*An-
gelo*» și «*Maria Tudor*», drame mari
traduse dela franțezul Victor Hugo
«*Treizeci de ani din viața unui jucă-
tor de cărți*», traducția lui Antioh Can-
temir și alte poezii ale acestuia în
societate cu D. Donici în 18 coale ti-
părite și foarte nimerite și alte. Pro-
ductele poetice ale d-lui Negruzzi sunt

din cele mai dulci, mai încântătoare și—putem zice fără compliment, mai citite decât a celor mai mulți. (Vezi *Curierul de ambe-sexe*, *Dacia literară*, *Spicuitorul*, *Propășirea*, *Foaia pentru minte, inimă și literatură*). *Gazeta de Transilvania*, No. 101 din 18 Decembrie 1844.

*

Iată la ce se încheie activitatea lui Negruzzi la *Propășirea* :

Despre limba românească : *Intâia scrisoare* (devenită apoi *Scrisoarea XIV : Critica* și cu data de Ianuarie 1844) cu *Propășirea* : ¹⁾ sub iscălitura C. N.

*

Toderică ²⁾ nevinovata nuvelă care slujî de pretext mai târziu pentru suprimarea *Propășirii* și pentru surgunirea lui Negruzzi la moșie. În ediția *Pacatelor tinerețelor* din 1857., Negruzzi a adăugat următoarea NB : «Povestea asta se tipări în foaia *Propășirii* mai mult ca să umple coloanele jurnalului, decât ca meritând vre-o însemnă-

¹⁾ *Propășirea*, din 9 Ianuarie 1844, p. 4 (adică în No. 1 cu învoirea censurii).

²⁾ *Propășirea*, No. 10 și 12 (pp. 75 și 94) din 12 Martie și 2 Aprilie 1844.

tate literară. Cu toate aceste, nevinovata poveste servì de pretext Tartufilelor politici ca să închidă jurnalul și să exileze pe autor!»¹⁾

¹⁾ Dăm aici jurnalul încheiat de sfatul administrativ, întrunit sub președenția Domnului, (după d. N. Cartoian, *Conv. Lit.* art. cit. p. 422, și R. Rosetti, art. cit. p. 445):

JURNAL

Incheiat în presudstvia domniască cu presudstviirea următorilor mădulari ai Sfatului administrativ extraordinar din Șeful depart. din lăuntru logf. Alexandru Ghica. Iustițai logof. Stefan Catargiu, Vel Vistie (rnic), Vornic Lascar Cantacuzino, Vel Post (elnic). Vornic Neculai Mavrocordat.

Luându-se în băgare de seamă că editorii foaiei științifice și literare, departe de a răspunde la țelul unei asemenea redacții pentru care a fost dată învoirea Cărmuirii de a se și da în tipar ca un mijloc de cuviincioase și moralicești învățături, s'a abătut dela mărghineta ei destinație, încât, întrebuintând rău acest prilej, s'a iertat a publică alcătuirii pricinuiioare de scandal, de jignire asupra celor vrednice de cea mai înaltă considerație și lovitoare religiei; Sfatul a găsit de cuviință că (de vreme ce editorii aceștii foi au pășit peste îndatorirea și făgăduința lor, și că dese necuviincioase materii și rostiri ce s'au introdus întrânsa au fost cu neputință a se întâmpină pururea de cătră țenzură, de care s'a prilejit și scăpare din vedere) redacția ei și tipărirea să fie pe viitorime cu desăvârșire oprită, puindu-se însărcinare Departamentului din lăuntru ca îndată să puie în lucrare măsurile covenite din aceasta. Iar după luarea aminte ce s'au făcut foilor tipărite, văzându-se că la No. 10 și 12 s'a introdus cu titlu de *Toderică* o alcătuire immoralicească și ne-

După cum se știe această nuvelă e o localizare a nuvelei lui Prosper Mérimée «*Fédérigo*» publicată în *Annales Romantiques*, 1832, p. 97. Acea-

trebnică sub iscălitura Dum. Spat. Costachi Negruț și totodată, observându se că această față și mai înainte la No. 4 a aceștii foi a fost dat un articol nepotrivit sub a sa iscălitură, la care prilej deși au făgăduit pocăință la luarea aminte ce i s'au făcut totuși însă n'a contenit de a răspândi asemenea cugetări, Sfatul încheie ca spre înfrânarea sa și pilduirea și a altor de a mărgini înscrisurile lor în materii folositoare și de un haracter încuviințat să se izgonească din oraș, trimitându-să la moșia sa fără a avea voie de a se înfățișa în Capitală.

1844 Noemvrie 11 zile.

(ss) Ghica Logof, Catargiu Vel Logof, Vel Vist, Cantacuzino, Hatm. Mavrocordat.

(*Dosarele cenzurii în Moldova*, I. 1832—1847, pg. 253 Bibl. Acad).

Șeful Secretariatului de Stat, N. Mavrocordat, înaintă această hotărâre Departamentului Trebilor din Lăuntru cu adresa No. 2642 din 12 Noemvrie. Pe dânsă Vel Logofătul Canta puse următoarea hotărâre:

«Pe deoparte să se porunciască hotărâtoare oprire tipăririi foii științifice și literare pe viitorime pentru abaterile și neorânduielele a editorilor acestei foii; Iar pe de alta să se însărcineze pe D-lui Șeful secției a 3-lea de a se înfățișa însuși în arătata tipografie și a adună toate exemplarele ce se vor găsi de asemenea firi, și a le aduce la Depart. Iar d-sale Spat. Negruț să i se facă cunoscut de a se trage la moșia d-sale. Aceasta fiind vroința Înălțimei sale.

(ss) Vel Logofăt.

1844 Noemvrie 12.

sta a fost dovedită mai întâi de Verax (d. I. Nădejde) într'un articol intitulat: «*Toderică plagiat de C. Negruzzi de pe Federigo al lui Mérimée*», publicat în *Contemporanul*, 1882, p. 62.

*

Despre limba românească : *Scrisoarea a doua*, (devenită *Scrisoarea XV: Critica*¹⁾).

Despre limba românească : *Scrisoarea a treia*²⁾ (devenită apoi *Scrisoarea XVI*).

*

Scrisoarea a patra (devenită *Scrisoarea XVII*).

*

Gelozie, poezie iscălită Carlu Nervil³⁾).

*

Călătoria Arabului Patriarh Macarie dela Allep la Moscva⁴⁾, traducerea păr-

1) *Propășirea*, No. 13 din 9 Aprilie 1844, p. 100.

2) *Idem*, No. 39 din 8 Oct. 1844, p. 311.

3) *Idem*, No. 23 din 18 Iunie 1844, p. 184.

4) *Idem*, No. 34 din 3 Sept., No. 35 din 10 Sept. No. 36 din 17 Sept. (p. 265, 272, 281) din 1844; apoi în *Arhiva românească*, sub redacția lui M. Kogălniceanu, tom II. (1845), p. 187. Retipărită în *Traduceri*, ed. mică «Minerva».

ții privitoare la România, după P. Saveliev (*Biblioteca de citire*, tom. XV).

*

Sub titlul de **Miscelle**¹⁾, găsim o notiță sub inițialele lui Negruzzi — care n'a fost reprodusă în nici o ediție. E fără valoare dar merită s'o menționăm.

*

Revista *Propășirea*, în No. 37 din 24 Sept. 1844, p. 296, anunță următoarele :

VÂNATORUL BUN

SAU

MEȘTEȘUGUL DE A NU 'ȚI FI URÂT

se va publică în curând la Cantora Foaiei Sătești

Autorul D. Carlu Nervil nu primește a se prenumără decât pe acei ce știu a da cu pușca. Acei ce sunt strică-praf nu pot fi cunoscuți între vânători nici între prenumărătorii numitei opere.

Prenumerăția se face la Cantora *Foaiei Sătești* la «Librăria D. Nica».

Ne a fost cu neputință să dăm de această carte, care probabil nici n'a

¹⁾ *Propășirea*, No. 39 din 8 Oct. 1844, p. 312.

fost publicată. Costache Negruzzi însă, — ca bun vânător ¹⁾ — erà în măsură s'o scrie.

✱

Lumânărică în *Almanah de învățătură și petrecere* publicat de Mihail Kogălniceanu, pe 1844 ²⁾. E datată în *Păcatele Tineretelor* din Martie 1843.

✱

1) Despre Negruzzi ca vânător găsim amintiri într'o scrisoare a lui Alecsandri din 12 Aprilie 1878.

Scrisori, I. p. 103.

2) Din *Calendar pentru poporul românesc* pe anul 1844 (anul III), Iași, la Cantora *Foaiei sătești*, pag. 102. O rectificare a lui Negruzzi cu privire la doamna ce a cheltuit pentru îngroparea lui Lumânărică în *Albina* din 1844, p. 22.

Un studiu asupra lui *Lumânărică* de Al. Papadopol Calimah în *Arhiva*, t. VII, 1897, pag. 55, (articolul e datat: *Mircești*, 1868). În el ni se dau știri exacte despre acest cerșitor atât de cunoscut pe timpuri pentru faptele sale bune. La urmă se reproduce și o poezie în franțuzește a lui Mihail A. Corradini, închinată lui Lumânărică, după o copie a lui V. Alecsandri. Versurile acestea fuseseră publicate și de T. Codrescu, *Dialoguri francezomânești*, Iași, 1846. În fruntea poeziei se află următoarele rânduri:

Lumino (Luminărică)

*XV Anni, Virtutis, Phebeae, Ad Umanitatis Utilitatem
Superna Nobilitas Spreta Proceribus.*

După *Lumânărică*, a mai răsărit la Iași un alt cerșitor, *Titinaș* din Tutova, tot atât de filantrop. Despre dânsul, Papadopol-Calimah, *art. cit.*

Sub titlul **Satire și alte poetice compuneri de Prințul Antioh Cantemir**, apărură traduceri ale lui C. Negruzzi și A. Donici într'o broșură de 145 pag. În frunte e o notiță în care aceste traduceri sunt arătate ca o fărâmă din marele plan al traducerei operei complete a Cantemireștilor. Broșura s'a tipărit cu cheltuiala Vornicului Alex. Sturdza-Miclăușeanul și, având ca introducere: «*Viata Prințului Antioh Cantemir*» ¹⁾).

1) Asupra acestei traduceri un articol în *Albina*, No. 58 din 23 Iulie 1844, pag. 243 ;

Idem, un articol al lui V. Alecsandri în *Propășirea*, No. 23 din 18 Iunie 1844, pag. 180 ;

A se vedeă și un articol al lui A. Mureșianu, intitulat *Duplică*, (asupra poeziei) în *Foaia pentru minte*, etc. (No. 46 din 13 Noemvrie 1844, pag. 364 și No. 46 din 20 Noemvrie 1844, pag. 377. «Adaug aci iarăși alte versuri albe, care le-am scos din satira VIII a lui Antioh Cantemir tradusă de d-nii A. Donici și C. Negruzzi :

Ferice de acela, ce stând pe un picior, etc.

Aceste sunt versurile cele albe, cu care am zis eu să se traducă clasicii latini.

Dacă școlarul Babeș pe acestea le numește schidoală de versuri, tragă-și socoteală cu acești d-ni poeți, adică cu d. C. Negruzzi, deputat al adunării generale din Moldova, care împreună cu d. A. Donici, între altele, traduse satirele lui Antioh Cantemir în versuri albe, cu d. Eliade etc. etc.».

Această «*Viață a Prințului Antioh Cantemir*», care e dată sub numele lui Donici și Negruzzi, nu e de fapt decât o traducere, foarte condensată însă, a prefetei ce se află în fruntea volumului: «*Satyres de monsieur le Prince Cantemir, avec l'histoire de sa vie — Londres, chez Jean Nourse, 1749*». Această traducere în franțuzește e anonimă, ea pare a fi fost făcută de un italian, prieten a lui Antioh.

Pentru a face dovada că avem dinaintea o simplă traducere, vom lua

La acest studiu al lui Mureșianu asupra versului alb găsim un nou răspuns sub formă de scrisoare tot în *Foaia*, No. 20 din 14 Maiu 1845, pag. 164, iscălit C. N., care ar putea fi de Const. Negruzzi, dacă n'ar fi prea greoi.

Ziarele și revistele se grăbiră să reproducă din această broșură. Astfel: *Viața prințului Antioh Cantemir* a apărut în *Foaia pentru inimă*, etc. No. 37 (11 Septembrie, pag. 289), No. 38 (18 Septembrie, pag. 297), No. 39 (25 Sept. p. 305) din 1844; *Satiră către mintea sa de prințul Antioh Cantemir* în *Propășirea*, No. 4 din 30 Ian. 1844, pag. 30.

Din Satira IV a lui Antioh Cantemir către Muza sa a apărut un fragment neiscălit în *Foaia*, No. 44 din 30 Octombrie 1844.

Din Satira III a lui Antioh Cantemir dedicată arhiepiscopului dela Novgorod a apărut în *Foaia*, No. 45 din 6 Noembrie 1844.

Ediția II a *Satirelor* a apărut la 1858, Iași, Tip. Ar. Berman, Podul-Vechiu.

câteva pasagii din ambele biografii, punându-le alături:

Le Prince Antiochus Cantemir naquit à Constantinople le 10 Sept. 1709 du Prince Démétrius & de Smaragde Cantacuzène, Fille du Prince de Valachie, de la race des anciens Empereurs Grecs, de ce nom.

Printul Antioh Cantemir s'a născut la Constantinopol în 10 Sept. 1709 din printul Dimitrie Cantemir și Casandra Cantacuzin, fiica domnitorului Valahiei, Șerban, ce se trăgea din familia Impăraților greci.

Un alt pasagiu, la întâmplare, câteva pagini mai departe :

Le prince de Moldavie suivit donc Pierre le Grand en Russie. Ce Monarque pour reconnaître les services, qu'il avait entrepris de lui rendre & le dédomager de ce qu'il avait perdu, le créa Prince de l'Empire de Russie etc.

Dimitrie urmă pre marele Petru în Rusia. Acest monarh spre recunoștința slujbelor sale și despăgubire, îl numi prinț Rusesc, atârnat numai de persoana Impăratului, etc.

E de prisos să mai continuăm.

Prefața lui Negruzzi și Donici nu e decât o traducere din franțuzește; iar traducerea satirelor lui Cantemir, dacă nu s'a făcut chiar din franțuzește, a fost făcută, oricum, cu textul francez dinainte.

1845

Mărturisenia ¹⁾.

*

În acest an apărură o broșură intitulată :

Ballade de Victor Hugo. traduse de C. Negruzzi ²⁾, cuprinzând cele 14 balade apărute în *Albina Românească* din 1839, și balada XV apărută în *Albina* din 1841.

Iată cum primește *Albina* apariția acestor balade: «Aceste balade, deși cunoscute prin publicațiile *Albinei*, înfățișează astăzi un nou interes atât în privirea formei plăcute a ediției, cât și pentru ideia galantă a autorului, care dedică poeților români acest al său ales product literar, ce se poate socoti între cele mai nimerite. Nu mai puțin ingenioasă este vigneta litografiată, aflătoare în fruntea cărței și care prin un simbol ține loc dedicației ³⁾. O liră antică împodobită cu un

1) *Foaia*, No. 30, din 23 Iulie 1845, pag. 238, reproducă și în *Conv. lit.* XXV pag. 922 cu o introducere de G. I. Lahovari.

2) Iasii, la Cantora *Foaei sătești*, 1845.

3) Exemplarul pe care îl avem dinainte (Bibl. Acad. S. 595) nu conține această vigneta.

bare relief, plutind în constelația Taurului, este înconjurată de stelele pleiade, înfătoșate aici prin șapte cununii poetice ce încing numele: Negri, Alexandrescu, V. Alecsandri, A. Donici, C. Boliac și Gh. Asachi. Iar deasupra lirei lucește numele I. Eliad! Dedesupt este următorul epigraf dedicat :

Pleiada ce'n cunună a României frunte
Ca razele-aurorei sprânceană unui munte.

C. NEGRUZZI.

Cel ce cinstește meritul altora se cinstește pe sine, încât numele Negruzzi, deși subscris, cu drept de ochii tuturor se citește în centrul celorlalți poeți români. Să ne fie ertat a face o observație. Autorul, după astronomia anticilor și asemănarea a cei întâi Pleiade poetice urzite de faimosul Ptolemos Filadelf, Riga Egiptului, au combinat numele poeților români cu 7 Pleiade, dar mai în urmă astronomii au aflat că-s numai 6 din acele stele, încât spre a conforma cu adevărul, unul din poeții laureați s'ar cuveni să dea a sa demisie din postul onorific. Peste cine altul ar cădea soarta, de nu peste

cel mai antic dintre dânșii ? Inșă asta dacă puterea armoniei cerești nu-l va țineà acolo peste complect».

Eliade reproduse acest articol în *Curierul românesc*, (1845, pag. 154), adăogând și o notiță, spunând că locul lui nu e în Pleiadă: «Locul fiecărui cel adevărat, sfârșește el, este acela ce și-l prepară prin faptele sale».

✱

Sobieschi și Românii în *Calendar pentru toți Românii (Almanah de învățătură și petrecere)* al lui M. Kogălniceanu pe anul 1845, (pe 1846¹).

✱

¹) Pag. 22. O apreciere din *Foaia p. minte*, No. 24 din 11 Iunie 1845, p. 196: «*Sobietchi și Românii*, Tema este: 18 Români Moldoveni la a. 1686 apărare cetatea Neamțului cinci zile asupra armatei și a artileriei regelui Poloniei, Ioan Sobieschi. Faptă foarte minunată și una din cele mari. Autorul acestei istorisiri este D. C. Negruzzi. Singur acest nume cheazășluește de adevăr în ochii Românului, dar ce vei face acelor mulți străini. cari orice faptă extraordinară eșită dela Români o trag la îndoeală, dacă nu e vom răzimă cu un legion de citații».

Un studiu asupra «*Celor din urmă evenimente a Cetății Neamțului*» de N. Istrati, a se vedeà în *Calendar pentru Români* pe anul 1852, p. 50, (datată inșă din 1847).

Apoi *Meditație asupra cetății Neamțului* de M. Millo în *Almanah de petrecere pentru Moldo-Români*, Iași, (tip. Buciumului Român, 1851, p. 103).

Vasilie V. V. și Biserica Trei-Ierarhi ¹⁾
(cu o litografie) devenită apoi *Scrisoarea XXI: Trisfetitele*, — și fiind datată din Noemv. 1846.

*

Paveaoa de lemn ²⁾.

*

Bogdan V. V. ³⁾.

1846

În *Albina* ⁴⁾ se găsește o notiță neînsemnată a lui Negruzzi uitată de toate edițiile scriitorului.

*

În *Albina* din 30 Ianuarie 1847 găsim următorul anunț:

¹⁾ *Calendar pentru poporul românesc, (Almanah de învățătură și petrecere)* de M. Kogălniceanu pe 1845, p. 185 (are și o planșă cu Vasile Lupu). Cf. un articol «O ochire în biserica Sf. Trei-Ierarhi» de D. Gusti în foiletonul *Zimbrului*, No. 26 din 27 Sept. 1850, p. 101.

²⁾ *Calendar pentru poporul românesc (Almanah)* pe 1845, p. 191, cu o litografie cu un «ferestrău pentru pavè»,

³⁾ *Calendar etc.*, 1845, p. 191 (cu o planșă). O navelă istorică *Bogdan V. V.* aveà să scrie G. Asachi în *Calendar*, 1853, p. 40.

⁴⁾ *Albina*, No. 10 din 3 Fevr. 1846, p. 89.

TEATRUL NOU

SAMBATA ÎN 1 FEVRUARIE VIITOR

pentru beneficiul Madamei Sterian

se va reprezenta

VICONTELE DE LETORIER

Comedie în 3 acte cu cântece tradusă de D. Negruzzi

Găsim apoi și o dare de seamă a lui D. Gusti:

«După un șir de mai multe piese românești și franțuzești urmate pe scena teatrului nou, Sâmbătă în 1 Fevruarie s'a jucat în beneficiul d-nei Sterian *Viconte de Letorier*, comedie în 3 acte cu cântece, tradusă din franțuzește de D. Negruzzi. Această traducere a renoit amintirea literatorului nostru român¹⁾».

Originalul «*Le Vicomte de Letorières*» e un vodevil al lui Bayard și Dumanoir. El s'a jucat în franțuzește la 11 Aprilie 1847.

Acum în urmă, manuscrisul lui Negruzzi a intrat în stăpânirea Academiei Române²⁾.

* * *

1) *Albina*, No. 6 din Fevr. 1847, p. 41.

2) Ms. 3741, «*Viconte de Letorier*, comedie în trei acte cu cântece de D. D. Baiard și Diumañoar», un 4° de 100 foi.

Manuscrisul e bine păstrat și citeț. Ar merită să fie publicat, mai ales că are și cântece.

Statistica lupilor (*Scrisoarea XX*) datată din Fevr. 1846, s'a publicat însă în *Almanahul de învățătură și petrecere*, din 1847¹⁾ sub titlul: «*Despre lupi*».

1848

Ἡ τὰν ἡ ἐπὶ τὰν²⁾, datată din Iunie 1848, devenită apoi în *Păcatele: Scrisoarea XXIII*. Nu știu unde s'a publicat întâiu.

*

Un vis³⁾, datat din Iulie 1848. Nu știu unde s'a publicat întâiu.

*

Plăcinta în *Calendarul nou pe anul 1848*⁴⁾ publicată apoi sub titlul *Istoria unei plăcinte în România literară în 1855*⁵⁾, și republicată sub acest din urmă titlu în *Păcatele tinerețelor* cu data de Decemv. 1847.

*

1) P. 54.

2) P. 328.

3) P. 330.

4) N'am putut afla acest *Calendar*. Sumarul lui se găsește în *Albina*, No. 92 din 20 Noemv. 1847, p. 332. Acolo e anunțat articolul «*Plăcinta*».

5) No. 13 din 9 Aprilie 1855.

În *Albina românească* din 13 Oct. 1849, p. 348, citim următoarea înștiințare:

«Deschiderea *Teatrului Național* sub direcția D. M. Millo ¹⁾ se va face Duminică în 10 și anume cu drama *Lapeirus* ²⁾, prelucrată de D. G. Asachi, muzica doamnei E. A. și cu piesa **Pamfil**, prelucrată de D. C. Negruzzi».

Nu se știe ce s'a făcut această piesă a lui Negruzzi.

✱

O scrisoare adresată ziarului «*Bu-*

¹⁾ În privința cesionării teatrului moldovenesc de către Victor Delmary lui Matei Millo, a se vedea scrisoarea lui Delmary în *Albina*, No. 78 din 30 Sept. 1848, p. 312 și scrisoarea lui Millo din *Albina*, No. 81 din 10 Oct. 1848, p. 325.

²⁾ Piesa «*Lapeirus*» (— *La Peyrouse*) era de mult în repertoriul teatrului din Iași; așa de pildă reprezentația ei în 23 Fevr. 1837, a se vedea o dare de seamă în *Albina*, p. 81. Ea a fost tipărită în broșură în 1837 împreună cu un *Prolog*, rostit pe Teatrul Național din Iași la ocazia deschiderii și inaugurării dela 23 Fev. 1837.

Drama într'un act a lui Kotzebue fusese prelucrată de Asachi. Afișul acestui întâiu spectacol de teatru românesc e dat de T. T. Burada: în *Inceputul Teatrului în Moldova* în *Arhiva*, 1906, p. 57. În original se chiamă: *La Peyrouse, die schlaue Witwe oder Temperamente*. Asupra acestei piese, a se vedea și G. Bogdan-Duică, *Traducătorii români ai lui August de Kotzebue* (1830—1850), în *Omagiu Maiorescu*, 1900, p. 200.

covina» și publicată în *Albina*, No. 52, din 3 Iulie 1849, p. 224¹⁾.

*

O altă scrisoare către G. Asachi, tot cu privire la învinuirile aduse de *Bucovina* publicată în *Albina*, No. 55 din 18 August 1849, p. 277.²⁾

*

Doi țărani și cinci cârlani. Vodevil național într'un act. Reprezentat pe Teatrul Național în folosul emigranților din Trasilvania³⁾.

În *Albina*, No. 97 din 1849, p. 408, vedem următorul anunț: Astăzi Duminică în 4 Dec. se va da *Nicșorescu* și *Doi țărani și cinci cârlani*, vodevil într'un act de C. Negruzzi. Muzica de D. A. Flechtenmacher.

În *Gazeta de Moldavia*, No. 53 din

1) Negruzzi răspundeă unor atacuri aduse într'o corespondență intitulată *Moldova*, în ziarul *Bucovina*, No. 19 din 17 Iunie 1849, p. 97.

2) Ca răspuns la articolul *Epitropia d-lui C. Negruzzi la școalele publice din Bucovina*, No. 23 din 29 Iulie 1849, p. 128.

3) Iași 1849, Tipografia Institutului Albinei. Distribuția: Lionescu (P. Nicolau), Miron (Luchian), Terinte (Teodorini), Domnița (D-na Teodorini), Vochița (Gabriela).

14 Iulie 1852, p. 107, vedem că acest vodevil se jucă la Bacău.

De altminteri vodevilul acesta s'a jucat adeseori și cu succes atât la Iași cât și București. Treisprezece ani mai târziu, Iorgu Caragiali îl jucă la București (cf. un articol în *Țărânul român* din 31 Dec. 1861).

Ed. II (cu învoirea D. C. Negruzzi) Iași, Tipografia Adolf Berman, Podul-vechiu, 1857 (broșurică ieșită împreună cu *Muza dela Budujăni*).

Ed. III. *Scrierile lui Const. Negruzzi*, v. III. Teatru, «Socec», 1873, p. 5. In această ediție se schimbă titlul în «**Cărlanii**».

*

Proprietar și chirigiu, devenită apoi **Proprietate păgubitoare**, în *Gazeta de Moldavia*¹⁾.

*

Scene din actul III din «*Femmes savantes*» de Molier, traduse slobod de D. C. Negruzzi. De fapt însă traducerea fusese făcută încă de prin 1847, după cum reese din însemnările ziarelor din acel timp, fragmentul acesta

¹⁾ No. 26 din 13 Aprilie 1850, p. 106.

fiind jucat într'o reprezentație de binefacere ¹⁾).

*

1) *Zimbrul*, No. 19 din 4 Sept. 1850, p. 73; No. 20 din 7 Sept. 1850, p. 80; No. 21 din 11 Sept. 1850, p. 81. S'a republicat în *Convorbiri literare*, III, 1 Aprilie 1869, p. 46. În frunte se pune o notiță plină de greșeli. Se spune anume că, având a se da o reprezentație de binefacere în 1848, Negruzzi fu îndemnat să traducă din această piesă a lui Molière. Reprezentația nu avu însă loc din cauza revoluției. Se mai spune că această traducere n'a mai fost publicată nicăeri. Pentru a arată că traducerea se făcuse încă din 1847 și că Negruzzi jucase singur, reproducem următoarele notițe:

Albina, No. 34 din 1 Maiu 1846, p. 136, anunță următoarele :

Teatrul național, sâmbătă în 3 Mai. Reprezentație extraordinară în folosul nenorociților arși din București.

Pourquoi? vaudeville en un acte. *Femmes savantes* de Molière. *Peatra din casă*, comedie într'un act. Câteva ștene originale în versuri în care vor jucă D. C. Negruzzi și Millo.

Asupra acestei reprezentații, a se vedeă și *Gazeta de Transilvania*, No. 41 din 22 Maiu 1847, p. 163.

Albina, No. 36 din 8 Maiu 1847, p. 141, publică o scrisoare a lui Negruzzi și Millo pentru a mulțumi publicului de concursul dat. Reprezentația a produs 7.604 lei.

Tot în acest număr al *Albinei* se publică și un foiletou al lui M. Cerchez asupra acestei reprezentații, din care scoatem «...Fragmentele se alcătueau, unul din câteva scene din *Les femmes savantes* a lui Molière, traduse de C. Negruzzi în versuri, iar altul din câteva scene originale compuse de D. Millo, asemenea în versuri.

Găsim aici prilejul de a aminti că Negruzzi eră un actor diletant destul de apreciat și a ieșit pe scenă de mai multe ori. Iată de pildă câteva din notițele timpului :

In *Zimbrul* din 27 Noemvrie 1850,
p. 172, citim următorul avis:

TEATRUL NAȚIONAL

JOI IN 30 NOEMVRIE, SE VA REPREZENTA PENTRU
AL II-lea ABONAMENT

UN TEȘMECHI

*Comedie într'un act de * * **

ȘOLDAN VETEAZU

Cântecel comic de D. V. Alecsandri

PROFESORUL ȘI CHINEZA

Vodevil într'un act de C. Negruzzi

URSUL NEGRU ȘI URSUL ALB

Vodevil într'un act de D. Millo

Nu s'a dat încă de urma acestui act
al lui Negruzzi.

Albina românească, No. 8 din 25 Ianunrie 1848, p. 29.

Un foileton semnat * * în românește și în franțzește
«*Reprezentăția I în beneficiul săracilor*» ce a avut loc
la 20 Ianuarie 1848. S'a jucat *Michel et Christine* și *Les
deux précepteurs*, vodeviluri de E. Scribe și *Poetul ro-
mantic* al lui Matei Millo. «Ne rămâne a mai vorbi, scrie
recensentul, de scenele *Poetului romantic* a D. Millo, care
au încheiat astăseară vrednică de laudă. In două cuvinte,
aceste scene, scrise în versuri cu stilul satiric a unui om
spirituos, și jucate cu atâta naturalăță și talent de d-na
Esmeralda Mavrocordat și de d-nii Millo, Negruzzi și

1851

Muza dela Burdujăni¹⁾, farsă într'un act care, după cum vom vedeà, nu e decât o traducere după: «*La Sapho de Quimpercorentin, ou il ne faut pas courir plusieurs lièvres à la fois*» a lui Théodore Leclerq²⁾.

A. Mavrocordato, aceste scene, zicem, aveau un merit în doigt, adecã a încântã lojile și parterul și a insuflã dorința de a vedeà de cãtrã autor indeplinitã a lor compunere».

Albina, (No. 12 din 8 Februarie 1848, p. 45), un foileton despre «*A doua reprezentație în folosul celor săraci*» din 3 Februarie. S'a jucat: *On ne passe pas* și *La visite à Beldam*, precum și *O nuntă țărănească în Moldova* a lui V. Alecsandri. În cea dintâi piesă Alecsandri a jucat rolul regelui și Negruzzi pe cel al ministrului.

De asemenea din *Zimbrul*, (No. 82 din 7 Mai 1851, p. 326), vedem că tot într'o reprezentație de binefacere Negruzzi a jucat în *Poetul romantic* al lui Millo și în *Nunta Țărănească* a lui Alecsandri, alături de acesta, de A. Russo și M. Millo!... (Idem, *Gazeta de Moldavia*, No. 35 din 3 Mart. 1851, p. 142).

1) Iași, în tipografia franțezo-română, 1851. Distribuția: Caliopi Busuioc (Millo), Trohin (N. Teodoru), Teodorini în rolurile lui variate, Stanică (Neculau).

Un anunț al apariției acestei piese și a *Carantinei* în *Zimbrul*, No. 84 din 14 Mai 1851, p. 332.

2) Théodore Leclerq, *Oeuvres complètes: Proverbes dramatiques*, tome II, Paris, Adolphe Delahays, libraire éditeur, 1860. Prima ediție e din 1823, Prais, E. Lebigre, V. Duquesne și Victor Lecou. Cf. G. G. Orleanu, *Cum scrieau clasicii noștri în Dunărea de jos*, No. 7 din Martie 1909

Prescurtare din viața Princepelui D. Cantemir. Acest articol, datat din 1 Ianuarie 1851, e pus în fruntea ediției a II a *Descrierei Moldovei* de prințul Cantemir¹⁾. Ediția I, tradusă din

ed. II (cu învoirea D. C. Negruzzi) Iași, Tipografia lui Adolf Bermann, Podul vechiu, 1857.

*

Ed. III în *Scrierile* lui Const. Negruzzi, Vol. III, Teatru, «Socec», 1873, p. 45.

*

Nu trecem peste acest an (1851) fără a aminti o mică polemică. *Albina* publică în No. 65 din 16 August 1851 o poezie intitulată. «*Devotament Inălțimei sale Serenissimului Principe Carol de Schwartzenberg din partea națiunii române din Transilvania*, zicând: «Pe când muzele române tac în țările noastre, acele de dincolo de munți, deseori întoană versuri armonioase». *Zimbrul*, reproducând poezia (No. 16 din 23 August), spune că și Moldo-Românii au poeți de seamă ca: V. Alecsandri, Negruzzi, G. Sion, M. Millo etc.» — *Albina* răspunde foarte înțepat în No. 69 din 30 August 1851: «D. Negruzzi, Alecsandri, Donici, Sion etc. n'au așteptat nașterea *Zimbrului* ca să li se cunoască și să li se prețuiască talentul.

De compozițiile acestor poeți mai înainte s'au împodobit coloanele *Albinei* și dacă la publicarea *Devotamentului* s'au zis că *Muzele noastre tac*, nu vrea să zică că *Albina* refuză amu a prețui meritele ce mai înainte au lăudat, ci pentru că acele *Muze tac* la un ocazion asămănat cu acela... etc».

Aceasta pentru a arăta încordarea dintre *Zimbrul* și *Gazeta de Moldavia*.

1) Iași, 1851, Tipografia franțezo-română.

nemțește, se publicase la mănăstirea Neamț, 1825; Negruzzi nu face decât să publice acest text, îndreptat firește, și cu unele note (însemnate cu *Ed*) ce-i aparțin ¹⁾).

*

Carantina, comedie-vodevil într'un act, prelucrată de C. Negruzzi. Broșurica pe care o avem noi poartă dată de 1851²⁾. Cu toate aceste piesa e trecută în repertoriul Teatrului Național din 1847—1848³⁾, ceea ce arată că fusese scrisă cu mult înainte. Această piesă n'ă mai fost publicată în ediția din 1873, *Scrierile lui Constantin Negruzzi*.

*

- 1) Pentru mai multe deslușiri asupra acestei cărți a lui Cantemir, a se vedea prefața lui Papiu Ilarian, la ediția lui latinească și românească, București, Tipografia Curții, 1872.

2) Iași, în Tipografia francezo-română, 1851, o broșură de 36 pagini. Distribuția: Fedeleșanu (Bosie), Revan (Neculau), d-na Dospineasca (Sterian), Brustur (Luchian).

- 3) *Albina*, No. 84 din 23 Octomvrie 1847, p. 349, în foiletonul «Deschiderea Teatrului Național și francez pentru timpul dramatic 1847—48». Tot în această stagiune găsim trecut și *Democritul* lui Scavinschi după Regnard, ce fusese tipărit de Kogălniceanu.

1852

Pelerinagiu la Târgul-Ocnei ¹⁾.

1853

In Calendar ²⁾ pe 1853 găsim o poezie **Moartea și Amorul** sub inițialele C. N. și care nu s'a mai publicat până astăzi. O ediție completă n'ar trebui s'o uite.

*

Tot în acest an Negruzzi luă conducerea unei foi sătești cu următorul titlu: *Săptămâna, foaie sătească sub redacția D. Const. Negruzzi, Iași, 1853.*

Pe lângă multe notițe de interes practic, Negruzzi mai publică în această revistă și următoarele articole, cele mai multe iscălite:

Mărturisenia păcatelor noastre ³⁾.

*

1) *Gazeta de Moldavia* (foiletonul intitulat *Albina Română*), No. 68 din 4 Sept. 1852, p. 167; No. 69, din 8 Sept. 1852, p. 171, No. 72; din 18 Sept. 1852, p. 184; No 74 din 25 Sept. 1852; p. 191. — A apărut apoi în *Calendar* pe anul 1852. Iași, Tipografia româno-franceză, p. 76.

A mai apărut în *Album literar* (al lui Asachi) pe 1854, vol. II, p. 77.

2) P. 103. (Iași, Tip. româno-franceză).

3) *Săptămâna*, No. 1 din 9 Mai 1853, p. 4.

Pentru ce și pentru că ¹⁾).

*

Monumentul lui Veniamin ²⁾, un apel pentru ridicarea monumentului marelui mitropolit. Apelul nu a rămas fără efect, de oarece din No. 7 al *Săptămânei*, p. 56, vedem că țărani de pe Trifeștii-vechi au adus 50 lei pentru statuă.

*

Pluta. ³⁾).

*

Sâmbăta moșilor ⁴⁾).

*

Douăzeci de paraclise într'o seară, ⁵⁾ neiscălit. Pare a fi însă de Negruzzi.

*

Odă către Dumnezeu, ⁶⁾ cu următoarea indicație: «Impărtășim cititorilor

1) *Săptămâna*, No. 2 din 16 Mai 1853. p. 10.

2) *Idem*, No. 3 din 23 Mai 1854, p. 19. Un alt articol al lui N. Istrati asupra lui Veniamin publicat în *Calendar pentru Români* pe anul 1851, p. 15.

3) *Idem*, No. 4 din 30 Mai 1853, p. 26.

4) *Idem*, No. 5 din 6 Iunie 1853, p. 33. O legendă în versuri: *Moșii și Sâmbăta morților* de G. Asachi în *Gazeta de Moldavia*, No. 41 din 27 Mai 1854, p. 165.

5) *Idem*, No. 6 din 13 Iunie 1853, p. 41.

6) *Idem*, No. 7 din 20 Iunie 1853, p. 49.

noștri următoarea odă de vestitul poet rus Derjavin.» Traducerea nu poate fi decât de Negruzzi.

*

Omul de țeară, ¹⁾ reproducus apoi în *Păcatele tineretelor* și datat din Octomvrie 1849.

*

Invățăături religioase și Morale: *Peatra înțelepciunei* ²⁾.

*

Invățăături religioase și morale: *Familia* ³⁾.

*

Copii sărmani. Bătrâni neputincioși ⁴⁾.

*

Necropoli ⁵⁾.

*

Iepurile lui Donici ⁶⁾.

*

Despre locuințele țăranilor noștri ⁷⁾.

*

1) *Săptămâna*, No. 8 din 27 Iunie 1853, p. 57.

2) » No. 9 din 4 Iulie 1853, p. 65.

3) » No. 10 din 11 Iulie 1853, p. 73.

4) » No. 13 din 1 August 1853, p. 97.

5) » No. 18 din 12 Sept. 1853, p. 137.

6) » No. 19 din 19 Sept. 1853, p. 154.

7) » No. 20 din 26 Sept. 1853, p. 161.

Economie și hărnicie ¹⁾.

✱

Meșterul orb ²⁾.

✱

Epilog ³⁾.

✱

Tot în acest an Negruzzi a mai publicat :

Scrisoare către Gazeta de Moldavia ⁴⁾, cu privire la operă, îndemnând la suprimarea corurilor dela operă. Laudă pe Brambilla ⁵⁾, «primadonna assoluta» a operei italiene de sub direcția lui Victor Delmary.

A doua scrisoare către *Gazeta de Moldavia*, tot în privința Operei ⁶⁾.

1) *Săptămâna*, No. 35 din 23 Ianuarie 1854, p. 281.

2) » No. 36 din 6 Fevr. 1854, p. 289.

3) » No. 46 din Mai 1854, p. 369.

4) *Gazeta de Moldavia*, No. 15 din 19 Februarie 1853, p. 56 (în rom. și franțuzește, Reprod. în ed. Minerva, I, p. 292.)

5) Despre Brambilla un articol în No. 16 din 23 Fevr. 1853, p. 161, iscălit: «un aprețuitor sincer a Brambilei»; *idem*, No. 17. Autorul ia apărarea unei alte artiste rivale, Vachetti. Despre dânsa se mai scrise și mai înainte tot în *Gazeta*, No. 82 din 23 Oct. 1852. Prin 1854 Brambilla eră încă în Iași.

6) *Gazeta de Moldavia*, No. 19 din 5 Martie 1853.

1854

Gazeta de Moldavia (No. 17 din 1 Martie 1854, p. 65) publică această traducere ce nu'i face cinste:

La ocazia războiului de acum. Versuri tipărite în No. 37 din *Albina Nordului*, — traduse din rusește de C. N...zzi.

1855

ROMÂNIA LITERARA.

Tradiția bunelor reviste moldovenești începută cu *Dacia literară* (1840), continuată prin *Propășirea* (1844), se urmează și prin *România literară*, ce apărură la 1 Ianuarie 1855 sub direcția poetului Vasile Alecsandri¹⁾.

La această revistă colaborară cei mai de seamă scriitori ai vremilor: Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, N. Bălcescu, D. Bolintineanu, A. Donici, C.

¹⁾ În *Gazeta de Moldavia*, No. 102 din 30 Decembrie 1854, p. 405 găsim anunțul de apariție a *României literare*, ce s'a tipărit apoi pe fața întâia a revistei. E curios că apariția *României literare* e anunțată încă din începutul anului 1852! Un avis din *Zimbrul*, No. 65 din 14 Februarie 1852, p. 251 o vestește ca «sub tipar» și deschide liste de abonamente.

Negruzzi, M. Kogălniceanu, A. Russo, N. Istrati ¹⁾).

România literară (săptămânală) nu trăi de cât 47 de numere, dela 1 Ianuarie 1855—3 Decemvrie 1855.

Iată în ce chip se desfășură activitatea lui Costache Negruzzi în coloanele acestei reviste:

Scrisoare către V. Alecsandri ²⁾, urmată de articolul **Jidanii și florile**, (*Păcatele Tineretelor*, cu data din Dec. 1854).

*

Cântec ³⁾. (Eu sunt Român).

*

Un proces dela 1826 ⁴⁾, în *Păcatele Tineretelor* cu data din Martie 1851.

*

Ochire retrospectivă ⁵⁾, datat în *Păcatele Tineretelor* din Iunie 1845 (?)

*

Despre Mitropolia Moldovei ⁶⁾.

1) Alecsandri ceru și colaborația lui I. Ghica, cf. o scrisoare inedită a poetului către Ghica din 1855, în ms 803 (F. 61) al Acad. Rom.

2) *România literară*, No. 11 din 13 Martie 1855, p. 132.

3) » No. 14 din 16 Aprilie 1855, p. 176.

4) » No. 15 din 22 Aprilie 1855, p. 183.

5) » No. 20 din 28 Mai 1855, p. 237.

6) » No. 21 din 4 Iunie 1855, p. 255.

Alte articole publicate în acest an :

Un articol politic datat 13 Aprilie 1855 în *Zimbrul*¹⁾, iscălit *C. N-zzi* și publicat în românește și în franțuzește.

*

Băile dela Ems (Scrisorea XXX²⁾, datată din August 1855. N'am putut află unde s'a publicat mai întâi.

1856

Principesei Catinca Conake Vogoride, datată din 24 Ian. 1856, versuri publicate în *Steaua Dunării*, 27 Ianuarie 1856³⁾, sub inițialele C. N.

1857

În acest an — 1857 — apărură și volumul lui Negruzzi intitulat: *Păcatele Tineretelor*. — Scara cuprinde 4 mari capitole :

1. **Amintiri de junețe**, pp. 1—73.
2. **Fragmente istorice**, pp. 89—151.

1) *Zimbrul*, No. 72 din 14 Aprilie 1855; reprod. în ed. «Minerva», I. 365.

2) *Păcatele*, p. 359. O poezie *Emsul* a lui D. Gusti și datată din August 1855 în *Foiletonul Zimbrului*, No. 34 din 11 Sept. 1855, p. 271.

3) No. 8, p. 32.

3. *Neghină și pălămidă*, *Poezii*, pp. 163—189 și din *Teatru*, numai *Cârlanii și Muza din Burdujeni*, pp. 193—219.

4. *Negru pe alb*, sub formă de 30 de scrisori, pp. 249—364.

Se adaugă la urmă un scurt epilog, al cărui înțeles nu l'am putut prinde.

1858

Scrisoare către redactorul ziarului *Zimbrul și Vulturul*, privitoare la notița «Bondarului» (*Zimbrul și Vulturul*, No. 4 din 5 Noemvrie 1858, p. 15) în care se deschidea un concurs pentru tălmăcirea *epilogului*²⁾ «iubitului nostru scriitor d. C. Negruzzi». După scrisoarea lui Negruzzi se publică și un răspuns în versuri al «Bondarului». ³⁾

1859

Cunoscutele patru scrisori în chestia țărănească adresate lui Ioan Io-

1) Iași, Tipografia lui Adolf Bermann, Podul Vechiu, 1857, p. 365.

2) *Zimbrul și Vulturul*, No. 5 din 1858, p. 24.

3) P. 24. Versurile se termină în chip amabil:

Și din nou iarăși îți bazăese:
Epilogul lăsând deoparte,
La bătrânețe
Ca'n tinerețe,
Autor dragă, mai fă «Pacate»

nescu dela Brad, s'au publicat în *Tribuna română*¹⁾. In ele se constată că *beția și lenea* surpă pe țărani. Ca răspuns la aceste păreri, *Tribuna pu-*

1) Din 17 Sept. 1859. Iată introducerea redacției ce însoțește aceste scrisori:

«D. C. Negruzzi, ale cărui melodii lirice și frumoase scripturi în proză publicul literar nu le-a uitat, și care în maturitatea talentului său de scriitor se ocupă câteodată și de chestiile prozaice ale zilei, precum statistica oficială, chestia îmbunătățirii stărei de țăran, sau cum îi zic țărani *Ce este să fie cu a pământului* ș'al, ș'al., a adresat colaboratorului *Tribunei*, d-lui Ioan Ionescu, un șir de scrisori una mai interesantă decât alta. Am socotit a face plăcere cetitorilor noștri și admiratorilor talentului literar al d-lui C. Negruzzi, dând publicitate acestor scrisori. Se înțelege, însă, dela sine, că în unele puncturi putem avea o părere diferită de aceea a autorului: așa bunăoară, când asupra lenei și a beției săteanului român, d. Negruzzi cu drept cuvânt se arată indignat și se îngrijește de tristele urmări ce trag după sine aceste viciuri, suntem cu totul de opinia sa; însă când d. Negruzzi vede numai în înființarea societăților de temperanță și în moralizarea clerului poporan destâmpirea săteanului român și îmbunătățirea soartei sale, «*îmbunătățirea stărei de țăran*», cum se rosteste convenția, în acest punct însemnător diferim de opinie cu D. Negruzzi. Dară prin aceasta nu vrem a zice că numai cu desființarea boerescului și cu improprietărea sătenilor pe satele și locurile de subsistare îi vom ridica din starea ticăloasă în care sunt căzuți; nu; atât nu va fi destul ci va trebui organizată pe cele mai largi baze și educația poporului și instrucția agronomică. Atunci sătenii noștri știind a cultiva, pe lângă alte, și vița de vie, și indulcindu-se la băutura unui vin mai bun, vor

blică o scrisoare a lui I. Fătu¹⁾ și mai ales o scrisoare a lui Grigore Cuza, plină de o largă iubire pentru țărani²⁾, explicând beția țăranilor prin desperarea la care au fost aduși prin impilări. La aceste scrisori răspunde Negruzzi tot în *Tribuna*, în chip foarte spiritual³⁾.

1861

O broșură de 37 pagini ce cuprinde traducerea unui articol al lui Edmond About: **Harta nouă a Europei** de Ed. About, tradusă de Carlu Ner-

ajunge, precum speră D. Negruzzi, a schimba cel puțin felul băuturii lor bețive; și în loc de beția *innebunitoare* a rachiului ce deplorăm, poeții noștri vor avea a cânta beția înveselitoare a vinului. Atunci țăranul român va părăsi cultul spirtului abrutizător al popoarelor crivețene, și se va închină, se va devota poeticilor zeități bahice ale climelor dulci. Naționalitatea română încă va câștiga mult de bunăseamă din această conversie la cultul beției cei vesele, căci va reintra și cu aceasta în hora regeneratoare a popoarelor de viță latină și greacă, de viță neamurilor ce se renasc acum și prosperează sub dulcele și seninele ceruri plăcute lui Bahus.»

1) *Tribuna*, No. 39 din 29 Sept. 1859.

2) » No. 40 din 2 Oct. 1859.

3) » No. 42 din 13 Oct. 1859. Toate aceste cinci

scrisori au fost republicate în «*Convorbiri literare*» cu o mică introducere de d. C. Em. Krupenski (1901, p. 608).

vil¹⁾. Broșura nu e la Academie, însă am putut-o ceti aiurea. Ea e cu desăvârșire uitată, și ar trebui republicată.

✱

Despre Capitala României, o broșură.

1862

Studiu asupra limbei române, cu foarte interesante considerații asupra împrejurărilor culturale din timpul renașterii noastre. Articolul s'a publicat în revista ieșană. *Din Moldova* a lui Hasdeu²⁾.

✱

¹⁾ Iași, Tip. «Minervei», Podul Lung, 1861.

²⁾ *Din Moldova*, Iași, 1862. No. 5 din 1862, p. 76 (cu însemnarea: «Redacția a primit prea târziu dorită scriere a d-lui Negruzzi pentru ca s'o fi putut pune în fruntea foii, unde este locul ei. Redactorul», și No. 6 din 1863 (acum din *Lumina din Moldova*), p. 11 și No. 10 din 1863 (de data asta «*Lumina*»), p. 55. O întâmpinare la articolul lui Negruzzi o face Hasdeu în *Lumina*, No. 10 din 1863, p. 57 (cu *va urmà*; fără a găsi urmarea).

În No. 7 din 1863, p. 16, găsim o scrisoare a lui Negruzzi concepută astfel «Domnule Redactor, Protul și zătarul ziarului d-v. au găsit de cuviință a-mi coregia articolul din No. 5. Poate că au dreptate întru cât privește uniformitatea ortografiei ziarului. Fiind însă că eu sunt de altă idee, vă rog, puneți la cale a se tipări articolele ce vă trimit cu ortografia mea care, bună sau rea, rămâne pe socoteala mea. Vale.» C. N.

1867

Articolul **Alexandru Donici** publicat în *Convorbiri literare*¹⁾.

*

Flora română tot în *Convorbiri literare*²⁾, care trebuie să fi fost scrisă cu mult înainte, după cum reiese din «O scrisoare a lui Constantin Negruzzi» din *Convorbiri*³⁾.

1868

În *Convorbiri literare* din 1868, an apărut «*Melodii irlandeze de Thomas*

În urma acelei scrisori se publică o scrisoare a lui B. P. Hasdeu.

În No. 4 din 1862, p. 64, găsim următoarea notiță: «În două săptămâni am căpătat un singur abonat, un singur «eques», după expresia «*Românului*», dar redacția e mulțumită de a avea măcar un singur, care se numește «*Constantin Negruzzi*». Ilustrul veteran al literaturii noastre ne scrie următoarele rânduri: «te rog înseamnă-mă nu numai între abonați, ci și între colaboratorii d-tale. Îți voi trimete în curând oarecari studii *asupra limbei noastre*». Articolul e cel pomenit.

¹⁾ *Convorbiri literare*, I. No. 5 din 1 Mai 1867, p. 66.

²⁾ *Idem*, I. No. 7 din 1 Iunie 1867, p. 92, și No. 8 din 15 Iunie, p. 106.

³⁾ *Idem*, III. No. 6 din 15 Mai 1869, p. 97. Câteva cuvinte privitoare la această nuvelă în corespondența lui Alecsandri, *Scrisori*, I, (1904), p. 27, 28.

Moore» (după *Irish Melodies*), ce s'au găsit după moartea poetului, cu o notiță din care scoatem următoarele rânduri: « ... Constantin Negruzzi s'a ocupat cu această traducere, desigur în momente unde studii asemănate cuprindeau sufletul său. Deși în caetul în care se află aceste scrieri, data nu este însemnată, totuși pe una din pagini sunt scrise câteva versuri, începutul unei poezii originale, din care rezultă că această traducere a fost făcută în timp de singurătate și de exil:

Primăvara vine
Aducând cu sine
Un timp fericit
Ce durere vie
Dă la surgunit.

E de presupus că melodiile irlandeze au fost traduse pe la sfârșitul iernei anului 1838, când, dacă nu ne înșelăm, Constantin Negruzzi a fost exilat întâia oară de Mihail Sturza pentru opozițiunea ce făcea guvernului aceluia Domn, ca deputat în obșteasca adunare a Moldovei¹⁾. În asemenea momente de singurătate și urmărire e

¹⁾ În adevăr, în 1838 Negruzzi a fost exilat în urma articolului *Vandalismul*.

ușor de înțeles că gândul său se îndreptă cu durere spre starea nenorocită a patriei sale, spre gloriosul său trecut care străluceă ca raze melancolice prin negurile secolelor.»

În 1868 s'au publicat, însă numai 9 melodii. Melodiile IX—LX s'au tipărit de d-ra Eugenia Carcalechi tot în *Convorbiri literare* din 1905 cu următoarea notiță:

«Într'un volum de manuscrise din biblioteca Academiei române, catalogat sub titlul «Diverse» și purtând No. 409 se găsește și un caet cuprinzând traducerea *Melodiilor irlandeze* ale lui Thomas Moore, traducere făcută de C. Negruzzi. Caetul — scris întreg din mâna tălmăcitorului — are 54 pp. folio, și poartă titlul: «*Melodii irlandeze de Thomas Moore*, în litere latine, iar jos, în colțul drept, data — Maiu 8, 1839, — și a fost dăruit de d. D. A. Sturdza la $13/9$ 1885.

Traducerea e făcută din franțuzește, probabil după aceea a d-nei Louise Swinton-Belloc: «*Les amours des anges et les mélodies irlandaises*» Paris, Chassériau, 1823¹⁾.

1) Melodia LVII, «*Luntrea pe uscat*», fusese tradusă și de C. Stamate după aceeași traducere franceză a d-nei Louise Swinton-Belloc.

Caetul e scris cu slova chirilică, afară de 4 bucăți cu litere latine și cu ortografia lui Eliade, ortografie păstrată în transcriere.»

1869

O scrisoare a lui Constantin Negruzzi publicată în *Convorbiri liter.*¹⁾ Ea e cătră V. Alecsandri (Bibl. Acad. Ms. 2254, p. 117—118, în colecția de autografe a lui Alecsandri), care îi dăduse un caet neînceput pentru a-l îndemna la scris. Pe acest caet Negruzzi scrise un fel de dicționar de flori.

Scrisoarea e întovărășită de acest catalog cu indicația «P. S. Mă îndatoresc a complectă această lucrare. Iași, 12 Iunie 1863.» Ceia ce arată data compunerii lui. Catalogul n'a fost însă completat.

1892

Strofe dedicate doamnei Smaranda Docan, datate în 24 Iulie 1856, dar publicate abia în 1892 în No. jubilar al *Convorbirilor literare*.

¹⁾ *Convorbiri literare*, III, No. 6 din 15 Maiu 1869, p. 97, și No. 7 din 1 Iunie 1869, p. 113.

În afară de aceste lucrări ce se pot dată, mai însemnăm următoarele lucrări inedite, cărora nu le putem hotărî o dată. Ele se găsesc în colecția de manuscrise ale Academiei:

*

Manuscrisul cu No. 423 a fost dăruit Academiei de d. Iacob Negruzzi în Octomvrie 1893. El se compune din șapte caete rămase dela Costache Negruzzi, în care se află mai multe lucrări, din care două sunt poate ale scriitorului:

1. *Comodia lui Scapen* (caetul I), sau cum se spune pe foaia interioară: *Vicleșugurile lui Scapen* (p. 1—62.) Scrișul nu pare a fi al lui Negruzzi; nu putem deci ști dacă traducerea a fost făcută de dânsul.

2. *Tuturor celor ce doresc o Nanină* o închină tălmăcitorul. Comedie în 3 acte, din care lipsește numai începutul actului al treilea. (p. 63—110).

Scrișul e cu siguranță al lui Negruzzi, ca și traducerea.

*

Manuscrisul 670, în formă de condică foarte îngustă care fusese odi-

nioară în posesia lui G. Asachi, cuprinde următoarele lucrări ale lui Negruzzi (pe lângă altele :

1. *Comodia lui Democrit* (p. 22—32), traducerea în versuri a unui singur act din cunoscută piesă a lui Regnard.

Controlată de aproape cu traducerea lui Daniel Scavinschi, pe care a publicat-o în urmă Negruzzi, le găsim identice afară de cele dintâi 10—20 de versuri, care se deosebesc foarte puțin.

Scrisul e în parte al lui Negruzzi, în parte al unei mâini străine, oricum nu a lui Scavinschi, după cum iese din confruntarea cu autografele acestuia. Nu știm de avem a face cu o încercare de traducere a lui Negruzzi, sau, ceia ceia ce e mai sigur, cu vre-o copie cu oarecare prefaceri după traducerea lui Scavinschi.

2. *Întâia noapte* a lui Jung (p. 41-42), nesfârșită.

3. *Descrierea Milanului, 1826 Mart.* (p. 42—64) o traducere în proză (scrisă chiar de mâna lui Negruzzi) după un autor pe care nu-l cunoaștem. Povestirea e însă repede întreruptă.

4. O altă povestire, fără alt titlu decât: «Partea întâi», aproape în în-

tregime de mâna lui Negruzzi (p. 66—88), ce pare tradusă după un autor englez, poate după Walter Scott. Nesfârșită și aceasta.

5. Trei epigrame pe care le am publicat în *Convorbiri literare*¹⁾, dar a căror autenticitate nu e sigură.

✱

Manuscrisul 474 cuprinde o povestire de 56 foi, intitulată: *Telestina*, desigur o traducere din franțuzește. Scrisul e de mâna lui Negruzzi. Ii lipsește însă sfârșitul.

*

Manuscrisul No. 2662, venit la Academie din biblioteca *Muzeului de Antichități*, e un caet de 133 pagini, ce cuprinde o povestire intitulată *Zelmis și Elviria*. Manuscrisul e iscălit de Negruzzi.

Cum traducerea acestui roman al d-nei Cottin e trecută de C. Negruzzi ca existând în biblioteca tatălui său, nu o putem atribui lui Constantin.

✱

¹⁾ *Convorbiri literare*, Martie 1911.

Mai adăugăm pentru încheiere și patru fabule, aflătoare în foi volante la d. Iacob Negruzzi, și pe care le-am publicat în *Convorbiri literare*, și anume:

1. *Cucoșu și puica* după Grécourt
2. *Ursu și oaspeții săi* după Pessellier.
3. *Potârnichea și rândunica* după D'Erigny.
4. *Lupu și mielul* după La Fontaine.

Pe lângă aceste fabule menționăm și: *Epitaful Vornicului Alexandru Dimitrie Sturdza* din ms. 21 al Acad. Române, cu însemnarea: «Acest epitaf s'a făcut de dumnealui Vornicul Costache Negruzzi la 1848 Iulie.»

S'a publicat și acesta tot în *Convorbiri*.¹⁾

Pentru a întregi această bibliografie a operilor lui Negruzzi, ne rămâne acum să înșirăm edițiile mai însemnate — toate fragmentare, — ce au apărut din Negruzzi după moartea scriitorului. Avem:

Scrierile lui Costache Negruzzi, «Söcec», 1872, 73, ediție în trei volume:

1. **Păcatele tineretelor**, pp. 350, cu: *Amintiri de ju-nețe*, *Fragmente istorice* și *Negru pe alb: Scrisori la un prieten*.

¹⁾ E. Lovinescu, *Câteva poezii inedite ale lui Costache Negruzzi*, în *Convorbiri literare*, XLV, Martie 1911.

Volumul are în frunte cunoscută introducere a lui V. Alecsandri.

2. **Poezii**, pp. 311, cuprinzând și traduceri din Th. Moore (numai 9 melodii), Victor Hugo, și Cantemir.

3. **Teatru**, pp. 501, cuprinzând: *Cârlani*; *Muza din Burdujeni*; Scene din actul III din *Les Femmes savantes*; *Treizeci ani* sau *Viața unui jucător de cărți*; *Maria Tudor*; *Angelo tiranul Padovei*.

C. Negruzzi: Opere complete, ed. «Minerva», 1905, prin îngrijirea d-lui Il. Chendi și a d-rei E. Carcalechi.

1. **Proză**, pp. 373, cu un bogat adaos de scrisori și articole risipite prin ziarele timpului despre care am făcut mențiune la fiecare în parte și la rândul său. E deci de prisos de a mai enumera aci partea nouă a acestei ediții.

2. **Poezii**, pp. 288, având câteva bucăți noi, pe care le-am însemnat la timp.

3. **Teatru**, pp. 301. E o reproducere a ediției Socec.

Această ediție e cea mai serioasă din câte s'a publicat până acum. Deși lipsită de aparatul critic, e făcută după izvoare, și e plină de notițe bibliografice și literare destul de conștiincioase. Ea e deci o contribuție prețioasă pentru viitoarea ediție critică a lui Negruzzi. Din nenorocire însă al treilea volum de teatru, nefiind îngrijit de cei doi editori, nu ne aduce nimic nou.

Numai din interes bibliografic ne rămâne să înșirăm și celelalte ediții mai mărunte, simple reproduceri fragmentare, fără nici o valoare, făcută în scop mai mult comercial:

I. **C. Negruzzi**, *Poezii și Teatru*, București, C. Sfe-tea, 1908, pp. 207, cu o mică introducere de C. Săndulescu. Cuprinde numai poeziile originale, iar din teatru numai: *Cârlanii*, *Muza din Burdujeni* și *Carantina*.

II. **C. Negruzzi**, *Păcatele Tinerețelor: Amintiri din junete*, *Fragmente istorice*, ed. «Socec», 1908, pp. 166.

III. **C. Negruzzi**, *Poezii* (cu o notiță de P. V. Ha-neș), ed. «Alcalay» 1908, pp. 96. În frunte se pune in-troducerea lui V. Alecsandri.

Idem, *Proză*, ed. «Alcalay», 1908, pp. 156.

Idem, *Scrisori*, ed. «Alcalay», 1908, pp. 190.

IV. **C. Negruzzi**, *Traduceri în proză*, ed. «Mi-nerva», (cea mică) 1908, pp. 127, cu o introducere de Il. Chendi.

Cuprinde: *Vergiss-mein nicht*, *Sâmbăta morților*, *Cârjaliul*, *Impresii de călătorie*, *Călătoria Arabului*.

Se deosebește de celelalte prin faptul că aceste bu-căți nu se află cuprinse în celelalte ediții ale scrii-torului...

Din această scurtă înșirare se în-țelege că adevărata ediție critică și completă a lui Costache Negruzzi e încă de așteptat ¹⁾.

1) Adăugăm în această notiță lista articolelor mai de seamă ce s'au scris asupra lui C. Negruzzi, în afară de cele citate prea des în această lucrare:

Albina Carpaților. (Ianuarie 1878), publică o biografie anonimă scrisă însă, probabil, de d. Alexe, republicată apoi în *Convorbiri literare*, 1 Iulie 1886, t. XX, p. 313.

Este o datorie a Academiei Române ca să ne dea această ediție.

G. ADAMESCU. *Noțiuni de istoria limbii și literaturii românești*, ed. III «Socec», 1899, mai ales p. 236—241.

G. BOGDAN DUICĂ. *Două capitale dintr'o biografie a lui Constantin Negruzzi* în «*Convorbiri literare*», 1 Decembrie 1901, t. XXXV, p. 865.

V. GR. BORGovan. *Elementul pedagogic și psihologic în scriitorii întemeietori ai literaturii române*, I. Constantin Negruzzi în *Convorbiri literare*, 1 Sept. 1893, t. XXVII, p. 411.

ARON DENSUSIANU. *Istoria limbii și literaturii române*, ed. II. Iași 1894, p. 290, 304—5, 315, 320, 322, 330.

O. DENSUSIANU. *Curs de literatură română*, I (stenografiat, 1900—1) p. 240—271.

N. IORGA. *Ist. literaturii românești în veacul al XIX-lea*, v. I p. 237 și următoarele; v. II, p. 63; v. III, p. 205 și următoarele.

I. LĂZĂRICI. *Ist. literatură română în usul tinerimii studioase*, Sibiu. W. Krafft 1884, p. 145.

I. NĂDEJDE. *Istoriea limbii și literaturii române*, Iași, 1886, p. 465.

VASILE GR. POPU. *Corespect asupra literaturii române și literaturilor ei dela început și până astăzi în ordine cronologică*. Buc. Tip. Alexandru A. Grecescu. 1875, p. 188.

D. N. RACoviŢĂ. *Constantin Negruzzi*, conferința ținută la Craiova în ziua de 1 Martie 1886 în *Convorbiri literare*, 1 Iulie 1886, t. XX, p. 289.

D. W. RUDOW. *Geschichte des Rumänischen Schrifttums bis zur Gegenwart*. — Wernigerode. 1892, pp. 59, 90, 103, 115, 131, 133.

C. SĂNDULESCU. *Constantin Negruzzi*, în *Literatură și arta română*, 1908, pp. 111, 237, 305.

T. D. SPERANŢĂ. *Constantin Negruzzi*, în «*Revista nouă*»; Decembrie 1890...

A. D. XENOPOL. *O corespondență literară între I. Eliade și C. Negruzzi*, în *Convorbiri literare*, vol. VI, August 1872.

III.

OMUL

1. ATITUDINEA LUI POLITICĂ

În obârșia lui, trebuie să căutăm dezlegarea alcătuirii sufletești a prozatorului nostru. Costache Negruzzi ne vine din clasa mijlocie a boerimii, care a fost pătura de rezistență a țării noastre în vremile de grea cumpănă. Încetul pe încetul el se ridică apoi, nu prin întâmplările soartei, nu prin favoarea unui domn, ci prin vrednicie, prin merite, prin cinste, prin felul lui de a privi viața ca ceva serios, de a-i primi toate îndatoririle fără murmurare, de a le înfruntă, fără să le caute însă, prin iubirea lui de pământ, de neam, de patrie, de rânduială, care au făcut dintrânsul nu numai un îndrumător cultural, ci și un cetățean folositor, luminat și *înaintat* în vederi, pentru vremea lui, de sigur, dar totuși devotat formei de

stat pe care a apucat-o, și pe care a slujit-o fără remușcare, și fără dorința de a o răsturnă printr'o revoluție...

Costache Negruzzi erà așa dar un temperament *mijlociu*, cumpătât, credincios păturei din care ieșise, un bărbat menit a fi funcționar, adică în slujba unei ierarhii, a unei ordine stabilite, ce nu-i ridică desigur putința de a vedeà multe nedreptăți, de a le biciui prin întorsătura isteată a penei lui, de a părea chiar uneori un nemulțumit, dar fără a se răsvrăti împotriva lor, pe față, cu hotărâre, rupând cu trecutul, și tăind o pârție nouă... El se mulțumià a merge pe calea de mijloc, pe calea bunului simț ce nu e atât de largă pe cât s'ar crede, dar e sigură, fără urcușuri, și fără poyârnișuri, de unde poți privi și în dreapta și în stânga, și pe cei ce se grăbesc, pe veșnicii sbuciumați de năzuința unor vremi nouă, ca și pe cei ce se încăpăținează a sta pe loc, ori pentru a-și da iluzia mișcării, fac un pas îndărăt. Negruzzi nu erà dintre aceștia: în el nu clocotià dorința neînvinsă a unei stări nouă, după cum clocotià în sufletul prie-

tenului său, Mihail Kogălniceanu, acest mare vâslaș al bărcii neamului nostru, spre porturile îndepărtate ale viitorului; pe dinaintea ochilor lui nu flutură flamura pururi destinată a unei alcătuirii ideale, a unei patrii, nu numai desrobită, ci liberă cu oameni noi și legi nouă. Dar dacă Negruzzi nu era alcătuit pentru a fi un îndrumător politic îndrăzneț, un cap al mișcării sociale, al revoluției din 48, sau chiar al Unirei, el nu era nici un reacționar ruginit, un feudal închis în prerogativele castei lui, care nu numai că nu se uită înainte, ci își întoarce privirile îndărăt, rămânând în contemplarea mută a strămoșilor...

Est inter Tonain quiddam socerumque Vitelli

zicea Horatiu, și între revoluție și reacție mai e un drum de mijloc, pe care l'a luat Costache Negruzzi, mai întâiu prin îndemnurile ascunse, nelămurite ale rasei, ale boernașilor cumiști ce stăteau în urma lui, cum-pătați, realiști, de bun simț, fără aripi dar care, când fac un pas, îl fac măsurat, îndesat și sigur, iar mai pe urmă, stăruind în acest drum mijlo-

ciu — juste milieu — cum se zicea chiar de pe atunci, — în chip statornic, la lumina unor principii, care, dacă nu alcătuesc o filozofie politică, încheagă un fel lămurit de a vedea problemele sociale și culturale.

Astăzi noi l'am numit pe Negruzzi un *conservator*, fără a da totuși acestui cuvânt vre un înțeles de reacționar; pe vremea lui el trecea drept un *liberal*. Cuvintele nu au alt înțeles de cât acel pe care le dăm noi; noțiunea lor se pierde încetul pe încetul, se prefacă; ele evoluează odată cu mersul vremii. Cei care se numeau odinioară liberali, noi numim conservatori, și cei care se numeau astăzi radicali se vor numi mâine liberali. Drepturile pe care le are un liberal, fiind odată dobândite, nu-i mai rămân liberalului decât să se silească a le păstra; iată-l deci ajuns conservator.

Se cuvine acum să cercetăm acest temperament cumpătat al lui Negruzzi, înclinat în totdeauna spre moderație, spre încheierile mijlocii și împăciuitoare, să-l studiem în toate înfățișările în care a avut prilejul să se vădească, în viața publică,

în politică, în literatură, în activitatea culturală, în școală, în problemele sociale asupra cărora a avut a se oprì vre-odată, din întâmplare... Din toate aceste manifestări vom vedea un boer, nu însă boer mare, cum-pătat, iubitor de țară, iubitor de cultură națională, admirator al trecutului, al strămoșilor cumiști, doritor de progres, dar de progres încet, temeinic, nemulțumit de prejudecățile, de nedreptățile timpului, dar știind a se împacă și cu dânsese, nefăcând nimic pentru a le nimici prin violență și agitație, dar, când alții au înfăptuit o nouă stare de lucruri, știind iarăși a fi la înălțimea ei, el, care nu contribuise la dânsa decât prin scrisul lui măsurat, elegant și nu și prin faptă. Om liniștit, funcționar din adâncul sufletului, iubitor de școală, deși îi găsiă și oarecare primejdii, iubitor de țărani nu însă pentru a-i măgulì, și, mai presus de toate, reprezentant tipic al boerimei mijlocii,— acesta a fost Còstache Negruzzi. Ca dânsul vor mai fi fost și alți mulți contemporani, dar firea i-a pus în suflet numai lui scânteia divină a ta-

lentului literar. Aceasta e toată deosebirea. — Mare deosebire!

Să cercetăm acum rînd pe rînd toate formele de vădire ale acestui temperament cumpătat, sobru și aristocratic.

Iată-l pe Costache Negruzzi în viața publică...

Începe ca funcționar, ca *diac*, dela treapta ierarhică cea mai de jos, în 1826. Sub ocupația rusească, el e căminar. Cu Regulaamentul organic, Negruzzi se împacă; lăsând la o parte tendințele de zugrumare a năzuințelor naționale, sub formă politică sau culturală, Regulaamentul e de sigur un început serios de îndreptare economică și administrativă ce pune capăt anarhiei fanariote și care nu putea să nu placă unui conservator luminat.

Și, în adevăr, ani mulți după aceia, în 1845, Negruzzi scria încă¹⁾: «Anul 1821, dărîmînd edificiul efemer lucrat de fanarioti, reînturnă Moldovei drepturile și privilegiile vechi. Poarta luminată asupra intereselor sale îi

¹⁾ *Scrisoarea XIX*, Ochire retrospectivă. Ed. «Minerva», I, p. 208.

hărăzi apoi, în înțelegere cu Rusia, constituție — care deși nedesăvârșită — începù a pregăti civilizația, a deșteptă naționalitatea, și a vindecă durerile trecute.

Nu ne vom cercà a arătà starea de astăzi, și dacà urmările au răspuns scopului; dacà generalul Kiselev (omul acest scump în suvenirea Românilor) fu ajutat și urmat precum s'ar fi cuvenit în frumoasa lui solie. Asta e treaba istoriei».

Sub Mihail Sturza, Negruzzi intră în Adunarea obștească, tânăr încă de tot, înainte de a fi împlinit 30 de ani. Atitudinea lui politică față de guvern erà din cele mai ciudate, și s'ar părea poate chiar de neînțeles. Când bine, când rău cu stăpânirea, dar mai mult bine. Negruzzi fu totuși de două ori exilat: odată pentru articolul său «*Vandalismul*» (1838), în care se vădește o sinceră iubire de țară, pentru rămășițele sfinte ale gloriei străbune, sentimente pe care Negruzzi le-a avut în totdeauna și le-a exprimat ori când fără primejdie. Exilarea lui la moșie, se datorește însă, după cum am văzut, mai mult unui joc îndoit al lui Sturza, care se putea scapà și

de consulul rusesc, ajuns prea supărător cu cererile lui, și putea înfrâna și zelul patriotic al unui scriitor, care de altmintrelea îi era simpatic. Altădată, Negruzzi fu surgunit după 6 luni dela publicarea nevinovatei nuvele *Toderică*, în urma plângerii clerului, pe care Negruzzi l'a atacat în totdeauna, și de sigur mai mult ca pretext pentru zugrumarea unei reviste ce nu se bucură de încrederea ocârmuirii. Încolo, îl vedem pe Negruzzi, deputat, *liberal* firește, dar funcționar bine văzut, trecând prin ierarhiile boeriei timpului, și împlinind slujbe de încredere ca: prezident al Eforiei orășânești, ispravnic, director al serviciului vistieriei, numit în felurite comisii, și întrebuințat chiar, după cum vom vedeà, dacă nu ca un factor de reacție, cel puțin ca un element moderator, ca de pildă în chestia școalelor.

Și iată că revoluția din 1848 izbucni. În vreme ce o mie de cetățeni se adună la 27 Martie la otelul Petersburg, sub președenția înflăcăratului Grigore Cuza; în vreme ce se înjgheabă în 24 de ceasuri 6 «jalbe» cu 35 de «punturi» îndreptate mai

ales împotriva ocârmuirii domnitorului Mihai Sturza¹⁾; în vreme ce atâți boeri fură duși peste graniță în căruța de poștă²⁾; în vreme ce V. Alecsandri scria broșura sa «*In numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu*»³⁾; în vreme ce Mihail Kogălniceanu scria strașnicul lui rechizitoriu împotriva stărei actuale de lucruri; în vreme ce prietenii lui iscăleau «*Proclamația partidului național din Moldova către Români*»⁴⁾, Costache Ne-

1) *Gazeta de Transilvania*, No. 30 din 12 Aprilie din 1848, p. 123, Codrescu, *Uricarul*, x. p. 8. Petiția e iscălită de Iorgu Sturza, C. Gheorghe Cantacuzino, Mădulari ai Comitetului. Pentru întocmai cu originalul, Gheorghe Sion, Dr. Vârnăv. Aprobă — pentru întocmai cu originalul: M. Costachi, A. C. Mavrocordat, V. Alecsandri.

2) Alecu Moruzi, Alecu Cuza, Nicu Catargiu, Vasile Canta, Grigoriu Romalo, D. Filipescu (Alhaz) sunt expediți pe la Măcin, cf. ord. No. 1289. (*Anul 1848 în Principatele române*, t. I. p. 181), apoi Manolachi Costachi Epureanu, Ion Cuza, Sandu Miclescu, Zaharia Moldovanu tot prin Măcin (cf. ordin 1325, *idem*, I. p. 183); tot așa Răducanu Roset, Lascaș Roset, Mitică Roset (*ibidem*, I. p. 216). Lista completă a celor trimiși peste graniță sau opriți a intra în țară, a se vedea în *Anul 1848 etc.* II, p. 504. Intre acești din urmă eră și M. Kogălniceanu.

3) Mai 1848, broș. în 8-a pp. 20 (*Anul 1848 în Principatele române*, I. p. 44). E un puternic rechizitoriu împotriva lui M. Sturza și a felului cum a procedat acesta împotriva revoluționarilor.

4) Sunt iscăliți printre scriitori: Costachi Negri, Vasile

gruzzi, fire de artist mai nepăsătoare la ademenirile vremilor, mai cuminte, credincios jurământului depus lui Vodă, nu se amestecă de loc în vârtejul ce apucase pe toți, ci se «trase» la moșie, așteptând desfășurarea întâmplărilor.

Această atitudine prudentă nu avea să scape nici contemporanilor și fu infierată mai ales de ziarul *Bucovina* al Hurmuzăcheștilor. Acest ziar din Cernăuți devenise tribuna tinerilor revoluționari¹⁾; în coloanele lui se publică istoricul amănunțit al evenimentelor din Martie 1848²⁾, în coloanele lui se publică *Cântecul lui Sturza-Vodă*³⁾:

Mihaiu Vodă cel vestit
La prădat și la răpit
Care a scurs țara de bani
Domnind cinceisprezece ani

Alecsandri, Iorgu Sion, Alecu Rusu, Neculai Ionescu, D. P. V. Haneș crede că această proclamație a fost scrisă de A. Russo, (cf. A. Russo, *Scrieri*, 1908, p. 324).

¹⁾ Declarația emigraților Moldoveni în Bucovina (8 Noiembrie 1848) e iscălită de C. Negri, I. Alecsandri, P. Cazimir, C. Cazimir, V. Canta, A. Cuza, G. Sion, M. Kogălniceanu, — ce se aflau la Cernăuți.

²⁾ *Bucovina*, No. 11. (Suplement) din 4 Mai 1849, No. 12, No. 13, No. 14. De prisos să amintim că acest ziar eră oprit în Moldova («Oprirea jurnalelor străine și mai ales a Austriei în Moldova, în *Bucovina*, No. 2, 1848 Oct. 8).

³⁾ *Bucovina*, No. 19 din 17 Iunie 1849, p. 95.

In sfârșit e alungat
De popor și de împărat
Plângă curtea cât o vrea
Eu oiu râde și oiu jucă?

Tot în coloanele ei începură împunsăturile și împotriva lui Costache Negruzzi, întâi într'o cronică din Herța, 10 Iunie ¹⁾, la care Negruzzi răspunse prin *Albina* ²⁾. *Bucovina* nu-l cruță printr'un nou răspuns al Redacției ³⁾, mai mult de vorbe zadarnice și apoi printr'o altă acuzație împotriva *Epitropiei sale asupra scoalelor publice*: «Muza D. Negruzzi, scrie autorul articolului, după cum se știe de mult amuțise acum, căci, după un zbierat zbuțumător, căpătase ciolanul în gură și împrejurările anilor 1848 pe lângă titlul de director al Visteriei, îl mai îmbrăcară ca remunerație, cu titlu de Epitrop al scoalelor publice ⁴⁾.

Nu intrăm aci în amănuntele invinuirilor ce i se aduc și care ne par nedrepte. Negruzzi le respinge, de alt-

1) *Bucovina*, No. 20 din 17 Iunie 1849, p. 97.

2) *Albina*, No. 52, din 3 Iulie 1849, p. 224, E de prfsos să amintim ca *Albina* era guvernamentală.

3) *Bucovina*, No. 20 din 8 Iulie 1849, p. 106.

4) *Idem*, No. 23 din 29 Iulie 1849, p. 128. Negruzzi răspunde în *Albina*, No. 65 din 18 August 1849, p. 277.

minteri, în chip spiritual. Ceia ce reținem, e faptul legăturilor guvernamentale ale scriitorului și că tocmai în 1848 el fu numit director la vistierie, făcând parte (în lipsa ministrului de finanțe) și în sfatul administrativ al țării.

Nu trebuie să uităm însă că, dacă Negruzzi nu a luat o parte activă în împrejurările tulbure ale anului 1848, e și pentru că nu avea o fire de luptător, ci de artist. Târziu după aceea în 1862¹⁾ el nu găsiă să spună de revoluție decât că: «Intâmplările anului 1848 au fost *fatale literaturii române*. Politica predominând, literatura amuți».

Altădată, în articolul despre A. Donici, Negruzzi scriă: «Anul 1848, atât de priincios libertății popoarelor, a fost funest pentru litere. Toată lumea se aruncă în arena politică. Lira lui Lamartine se descordă și telescopul lui Arago prinse ceață.

Prea puțini din Români rămaseră credincioși cultului Muzelor, și între aceștia puțini nu trebuie a uită pe Donici».

1) *Din Moldova*, 1862, p. 75.

Ceia ce văzù așa dar mai mult Negruzzi în 1848 fu părăgînirea literaturii, de care se întristă, în loc să se bucure de câștigul politic al acestui an atît de însemnat în istoria neamului nostru.

Sub noul regim, Negruzzi se adaptă unor împrejurări pentru înfăptuirea cărora nu luptase. Grigore Ghica îl numi director al departamentului lucrărilor publice, apoi al finanțelor.

La 1856 știm că Negruzzi fu însărcinat de Căimăcămie cu delimitarea Basarabiei cedate Moldovei în urma tratatului de Paris. Legăturile lui guvernamentale erau atît de puternice, încât îl vedem pe dată bănuît că ar face jocul lui Balș și al Austriei, tragănd această cedare peste 30 Martie și preparănd spiritele din Basarabia împotriva Unirei. Am văzut cum Victor Place s'a făcut eco-ul acestui svon rușinos într'o depeșă către contele Walewski²⁾.

În 1857 fiind însărcinat de Caima-

1) *Convorbiri literare*, I, (1867—68), p. 66. Ed. «Minerva», I, p. 261.

2) Acuzația e neîntemeiată. Formalitățile retrocedării se sfîrșiră în cele din urmă zile ale lui Ianuarie 1857.

camul Vogoride cu o nouă delimitare între Moldova și Austria, Negruzzi fu din nou învinuit de *Etoile du Danube* că ar face pe placul lui Vogoride, cedând Austriei chiar și valea Slănicului.

Nu putem lua de sigur aceste învinuiri de ziar ca adevăruri neîndoiioase, dar ca ele să se fi putut naște, trebuie să recunoaștem că Negruzzi nu erà de partea luptătorilor, a tinerilor, a pregătitorilor Unirii. Nu erà nici împotriva ei firește, dar o așteptà fără s'o sprijine prea călduros.

Negruzzi aveà chiar un fel de neîncredere față de tineretul progresist, care se privià, și cu drept cuvânt, ca *patrioți*. Această stare de spirit a scriitorului se vedește în deosebi în *strofele*, dedicate d-nei Smaranda Docan, în 1856, din care nu e rău să cităm câteva :

Și eu am ajuns, doamnă, în astă tristă stare
Nu pot s'aud nici vorba cea de patriotism
Căci văd că el nu este decât o faimă mare
În vorbe, iar în fapte e chiar șarlatanism.

De aceea orice treabă de patrioți cântată
Oricât de bună fie, eu n'o pot suferi
Când văd că de ei înșii e și aplaudată
Și când a lor țintire eu n'o pot nimeri.

Îmi iau dar îndrăzneală să vă trimit cu bine
Pe Ștefan acel Mare și pe Mihai cel Brav
Acel ce pe Turci, Unguri, pe liftele străine
A-i bate'n vremea veche aveau un rău nărav.

La dumneata sunt sigur mai bine vor petrece
Decât la mine, care cu totul i-am uitat,
Căci de! patriotismul îmi pare-o dușă rece
De când de-a lui b așoave atât m'am desgustat!

De aceea în tot acest răstimp de adevărată epopee o deasă tăcere se cerne în jurul scriitorului nostru; politica lui e o politică de *abținere*, o politică de funcționar; nu face nimic nici pentru Unire, nici împotriva ei. Numele lui nu figurează în josul petiției din 7 Fevruarie 1857, adresată Puterilor semnatare ale tratatului din Paris spre a cere ocrotirea nepărtinirii alegerilor, și pe care o iscăliseră de pildă Alecsandri, Kogălniceanu, Costache Negri și Constantin Hurmuzachi; dar nu'l vom găsi nici în josul petiției din 14/26 Aprile 1857¹⁾ adresată Inaltei Porți, împotriva Unirii, pe care o iscăliseră Panaiote Balș, Niculae Istrati și chiar începă-

1) «Minerva», II, p. 35.

2) *Etoile du Danube*, No. 22 din 5 Martie 1857, p. 21.

3) » » No. 35 din 14 Mai 1857.

torul renașterii culturale din Moldova, bătrânul Gheorghe Asache.

Costache Negruzzi nu candidă la alegerile falsificate din Iulie 1858, în care Asachi se alege ca antiunionist; dar ca un semn al neîncrederii în care erà ținut, tânărul ce fusese trimis în Obștească Adunare din 1837, acum după ce ajunsese atât de cunoscut, nu'l vedem printre aleșii din Septembrie 1858, când triumfară M. Kogălniceanu, Cuza, Costachi Negri, Petre Mavrogheni, Alecsandri, C. Hurmuzachi. Și această neîncredere erà în parte meritată.

Infăptuiându-se Unirea, Negruzzi deveni funcționarul noului domn Alexandru Cuza. Dar în alegerile din 1860, cu tot sprijinul guvernamental, nu reuși a se alege la Iași, unde îl învinse Cuciureanu; abia isbuti să fie trimis în Adunare de districtul Ismailului.

Aceasta e viața politică a scriitorului nostru: o viață foarte prudentă, fără primejdii, fără avânturi, cu oarecare mici încercări de independență la început, repede înăbușite, și din pricina temperamentului lui potolit,

conservator, și din pricina firii lui mai mult de artist decât de luptător, dar desigur și din pricina greutăților vieții familiare, care îl sileau la mai multă cumpătare față de guvern, față de *toate guvernele*. Aceste îndemnuri l'au făcut să stea departe de mișcările generoase, al căror suflet era tovarășul lui dela *Dacia literară*, Mihail Kogălniceanu, și la care se alipî pînă și Vasile Alecsandri, un alt artist. Ne rămâne acum să arătăm atitudinea conștient conservatoare a lui Negruzzi în deosebitele probleme culturale și sociale, asupra cărora avu a se opri prin scris sau fapte.

1) Un articol «*Amănunțimi asupra alegerilor*» din 25 Februarie 1860 în *Tribuna română* descrie pe larg lupta între Negruzzi, Cuciureanu și Sturdza, iar la *Fapte diverse* (acelaș număr) vedem că prefectul fusese destituit în ajunul alegerilor pentru că nu lucrase în de ajuns pentru izbânda lui Negruzzi.

2. IDEILE LUI IN MATERIE SOCIALĂ ȘI CULTURALĂ

Se cercetăm în acest capitol ideile lui Negruzzi asupra felului cum trebuie înțeleasă cultura pentru a fi folositoare, pentru a nu ajunge primejdioasă. Punând chestia așa, înseamnă aproape a o dezlegă. A recunoaște într'o anumită cultură un rău este a avea o atitudine foarte cumpătată și prudentă față de iluziile de care e legat adesea progresul. În Costache Negruzzi întâlnim pe unul dintre cei dintâi ce se ridică împotriva răspândirii civilizației apusene numai în arătările ei zadarnice; în el găsim un premergător al unei întregi școli critice ce s'a luptat apoi cu atâta tărie împotriva semiculturii, a introducerii multor înnoiri pripite, ce nu răspund

unor nevoi adevărate. Într'o scrisoare către I. Ionescu dela Brad Negruzzi pune problema acestei semicivilizații cum nu s'ar putea pune nici astăzi mai limpede:

«In adevăr, domnul meu, zice el, lăsând gluma la o parte, nu te miri de această variabilitate a caracterului român? Nu dovedește ea o nestatornicie înțelenită în firea lui: Bagă de seamă că costumul nostru național a rămas ca o tradiție numai. Fanarioții ne-au adus poalele lungi, hainele largi și căciula monstruoasă; Rușii în periodicile lor invazii, ne-au ras barbele, ne-au scurtat hainele și ne-au lăsat șlafronul și samuvarul; dela Nemți am luat bocâncii și pireaua de cartofle; dela Francezi cravată lată de un deget și bărbiță à la Henri IV s. c. I.

Precum vezi, dela fiecare am luat câte ceva; atâta numai că n'am luat ce erà mai bun. Ce ne pasă! Ni se pare că prin asta intrăm busta în civilizație. Și apoi, fiindcă civilizația se introduce prin femei, începem a avea și noi loretele noastre, fetele de marmură și acele patentate de poliție, ce

ne silesc a altoi civilizația în aceea, — din norocire — mică parte din juru-ne, care în locul modestiei ce ar prinde-o așa de bine, *au numai obrăznicia neexperienței și arogața științei superficiale.*

Incepem a aveà luxul, înainte mergătorul sărăciei pentru țara noastră văduvă de fabrici și ce este mai trist, e că această pecingene se lățește în chip spăimântător printre locuitorii săteni»¹⁾.

Vedem chiar din această scrisoare nemulțumirea lui Negruzzi împotriva mimetismului cultural, care stă numai în însușirea câtorva aparențe neînsemnate ale civilizației cu pierderea, în schimb, a bunelor obiceiuri bătrâne.

Și acum se mai ridică întrebarea, dacă pătrunderea culturii în masele populare, ce n'o pot mistui și nu pot face din ea decât o armă primejdi-oasă, dacă răspândirea la sate a unor cunoștințe fără folos practic, nu are neajunsuri, asupra cărora trebuie să pregetăm? Întrebarea și-a pus-o și

¹⁾ În *Tribuna Română*, No. 36 din 1859, Ed. «Minerva», p. 297.

Negruzzi, și, pentru a vedea chipul cum a deslegat-o, să ne oprim asupra felului cum a lucrat el în chestia școlară ce se ridicase atât de îngrijorătoare în cei din urmă ani ai domniei lui Mihai Sturza.

Încă din Aprilie 1844, după cum știm, obșteasca adunare numise o comisie, din care făcea parte și Negruzzi, pentru a cerceta pricina «neprogresului» școalelor, iar după cât se pare și pentru a îngrădi învățământul național, în care Rusia vedea, firește, o primejduire a puterii sale, după cum li se părea și unor boeri, speriați de ridicarea claselor de jos la o cultură mai înaltă. Aceasta se bănuiește, cam pe departe bineînțeleș, și din cuvintele lui Asachi, directorul Epitropiei, împotriva căreia se ducea lupta: «Câteva persoane, înrâuritoare, prin a lor poziție, deprinse a considera dregătoriile aducătoare de câștig, ca clironomie privilegiată a familiilor mari, erau departe de a încuviința un sistem de învățatură publică, care îndăinuiă fără deosebire cu toate acele cunoștinți pe cei avuți ca și pe cei săraci

și de care acești din urmă deseori se foloseau mai mult; de aceea s'a și insuflat neîncrederea în țintirea acestui sistem»¹⁾).

Nu vom intra în amănunțele luptei ce se încinse între Comisia numită de Adunare și Epitropia școalelor; vom rezumă numai vederile acestei comisii, încheigate în *Raportul către obșteasca adunare din 1845 Martie 22*, iscălit de Vornicii G. Balș, C. Sturza, A. Sturza, V. Beldiman și C. Negruzzi. Comisia se declară mai întâi împotriva isgonirii limbii române ca organ al învățământului, apoi vede pricina neprogresului școalelor mai ales în:

a) Nepăzirea unei statornice, bine orânduite sisteme a învățăturilor ce ar trebui să se așeze cu nestrămutare pe un timp cel puțin de 12 ani.

b) *Neinformarea școalelor începătoare mai înainte de înființarea colegiului sau cel puțin îndată după a lui statornicire.*

¹⁾ *Expoziția stării învățăturilor publice în Moldova dela a lor restatornicire până la anul 1843 și un proiect pentru a lor reformă.*

Critica școalelor superioare ce nu răspund unei realități, neavând îndărătul lor școli elementare bine încheigate, se vede lămurit chiar din acest *Raport*.

Ideia că cultura înaltă nu e menită a fi bunul oricui și că poporul de rând are a se îndrepta mai ales spre îndeletniciri practice, această idee prin excelență conservatoare, aveà să fie tălmăcită cu limpezime în *Proiectul pentru reorganizarea învățăturilor* al aceleiași comisii¹⁾:

«Dregătoriile publice n'ar putea fi încredințate decât la oameni cu oarecare stare, pe când cealaltă parte a cetățenilor se dedă la îndeletnicirile negoțului, a meșteșugurilor și a lucrării pământului, de unde ar urmà că dacă am da totacea învățătură treptelor societății care se găsesc în împrejurări deosebite, ar fi tot așa precum de a supune la una și aceeași hrană vietăți de soiuri deosebite».

Epitropia însăși se învoește cu aceste idei, încheind la crearea de

¹⁾ *Gazeta de Transilvania*, No. 46 din 7 Iunie 1845, p. 182.

școli *reale*: «cari vor ținti către lă-
țirea cunoștinței industriale, comer-
ciale și agricole», adică la întărirea
învățământului elementar și practic.

În aceste vederi lucrase dealtmîn-
teri Negruzzi, în calitate de preșe-
dinte al Eforiei orașului Iași, când
luase parte la întemeierea Școalei de
meserii, de care se mai interesă încă
în 1847, după cum se vede dintr'un
schimb de scrisori avut cu Prințul
G. Suțo ¹⁾).

Dar pentru a statornici și mai mult
punctul de vedere al lui Negruzzi,
ar trebui să reproducem un discurs
rostit în ședința din 18 Februarie
1847, ce e deosebit de prețios și prin
limpezimea lui ²⁾).

O critică mai temeinică a școalelor
noastre, și chiar a culturii noastre
nici nu se putea; ea venia de sigur
din sincera convingere a unui om
moderat, conservator, iubitor de carte
românească, dar răspunde, din ne-
norocire, și dorințelor ascunse ale

¹⁾ *Albina românească*, No. 16 din 23 Februarie 1847.
V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, II. p. 329.

²⁾ *Gazeta de Transilvania*, No. 25 din 27 Martie 1847.
Correspondența din Moldova e datată din 19 Februarie.
Republicat de mine în *Convorbiri literare*, Aprilie 1911.

reacționarilor ce voiau să împiedice, să sugrume renașterea culturală a neamului nostru. Numai în chipul acesta ne putem lămuri de ce radicalii timpului îl invinuiiau și pe dânsul de intenții obscurantiste, prilejindu-se astfel o polemică al cărei ecou se făcù mai ales *Gazeta de Transilvania* ¹⁾ și aveà să se facă apoi ziarul revoluționarilor din Moldova, *Bucovina*, al fraților Hurmuzache ²⁾.

¹⁾ O corespondență asupra proiectului nou, în *Gazeta*, No. 36 din 5 Mai 1847; acestui articol îi răspunde un anonim în No. 46 din 9 Iunie, luând cu vioiciune apărarea lui Negruzzi. O replică a corespondentului din No. 36 e în No. 54 din 7 Iulie 1847 și no. 55 din 10 Iulie 1847, în care se arată grija ca nu cumva doritorii de reformă a învățământului, voind să taie cangrena, să uie taie carnea sau să nu facă ca doctorul care voind să te vindece te uide...

Aceste atacuri dispăcură lui Negruzzi, ceiace ne explică oare cum bucuria lui la dispariția, vremelnică de altminteri, a *Gazetei de Transilvania*, pe care o exprimă în *Scrisoarea către Al Hurmuzachi din Albina românească*, 1849, p. 22: «Socoteam, Domnul meu, că cu răposarea *Gazetei de Transilvania*, a căreia țărână fie ușoară! am scăpat de flecăriile tuturor acestor strâmbi îndreptători de țară, tuturor acestor Aristizi-mincinoși, cari, necutezând a-și spune numele și a-și scoate obrazul la lumină, ca să nu facă rușine soarelui, varsă balele lor prin gazetă sub semne de planete și zodii. (Articolele din *Gazeta* erau semnate cu semnul Săgetătorului).

²⁾ *Bucovina*, No. 19, 20 și 23 din 1849. În acest din

Dar această atitudine, statornică și sinceră a lui Negruzzi se poate urmări nu numai în activitatea lui politică ci și în opera lui literară.

Iată de pildă schița *Omul de țară*¹⁾, în care povestește cu humor cum, fiind găzduit la un țăran, acesta îi spuse: «Am trei băieți și am strâns și câteva păraluțe. Pre unul am să-l dau în școală la Iași ca să învețe nemțește, franțuzește și latinește». După ce va sfârși cartea, îl va face logofăt, câștigând *boeria* spre a ajunge *advocat*. Pe al doilea are de gând să-l facă negustor, iar pe al treilea «l'oi dà pre lângă un boer să slujească, să se facă om, să-l scoată *cirac*».

«Și pe Anița — adaogi bătrâna — void Dumnezeu, om da-o într'un *pansion* să învețe a jucă și a cântă în ghtară; și unde s'o face o duducă cu capelă și cu rochii mândre».

E lesne de închipuit răspunsul lui Negruzzi. Într'însul găsim, în linii

urmă număr e un articol «*Epitropia D. C. Negruzzi la școalele publice 1849*», în care Negruzzi e învinuit că a lucrat la nimicirea școalelor naționale, sprijinind pe cele străine, — el, creatorul prozei noastre literare!

1) Scrisă în 1849 și publicată abia în 1854, *Săptămâna*, p. 57 — 62, Ed. «Minerva», I. p. 229.

ușoare, întreaga doctrină conservatoare ce se ridică împotriva exodului satelor la orașe, care duce la *declasare* sigură.

— «Eu socot, moșule, că foarte rău ați pus la cale și să-ți dau cuvântul. Zici că vrei pre feciorul cel mai mare să-l înveți mai multe limbi și să-l faci logofăt sau avocat. Știi ce-o să iasă din aceasta? Ai să osândești copilul la o vecinică atârnare; să șază într'o odae cu pana în mână, unde o să tânjească ca o floare scoasă din locul ce-i priea, și de unde, după ce-și va petrece cea mai mare parte a vieții, nefiind nici odată a lui ci tot a altora, o să iasă trecut și veșted, și mai sărac decât cum intrase. Să-l faci avocat! Meseria asta cere un talent și o vrednicie deosebită; de unde știi că copilul d-tale le va avea? Avocat rău s'ar putea face, și dacă va mai câștiga și rele deprinderi, va veni în rele fapte; se va face un înșelător, un necinstit, un plastograf și... va fi rușinea părinților!»

Ai crede că citești o pagină din romanul *Déracinés* al lui Maurice Barrès, așa e de bine schițată psihologia săteanului ajuns orășean, care nepre-

gătit pentru o astfel de luptă, se ofi-
lește și se declasează repede.

Iar mai pe urmă Negruzzi își re-
zumă într'un sfat toată pedagogia lui
pentru folosința fiilor de săteni :

— «Iată ce. Să-i dați la dascălul
din sat să-i învețe limba lor ca să
poată citi cărțile cele bune care-i în-
vață cum să cinstească pe Dumnezeu,
pe părinți și pe mai marii lor, *cum
să-și împlinească datoriile către cărmu-
nire care îngrijește pentru binele lor*
cum să se ferească de *lene* și de *beție* ;
și prin urmare cum să se facă buni
gospodari. Atunci va ști că pe ogor
cu plugul sub mână și cu inima la
lucru, sunt siguri astăzi pentru pâi-
nea de mâine, fiindcă ea va atârna
numai dela munca lor ! Se vor bu-
cură de un aer curat și vor avea grâ-
ne, poame, lăpturi și alte bogății ce le
dă bunul Dumnezeu».

Iar cât despre femei, pedagogia lui
Negruzzi pare a fi ieșită din înțelep-
ciunea lui Chrysale, nemuritorul pe-
dagog al lui Molière.

— «Anița d-tale, mătușă, în loc de
frânzuzește va învăța gospodăria dela

maică-sa. În loc de rochii cu falbalale, va avea un peştiman curat și o cămașe de borangic cu altițe cusute pe dânsa. Nu va purta capele ci flori de câmp. Va ajuta bărbatului său la muncă; își va crește copii și va fi mamă bună, soție bună și fiică bună».

Sunt de ajuns atâtea pilde pentru a ne lămuri atitudinea lui Costache Negruzzi în fața problemei culturale. Creatorul prozei noastre literare, scriitorul ce a lucrat atât pentru literatură, pentru cultură, pentru limba neamului nostru, n'a fost desigur un dușman al luminei, un vândut Rusiei, sau un reacționar obscurantist, ci un conservator sincer care crede că sunt mai multe clase sociale, cu întipărirea lor bine hotărâtă, că ascensiunile pripite, fără popasuri, sunt o primejdie, care nu crede, de sigur, că cultura superioară e de prisos, dar doriă să fie împrăștiată cu băgare de seamă la capete ce sunt pregătite spre a și-o însuși ca să nu se urzească un proletariat intelectual (am putea zice) neîndeajuns de înarmat pentru o luptă cinstită, dar destul de înarmat pentru a-și fi dăunător și lui și altora,

prin *declasare*. Fără a avea o doctrină lămurită sistematic, Costache Negruzzi e un conservator, conservatorul tuturor timpurilor, conservatorul din zilele noastre chiar, ce e pentru răspândirea elementelor de cultură strict necesare, în mase cât mai largi, ce e pentru învățământul tehnic, dar e împotriva învățământului superior, idealist, a culturii pentru cultură, din care nu se pot înfrupta decât numai câțiva pregătiți sufletește...

Am atins în puține cuvinte și atitudinea lui Negruzzi față de problema țărănească. Se cuvine acum să adâncim și mai mult această cercetare.

Am văzut din *Omul de țară* credința scriitorului că săteanul trebuie să rămână la sat; fiecare la locul său, aceasta era lozinca lui Negruzzi. «Îți mulțumim, domnule, scrie dânsul, că ne-ai deschis ochii, ziseră bătrânii. Dumnezeu te-a adus ca să ne scapi de gogomânia ce era să facem. Vedem acum că bine trăim noi la țară; de ar trăi și copiii noștri cum am trăit noi! Vom face cum ne-ai sfătuit d-ta; le vom insuflă frica lui Dumnezeu și dragostea muncii»...

Să nu se creadă însă, prin aceasta, că Negruzzi nu iubiă pe țărani. Din potrivă: îi iubiă foarte sincer, însă îi iubiă ca un boer ce se poartă cu dâșii părintește, dar căruia nu-i scapă nici lipsurile.

Nu trebuie să se uite de asemenea că marele nostru prozator a scris aproape singur timp de un an (1853) revista pentru țărani: «*Săptămâna*, foaie sătească», sprijinită, desigur, de guvernul liberal al lui Grigore Ghica, ceia ce nu-i ridică însă meritul. Și în această revistă, câte povețe bune, câte îndemnuri la muncă, la cinste, la smerenie, la o purtare neprihănită, la economie!

Pretutindeni, unde poate, adică în fiecare număr, dă povețe de cuprins moral, propăvăduște dorul de muncă, iubirea de religie, respectul pentru guvernul ocrotitor și pentru domnitor. păstrarea legăturilor sfinte de familie.

Alte ori, sub forma ficțiunii, Negruzzi povestește istorioare de îndemn moral, pe înțelesul țăranilor ca în *Economie și hărnicie*¹⁾.

1) Ed. «Minerva», I, p. 355.

Prin faptul că Negruzzi și-a luat asupra-și conducerea unei foi sătești, și că, el, care plăsmuise pe *Alexandru Lăpușneanu*, se mulțumiă acum să scrie în fiecare săptămână povețe sau povestiri pentru țărani, că îi îndeamnă să-și trimeată copiii la școală, că se luptă pentru răspândirea luminii la sate, vedem limpede că iubiă țărănimea și că țineă la ridicarea ei morală, economică și culturală. Dacă *Săptămâna* n'a apărut mai mult decât un an, aceasta n'a fost din pricina lui. Dorința scriitorului fusese de a merge mai departe, dar sprijinul de sus i-a lipsit. — Aceasta se vede din *Epilogul*¹⁾ cu care încheie cel din urmă număr al revistei.

Grija lui Negruzzi pentru țărani este prin urmare neîndoioasă: el doriă un țăran înstărit, lumînat, în marginele nevoei, și mai ales harnic și nu bețiv. *Lenea* și *beția* sunt cei doi dușmani ai țăranilor, cu care Negruzzi s-a războit întotdeauna, făcând chiar pe unii să creadă că ar fi un hulitor al țărănimii.

¹⁾ Ed. «Minerva», I, p. 363.

Aceste idei de bun proprietar, ce se poartă părintește și patriarhal cu țărani de pe moșia lui, umanitare desigur, dar care nu-l împedecau dela unele considerații aspre, le vom găsi apoi și cu mai multă limpezime în cunoscutele lui scrisori adresate lui Ioan Ionescu dela Brad, din 1859, în urma călătoriilor făcute pe la sate cu prilejul recensământului statistic ¹⁾.

«Am zis o și voi zice-o întotdeauna, scrie el în *Scrisoarea III* ²⁾); aceea ce impilează pe locuitorul sătean, nu e abuzul parțial a suprefectului sau a jandarmului, nu e nici boerescul, nici posesorul grec; sunt două vițiuni ce au prins rădăcini în el: *Lenea și beția*.

Cu toată strigarea falșilor filantropi, observatorul nepărtinitor, urmărind pas cu pas pe sătean se încredințează că toate relele lui provin dela aceste două vițiuni. Țăranul și cel mai ticălos, își mântue toată treaba câmpului și a lui și străină, toate angăriile, dela 1 Aprilie până la 1 Oc-

1) *Tribuna română*, No. 36 din 1859,

2) Ed «Minerva», I, p. 300.

tomvrie. Ce face el celelalte șase luni ale anului? Gândești poate că căraușește ca să-și câștige cu ce să-și plătească birul? Dar birul, domnul meu, îl plătește femeia lui cu zece păsări care duc la târg. Gândești poate că își curăță fânațul de mărăcini, sau își gunoiește ogorul, ca să îmbunătățească pământul, sau altceva? Nicidecum. Gunoiul zace în mari mâgle la nasul lui.

Cum are o vacă dinaintea ușei, câteva care de păpușoi și o slănină în pod, de Duminică până Sâmbătă, bea în crâșmă, sau doarme pe cuptor acasă. Când îl deșteaptă din somnul beției boii care rag de foame la ușa lui, abia se scoală de se duce șovăind până la ocol, ca să le dea o sarcină de nutreț, sau să rupă un braț de vreascuri din gardul ogrăzii ce l'a mrejit primăvara, ca să întetească focul din vatră; apoi..., dar ce să mai lungesc acest trist tablou! Ajunge că jumătate de an sățeanul nu face nimic, sau cel puțin nimic bun. Petrece ca marmota în vizuine.

Vezi, deci, domnul meu, că la asta, nu e de vină nici subprefectul, nici beilicul, nici grozavul boieresc, nici

jandarmul, ba nici posesorul grec. Cauza este *lenea*, cauza este *beția!*».

Nici nu se putea un tablou mai puternic de viciile din pricina cărora tânjesc țăraniii noștri.

Aceste învinuiri nu puteau rămâne fără răspuns; și vremurile acelea își aveau poporanistii lor.

Cel dintâiu răspunse I. Fătu, arătând că țăraniii din satul Negrești au fost siliți să facă o iezătură pe moșia unui boer, sub cuvânt că e de folos obștesc ¹⁾.

Răspunsul unui om de o altă greutate aveà să vină dela respectatul boer Grigore Cuza în *Contra scrisoare* ²⁾, din care vom reproduce unele crâmpeie.

Cuza arată că *beția* și *lenea* nu sunt pricini, ci efecte: «iar adevăratele cauze, zice el, cari au produs asemenea triste efecte, sunt apăsările de tot felul atât din partea guvernului, care numai dela dânșii a cerut și a luat; precum și din partea proprietarului și a posesorilor cari tot dela

1) *Tribuna română*, No. 39 din 29 Septembrie 1859.

2) *Idem*, No. 40 din 2 Octombrie 1859.

«dânșii au cerut și au luat fiecare cât a vrut și a socotit».

Dacă țăranul e imoral și bețiv e pentru că nu e liber.

Lenea o explică bătrânul Cuza prin faptul că țăranul nu are pământ al lui.

Iar la urmă încheie că, chiar dacă Negruzzi ar avea dreptate, nu trebuie s'o spună pentru a nu ne scoborî în ochii Europei de a cărei sprijin avem nevoie.

Costache Negruzzi nu se lăsă sub greaua învinuire de a-și fi defăimat țara, arătând între altele că el apărase doar pe țărani, când spusese că ei nu cunosc «vagabondajul, calicitul, potlogăritul și crimele capitale ¹⁾» și, adăugând apoi, nu fără o subțire ironică: «Mă rezignez dar, și, plecând capul dinaintea respectabilei autorități a venerabilului boier, D. Grigori Cuza, care zice că beția vine din disperatie și lenea din impilare, voi crede

1) *Tribuna română*, No. 40, din 1859, Ed. «Minerva» p. 306.

Asupra faptului că la țară nu e calicitul, a se vedea și alte locuri din Negruzzi. De pildă în *Copii sârmani* și *Bătrâni neputincioși* din *Săptămâna*, ed. «Minerva», I, p. 351.

de acum înainte că toți bețivii sunt *disperați* și toți *leneșii* impilați».

Ideile lui asupra problemei țărănești, și asupra reformelor agrare ce se cereau din toate părțile, Negruzzi avu prilejul să 'și le lămurească din nou printr'un articol în *Zimbrul*¹⁾, afirmând punctul lui de vedere conservator și credința în sfințenia proprietății, împotriva ideilor nouă ale lui Proudhon ce 'și făceau atunci loc:

«De câtăva vreme n'auzim vorbindu-se decât de reforme. N'auzim strigându-se decât: «Emanciparea țăranului, desființarea boerescului, împărțirea proprietăților ș. c. l. *La propriété est un vol.*

«Frumoase cuvinte! Atâta numai că nu sunt logice».

Și apoi:

«Ziceți că voiți să emancipați pe țăran. Dar oare țăranul nu e slobod? El este volnic a se strămuta unde va voi, fără paguba sa (Art. 124 al Regulamentului)».

Negruzzi rămase încă credincios Regulamentului organic, în vederile

²⁾ *Zimbrul* pe 1855, p. 282. Ed. «Minerva», I. p. 364.

conservatoare ale căruia totdeauna intrase. Iar despre boieresc, el adaugă:

«Vreți să desființați boierescul? Dar după ce s'a ridicat dijma, care singură mai erà o umbră de vasalitate, ce este boierescul decât o învoială între proprietar și muncitor?»

Dar împotrivirea sa mai energică și-o îndreptă Negruzzi în contra ideii că proprietatea ar fi o tâlhărie, amintind cuvintele lui Thiers că proprietatea e ceva statornic și că din exercițiul facultăților omului se naște o a doua proprietate, ce are *munca* drept obârșie.

«Din aceste vedem că dacă un stăpân de moșie are o bucată de pământ, de asemenea și țăranul are și el o proprietate, munca sa.

Dacă țăranul are trebuință de pământ, nu mai puțin stăpânul de moșie are trebuință de muncă. Tranzacția e lesne. Proprietarul, dând pământ, va primi munca, și țăranul, dând munca, va primi pământ.

Acest princip statornicindu-se, nimenia nu s'ar putea socoti asupra. Boierescul care sună atât de rău la auz, s'ar preface în învoiala reciprocă

și proprietatea ar fi în adevăr nejustificată și întemeiată pe baze statornice».

Am putea să ne oprim aci cu privire la atitudinea lui Negruzzi în problema sătească. Obiectivitatea științifică ne silește totuși a aminti «*Un proiect dat de D. C. N.*» în chestia agrară, publicat în *Foaia de agricultură practică* a lui Ion Ionescu dela Brad¹⁾ și care, deși nu răspunde ideilor de mai înainte ale lui C. Negruzzi, pare totuși a fi al lui. Scriitorul, care în 1855 luptă pentru inviolabilitatea proprietății, este acuma în 1859, sub năvala evenimentelor, pentru răscumpărarea moșiilor dela boeri spre a fi date țăranilor... ceea ce înseamnă un mare drum străbătut în direcția ideilor liberale. Abia câte-va măsuri luate din *Regulamentul organic* și vechea lui dragoste de școală și biserică la sat par a aminti pe Negruzzi de altădată.²⁾

1) No. 6 din Iunie 1859, p. 92.

2) Am reprodus acest proiect în *Conv. lit.*, Aprilie 1911.

3. IDEILE LUI ÎN MATERIE DE LIMBĂ

În acest capitol vom urmări ideile lui Negruzzi asupra limbei răzlețite, fie în cunoscuta lui corespondență cu Eliade, fie cu alte prilejuri ce nu lipsiau într'un timp în care problema limbii ispitiă pe toți scriitorii. Aceste idei nu sunt sistematice și se îndreaptă mai mult asupra amănuntelor.

Din cea dintâi scrisoare către Eliade (*Muzeul Național*, 1836, p. 141), îl felicită pe acesta de a fi isgonit din limbă «ocsiile» și pe *ot*, *i*, *xi*, *ip-silon* și *ftita*».

«Noi, scrie el, suntem puțini care urmăm d-tale și cu câtă nevoie abia am întirit pe *ot*, *xi*, *ip-silon*, iar pe *ftita* și *i* ne-am desnădăjduit că-l vom putea scoate». Mai departe, îl învinuește de a nu fi suprimat și pe *în* «această literă amfibie, care în alfabetul vechi era neglasnică, iar la scris și citit glas-

nică.... Eu, din partea mea, l'am urgisit și nu-l voi mai întrebuița.¹⁾

Interesanta scrisoare a lui Negruzzi se pierde în amănunte de cuvinte. El e pentru grafia «*gios, gioc, giudicător, agiutor*», cu *jivete*, aducând ca pildă și italieneștele *giu, gioco, giudice* etc., pe când pe *j*, «*gea*», Negruzzi nu-l admite decât pentru cuvintele ce se trag din slavonă: *jale, jăratec, cojoc*... Vedem așa dar pe Negruzzi invocând pilda limbei italiene în potriva lui Eliad (!), De fapt, el erà credincios pronunțării moldovenești: *gios*, etc.

Tot credincios graiului moldoveneșc rămâne scriitorul nostru, când susține împotriva lui Eliade ortografiile: *cîne, pîne*.

Dar, după cum odinioară invocase analogia limbei italiene pentru a apăra o formă dialectală moldovenească, Negruzzi învinovățește mai pe urmă pe Eliade de italianizare.

¹⁾ «*Minerva*», Ed. I, p. 275. Un studiu asupra acestei corespondențe, A. D. Xenopol, *O corespondență literară între I. Eliade și C. Negruzzi, Convorbiri literare* din 1 August 1872.

«Pentru ce vreți, scrie dânsul, să italieniți pre Român a căruia limbă (precum d-ta însuți zici) trebuie să se arate în haine românești?» El este așa dar pentru *ștenă* și nu pentru, *șena*, pentru *Știpion* și nu pentru *Șipion*; e pentru *gheneral*, *gheografie* și nu pentru *general*, *geografie*, pentru *obiect*, *proiect* și nu pentru *object*, *project*, pentru *desfătător*, *năruire*, *șiroi*, *sfințit* și nu pentru *delicios*, *ruina*, *tovent*, *sacru*....

N'am putea scoate nimic hotărât din această întâie scrisoare, decât doar că, cu toate argumentele pe care la nevoie Negruzzi le scoate din alte limbi, ceea ce stăpâniă într'ânsul eră tot simțul realității unei limbi vii, pe care scriitorul o cunoștea mai bine, fiind graiul său moldovenesc.

Eliade răspunse printr'o lungă scrisoare la fiecare din observațiile lui Negruzzi; nu vom intra însă în cercetarea acestor răspunsuri, uneori destul de șubrede, dar vom reproduce un pasaj de înțeles general, cu idei foarte drepte, și frumoase, pe care Eliade avea să le calce cel dintâiu¹⁾.

¹⁾ *Muzeu Național*, No. 36 din 4 Noemvrie 1836, p. 143. Reprodus în *Conv. lit.* XII (1 Dec. 1878), p. 301.

«... Pe lângă aceste, toată nația are dialectele sale deosebite; dar limba literală este una la toți învățații acelei nații. Limba românească se desparte și ea în dialectele sale, însă limba bisericească este tot aceea și la Români și la Moldoveni și la Transilvăneni.

... Și într'ânsa sunt scrise la toți aceștia cărți de mare preț. Singurul mijloc ca să ne unim la scris și să ne facem o limbă generală este să urmăm limbei cei bisericești și pe tipii ei să facem și limba filosofului, matematicului, politicului.....

Noi n'avem să ne pilduim la ceea ce atinge de natura limbei nici dela francezi, nici dela italieni, ci să urmăm după cum ne invită însăși limba.

«Pilda ne este de trebuință numai la metod... Noi să facem după natura limbei noastre...»

Cumînți cuvinte, dar repede uitate, și înlocuite prin cea mai ciudată aventură lingvistică.

Această corespondență între doi bărbați de măsura lui Eliade și Negruzzi, nu aveà să rămână fără răsunet. Și, în adevăr, în 1838 putem urmări o polemică a lui Negruzzi cu un oarecare N. M. prin *Foaia pentru*

mente a lui Bariț, fără însemnătate de altminteri ¹⁾).

Dar focul cel mare îl deschise filologul Săulescu printr'un lung studiu publicat în *Albina* din 1839 ²⁾), intitulat *Observații gramaticesti asupra limbei românești*, din care vom face câteva spicuiuri.

Articolul lui Săulescu e îndreptat împotriva lui Eliade și a școalei muntene, care tindea să facă din dialectul muntean limba literară a tuturor Românilor, după cum dialectul toscan devenise limba literară italiană, sau dialectul castilian, limba literară spaniolă ³⁾). Pentru acest scop cărțile

1) Această «*Corespondență între doi Români unul din țara românească și altul din Moldova*», după cum știm s'a publicat în *Muzeu Național*, No. 36 din 4 Noemv. 1836, p. 140, dar fu reprodusă de *Foaia* lui Bariț abia în 1838 (p. 69, p. 78, p. 92). O întâmpinare la această corespondență se publică sub semnătura N. M. tot în *Foaia*, No. 14, 15 sub titlul «*Corespondenție*». Negruzzi răspunse, apărându-și punctul lui de vedere, printr'o scrisoare către Bariț, *Foaia*, 1838, p. 109, ed. M. I. p. 282, Din această scrisoare reținem doar dorința lui Negruzzi de a înlocui literile chirilice cu literile latine. Un studiu asupra acestei corespondențe (cât se cunoaște pe atunci) de D. A. D. Xenopol în *Convorbiri literare* din 1 August 1872.

2) Supplement la No. 51 din 29 Iunie 1839, p. 209 și la No. 55 din 13 Iulie 1839, p. 222,

3) Să amintim că Eliade în *Curier românesc*, No. 101

Moldovenilor ce se publicau la București, zice Săulescu, erau muntenizate. Această tendință de muntenizare se încheagă pentru dânsul mai ales la următoarele fenomene :

1. Inlocuirea verbului ajutător **au** (pers. III sing.) prin **a**, de ex.: el *a* lăudat, el *a* arătat, în loc de el *au* lăudat etc.

2. Verbele la persoana III plural să se termine în consoană, de ex.: ei *țin*, *întind*, *calc*.

3. Infinitivul de conjugarea III să se termine în **i** și nu în **e**, de ex.: *a descri*, în loc de *a descrie*.

4. Genetivul și dativul la subst. feminine să se termine în **i** și nu în **ei** de ex.: *a casei* și nu *a casei*, *a mumi* și nu *a mumei*.

5. Nominativul plural articulat să nu se termine în **ii**, ci în **i**, de ex.: *oameni*, *lupi* în loc de *oamenii*, *lupii*.

6. Cele mai multe nume feminine care după regulile de până acum se termină la plural în **e** (singularul fiind în **ă**, să se termine de acum înainte în **i**, *perini* în loc de *perine*; *reguli* în loc de *regule*.

din 17 Iunie 1839, p. 332, No. 102 din 20 Iunie 1839, p. 337 și No. 105 din 24 Iunie, p. 349, într'un articol intitulat *Literatura*, reproduce o nuvelă *Doctorul și coteleta* din *Albina*, arătând toate greșelele de limbă, moldovenismele neliterare, în interesul unificării limbii noastre: «Ne-am socoti foarte îndatorați, când și cinstita Redacție a *Albinei* va binevoi în folosul de obște al Românilor, a copia alte articole din cele ce se scriu la noi și a face băgările de seamă la câte înapoem noi întru pășire. păstrând din nebăgare de seamă un provincialism al nostru în deosebi».

Disertația lui Săulescu nu poate fi privită decât ca un răspuns la acest articol al lui Eliade.

7. Să se zică *pă, păste, p'ăla*, etc în loc de *pe, peste, pe cela* etc.

8. Să se zică *făcător, lucrător* în loc de *făcătoriu, judecătoriu, lucrătoriu* etc.

După cum vedem unele din observațiile lui Săulescu sunt judicioase, întemeiate, iar altele nu, după cum a dovedit desvoltarea ulterioară a limbei, singura în măsură de a avea cel din urmă cuvânt. Limba noastră literară nu s'a format nici din dialectul muntean, nici din cel moldovean, ci din îmbinarea amândorora, într'un amestec care s'a făcut mai mult prin înrăurirea scriitorilor adevărați decât prin regulele filologilor. Dar, în genere, cusurul acestor observații e de a atribui lui Eliade ceea ce el nu susține.

Negruzzi răspunse pe dată lui Săulescu tot în *Albina*¹⁾. El se ridică împotriva insinuării lui Săulescu că editorii munteni i-ar fi schimbat ortografia scrierilor sale (cu deosebire

¹⁾ No. 59 din 27 Iulie 1839, p. 242; ed. M. I. p. 286. Articolul fu reprodus și în *Curierul românesc*, No. 127, 3 August 1839, p. 442. Acest articol al lui Săulescu fusese trimis lui Eliade chiar de Negruzzi, după cum reese dintr'o scrisoare a lui Eliade, publicată în *Conv. lit.* 1880, p. 156. Tot în această scrisoare Eliade doriă să se găsească un Moldovean să răspundă lui Săulescu.

e vorba de *Maria Tudor* și de *Angelo*): «tiparul Bucureștilor au tipărit scrierile întocmai, precum i s'au trimis. Pe nimeni n'am auzit jăluindu-se, și din partea mea poate fi de dovadă că ortografia ce se vede în scrierile mele tipărite la București am întrebuițat-o în multe alte mici fragmente ce s'au tipărit de multe ori în Foiletonul «*Albinei românești*»¹⁾.

1) La această scrisoare a lui Negruzzi, Săulescu răspunde în foiletonul *Albina*, No. 64, 13 August, p. 263, arătând stima ce are pentru talentul lui Negruzzi. Săulescu pe Eliade voiă să-l atace. «Idioma comună și oare cum cu putere dictatorială fără învoirea nației, l'au vârit până și în cărțile Sf. Scripturi, și în cărțile profane împotriva voinței autorilor, precum de dovadă pe lângă altele îi este și cartea de fabule a răposatului Catichet Țichindeal, retipărită în București la 1838 care se vede preserată cu Idioma provincială, puindu-i (*a*) în locul lui (*au*), lucru ce nu se află în originalul autorului tipărit în Buda la 1814. De bună seamă că răposatul Țichindeal n'au împuțernicit prin testament pe nimeni să-i facă asemenea corecție».

Printre cei ce avură a suferi de pe urma muntenismului Săulescu numește pe Spătarul Pogor: «nevoit fiind a-și apăra *Enriada* de Idiona muntenismului...» tot așa și cu lucrarea dramatică intitulată *Antoni*, tradusă de D. A. Hrișoverghi și tipărită în București, 1837.

Cât despre Negruzzi «cu adevărat că scriptele d-sale sunt stampate întocmai precum se trimit, dar tot odată știu că sunt scrise cu idioma muntenească de însuși Autoriu».

Dacă a urmat în unele privinți pe Munteni, Negruzzi declară că a făcut-o din convingere, ca de pildă atunci când scrie: *el a lăudat*, în loc de *el au lăudat*, sau *e* (este) în locul moldovenescului *îi*.

Răspunsul lui Negruzzi se mărginește la câteva chestiuni, lăsând la o parte adevărata discuție mare ce se putea face în jurul problemei limbei.

La aceste învinuiri ale lui Săulescu, Eliade răspunde în *Curierul Românesc*, No. 149 din 27 Septembrie 1839, p. 519, intitulat «*Țichindeal și Hanriada*».

Țichindeal s'a tipărit de librărul Romanov, care ca negustor plănuise o ediție pe înțelesul Muntenilor. În cazul Pogor, Eliade arată că avea învoire dela autor să schimbe ce va voi și că s'a folosit de această învoire cu multă cumpătare, înlocuind unele cuvinte nepoietice sau unele greșeli de limbă. În chipul acesta s'a tipărit opt jumătăți de coală, care s'au trimis traducătorului. Pogor însă, nemulțumit de schimbările făcute, cere ca poemul să fie tipărit întocmai după cum este manuscrisul. Paguba a rămas pe seama Tipografiei. Eliade dă apoi fragmente din cele două versiuni ale *Hanriadei*, iar în No. 150 din 2 Oct. 1839, și No. 151, din 5 Oct., reproduce și articolul lui Săulescu din *Albina*.

Săulescu răspunde în Suplement extraordinar la No. 91 al *Albinei românești* din 16 Noembrie 1839 (p. 375), de data aceasta foarte violent, punând din nou în discuție cazurile Țichindeal, Pogor și Negruzzi. Articolul e foarte lung și foarte pornit; un mic răsunset la această polemică e și scrisoarea lui Săulescu din No. 101 al *Albinei Românești*, 21 Dec. 1839, p. 109.

Acest răspuns avea să-l dea Eliade, fruntaşul şcoalei munteneşti. Şi, în adevăr, *Curierul românesc*¹⁾ reproduse *Disertația* lui Săulescu, arătând că cele mai multe din învinuirile profesorului moldovean n'au nici un fundament. Aşa de pildă Eliade n'a propus niciodată să se scrie: *ei calc* în loc de *ei calcă*, sau *a scri* în loc de *a scrie*, *oameni* în loc de *oamenii*, etc. Invinuirile lui Săulescu erau mai mult fanteziste sau luate după unii scriitori munteni, și nu dintre cei mai buni, cu care nu trebuiau să fie identificați gramaticii munteni. În No. 128²⁾, sfârșind cu publicarea disertației lui Săulescu, Eliade publică o «*Incheiere*» plină de cuvinte calde și patriotice. «*Multe au bune Moldovenii, multe au bune Ungurenii, Bănățenii, Bucovinenii, multe au bune*

1) *Curierul românesc*, No. 123 din 28 Iulie 1839, p. 421, No. 124 din 1 August 1839, p. 424, No. 126 din 3 August p. 433, No. 127 din 4 August, p. 437 (și în *Suplement*) Tot în acest supliment se reprodue și scrisorile lui Negruzzi din *Albina*. Iar în No. 122 din 26 Iulie 1839 e un articol «*Literatura*» al lui Eliade în privința unității limbei.

2) No. 128, din 9 August, p. 445, Eliade avea să continue apoi polemica în jurul limbei cu Petre Inlesnitoru în No. 133, 134, 135, a *Curierului* din 1839, în amănuntul căreia nu intrăm.

Macedonenii, multe au bune Muntenii: dar multe au toți și rele. Un trup să fim toți, o limbă să avem, o religie, o dragoste, un Dumnezeu, care să ne ierte de toate greșalele împrumutate dela străini, înmulțite de noi cu asuprirea și apăsarea fraților noștri, să ne facă să le cunoaștem și să le lepădăm; și să ne binecuvinteze pe toți sub numele de *Român* ce ne înfrățește, ca să putem să fim destoinici a ne înfrăți pe urmă cu celelalte neamuri sub numele cel mare de *Creștin*».

Săulescu răspunse pe dată prin *Albina*¹⁾, retrăgând din învinuirile nefundate și propunând un «*tribunal filologic*», care să făurească o limbă unitară.

Răspunsul acesta nu e decât o îngăimare și nu răstoarnă de loc cele spuse de Eliade.

Pentru a spicuî din părerile lui Negruzzi asupra problemei limbei trebuie să trecem tocmai la articolele publicate în 1844 în *Propășirea* sub titlul: «*Despre limba românească*», în

1) No. 72 din 10 Sept. 1839, p. 295, în foileton.

care găsim aceeași lipsă de sistem a unui diletant plin de bun simț.

«Dacă limba, scrie el, ar fi rămas precum se vede în cărțile vechi și se aude în gura poporului, și vr'un om înzestrat cu o știință sistematică a limbelor rude s'ar fi apucat a o adună și a o așeză precum cer tipul și origina ei, negreșit că am fi scăpat de toate aceste pleonasmе, fiorituri și cacofonii.

Scriitorii noi bisericești și profani, au introdus shimatismul limbei grecești împreună cu o mulțime de ziceri, lepădând pe cele românești».

Și poate cu oarecare surprindere vedem de pe acum o atitudine dușmănoasă față de slavonisme, primind cuvinte ca: *inimă, tinerețe, spirit*, în loc de *suflet, dragoste, duh*.

Din articolele II, III și IV nu putem scoate decât tendința lui Negruzzi spre simplificarea alfabetului și recunoștința către Eliade de a o fi făcut²⁾. Nu ni se aduce nici un element nou de discuție.

¹⁾ Ed. «Minerva», I, p. 199.

²⁾ Una din cele multe care învecinicesc numele lui Eliad în literatura Românilor este că ne-a scăpat de atâtea litere prisoselnice ce încetul cu încetul începuseră a se îm-

Dar problema slavonismelor din limbă o atinsese Negruzzi într'un articol din *Foaia pentru minte*, din 1841, publicat sub titlul «*Slavonisme*», și, după cât se pare, nu condamnându-le, ci înțelegându-le ca o nevoie: «Când neamurile barbare au inundat România, ca un repede șiroi, găsind pânza limbei urzită, luau suveica și, prin dreptul celui mai tare, aruncau unde și unde câte un fir de bătătură de a lor groasă și noduroasă.

Astfel se țesù limba noastră. Pentru a scoate acum acele ~~lătunoioase fire~~, trebuie a destrămà toată pânza, și prin urmare a creà o limbă, mai frumoasă poate, mai nobilă și mai învățată, căreia nimic nu i-ar lipsi alta decât de a fi — românească»¹⁾.

Nimic mai cuminte decât aceste cuvinte, în care se recunoaște nevoia,

pământeni în limba noastră, și, dacă le-ar fi lăsat, cine știe acestea câte altele ar fi fătat. I, Ed. «Minerva». Scri-soarea XV, *Critica*, p. 201).

Aceiași opinie despre Eliade, aveà s'o exprime Negruzzi mult mai târziu în *Din Moldova*, 1362, p. 75.

1) Un astfel de articol nu puteà rămâne neobservat și, în adevăr, în *Foaia*, No. 13 din 30 Martie 1842, p. 103, găsim un articol «*Slovenisme*» semnate N. C. în care, firește, se propune înlocuirea tuturor slavonismelor prin cuvinte *latinești*

dacă nu datorită, de a păstră limba așa cum a fost făurită în scurgerea veacurilor, prin atâtea înrâuriri streine.

E interesant de reținut tot din acest articol, împărțirea pe care o face Negruzzi printre gramatici în trei clase:

1. *Liberalii* ca Jorgovici, Maior și alții ce voesc să gonească din limbă toate zicerile slavone.

2. *Moderatii* ce voesc să le subțieze, să le înnobleze, să le românească.

3. *Conservatorii* «asta veche rugină, care strigă cu glas de tenor că se strică limba, plângând-o și bocind-o în gura mare».

Firește, Negruzzi se rânduiește singur printre moderati. Și, de altminteri, așa și eră.

Mult mai târziu prin 1862, când problemele limbii erau cu totul altele, Negruzzi mai avu prilejul de a reveni asupra ortografiei într'un articol publicat în «*Din Moldova*», a lui B. P. Hasdeu, însuflețit de acelaș spirit de moderație și de simplificare¹⁾. El se ridică împotriva:

a) consoanelor duble,

¹⁾ 1862, p. 75; Editura «Minerva», I, Scrisoarea XXXII, p. 262.

b) a lui *ă*,

c) a lui *ciune, iune,*

d) a lui *apt, activ, respekt.*

După cum vedem observații de amănunt foarte întemeiate, pe care obiceiul le-a întărit pe urmă, de oarece erau de bun simț...

Am străbătut aceste discuții gramaticale în care a fost amestecat Costache Negruzzi, nu atât pentru însemnătatea lor, ci pentru a trage o icoană credincioasă a scriitorului nostru, privit în toate împrejurările în care l'au aruncat vremile, în toate laturile vădinei lui.

Luat ca teoretician al limbei, însemnătatea lui e mărunță.

Negruzzi nu era un spirit sistematic și dogmatic; el nu era nici un Eliade ce își formase un ideal de limbă atât de cuminte, pe care îl lămurise încă din prefața *Gramaticii* lui din 1828, susținându-l apoi prin atâtea articole viguroase de polemică; el nu era nici măcar un Alecu Russo, un «illuminé», un om ce și pusese temperamentul lui deosebit de puternic în slujba unei idei sănătoase, luptând împotriva Ardelenilor, împo-

triva plăsmuitorilor de limbi artificiale ¹⁾).

Negruzzi nu erà așa dar nici un gramatic sistematic ca Eliade, nici un tribun «vizionar» ca Al. Russo, Firea lui de artist, cunoscutul lu. bun simț, dacă i-au dat o îndrumare fericită, nu i-au dat și energia de a o apăra fie cu logica omului de știință fie cu convingerea omului de luptă.

Părerile lui în privința limbii sunt aruncate la întâmplare, și cu o oare cari contraziceri în amănunte. Dar, dacă nu ca teoretician, ca *scriitor* atitudinea lui Negruzzi, prin pildă limbei pe care o întrebuintează, e mult mai limpede. Ea e înrâurită și de Eliade și de școala istorică și de literatura populară.... Să cercetăm acum mai de aproape înfățișarea limbei lui C. Negruzzi.

Luând cele dintâi încercări literare ale lui Negruzzi, de pe când erà copil, «*Zăbăvile mele din Bassarabia din anii 1821, 1822, 1823 la satul Sărăuți din raioaoa Hotinului*» sau chiar

¹⁾ *Cugetări în România literară*, și Al. Russo, *Scrieri*, ed. P. V. Haneș, p. 48.

din *Memnon*, vom vedea că limba întrebuintată de Negruzzi, e limba moldovenească, așa cum era vorbită, cu toate particularitățile ei de vocabular, și ce e și mai mult, cu tot fonetismul caracteristic al acestui dialect.

Reproducem câte un fragment din aceste încercări literare ale copilăriei pentru a da o icoană mai vie a limbei pe care o întrebuintă Negruzzi la început, în deosebire de limba de mai târziu, și pentru a înțelege și mai bine drumul pe care l'a străbătut scriitorul în această privință.

Iată un fragment din: **Zuma sau descoperire scortâșoarii tămăduitoare de friguri, adecă a hinii :**

Pe la mijlocul veului al 17-le, mânia Indienilor asupra Ispaniolilor urma necontenit. Auzirile celi adivărate n'au stins dintre noroadile aceste asuprite înfricoșata pomenire a cumplitelor fapte a biruitorilor săi; ei era numai supuși, însă nu eră robiți. Intru aciastă vreme un gubernator ave asupra Indienilor o mânie și o ură ascunsă mult mai mari de cât aceia a procatohile său. Secretariul lui, cumplit împlintoriu a poroncilor sale celor strașnice, eră rîpitoriu piste măsură, pentru aceasta îl ură Indieni, mai tari decât pe stăpână-său, el au murit de năprasnă și sămnile care s'au văzut pe trupul lui după moarte, nu lăsa nici o îndoială cum că nu l'au otrăvit Indieni.

Iată un alt fragment din: **Pentru bărbatul cel greu cari luând o fimei guralivă să duci să cei moarte la giudecată :**

«Trebuia, o giudecători, să moriu p'ra nu mă însura, și să nu aud pe fimei vorbind atâte, câte am auzit. Dar, fiind că nu am scăpat de aceia, pentru norocul meu cel rău trebuești îndată după nuntă să viu la voi, pentru care iată am venit. Și aciasta nedreptățaluit fiind de întârziere me, mă rog voă! fiindcă acum de departe am privit folosul, ca să mi dați sfârșit astăzi hotărârii, căci am agiuns întru atâta rău, în cât de a nu trăi o socotesc mai bine, decât de a fi cu fimeia.

Aceste fragmente datează din 1823, — în ele găsim un moldovenism exagerat și sub raportul lexical dar, mai ales și mai supărător, sub raportul fonetic.

Să trecem acum la 1835, dând un fragment din prefața traducerii melodramei: *Treizeci de ani sau viața unui jucătoriu de cărți :*

«Traducătoriul aceștii drame nu au privit la nimic altă dându-o la lumină decât la folosul ce poate ar veni din ea și la mulțămire cetitoriului. El au fost martor întâipăririi ce au pricinuit asupra privitorilor când s'au reprezentat franzozește, și cunoaște că epoha această poeticească a reformii ș'a civilizații nu mai puțin este și epoha literaturii, în care fiiște care adevărat Moldovan ar trebui să stăruiască (pre cât] și în orice poate) a îmbrătoșa Patria sa preste care, după atâta întunerie-

de nenorocire, începù a să răvărsă o rază de lumină.

Teatrul îi o oglindă. Tot ce este în lume, în Istorie, în om, să privede. El învie pe eroul mort și după trecire de vecri, îl aduce de înflăcărează iarăș simțire și inima privitorului. El înfruntează pe cel rău arătându-i subt o alegorie frumoasă toată urăciune și de-grăduire năravului său, și criticând pe cel trecut, lovește și arată cu degitul pe cel de față...

...In sfârșit traducătoriul aceștii drame o supune fără sfială criticii. Să roagă numai lui Dumnezeu să-i dăruiască îndelungul traiu a lui Matusala ca doar, să va învrednicî a auzî pe ștenă limba Patriei și a vide în locul lui Polcinel și a lui Arlechin reprezentându-să Virtutele și eroiceștile fapte a Ștefanilor și a Alecsandrilor.....»

In această pagină, scrisă puțin înaintea de legăturile lui Negruzzi cu Eliade, găsim firește un progres în privința limbei față de încercările copilăriei, dar mai găsim totuși și multe urme fonetice sau chiar forme moldovenești, ca de pildă :

au privit, au pricinuit etc.

multămire

îi

simțire

degitul

aceștii

a vide

răvărsa

în loc de a privit, etc.

» multumirea

» este

» simțirea

» degetul

» acestei

» a vedeà

» a revarsă etc.

Pentru a vedea acum care e înfă-
 țișarea limbei lui Negruzzi după în-
 râurirea lui Eliade, să reproducem
 câteva versuri dela începutul poemu-
 lui *Aprodul Purice*, din ediția din
 1837. Luăm dinadins un fragment
 din acest poem, tipărit sub suprave-
 gherea lui Negruzzi, căci ortografia
 articolelor din *Albina* sau *Curierul*
românesc, o putem bănuî ca alterată
 de către redacția celor două ziare. Re-
 producem apoi acelaș fragment din
 ediția din 1846, pentru a putea judeca
 mai bine deosebiriile ortografice :

Ediția din 1837.

Ciocârlia cea voioasă în văzduh să legăna
S'înturnarea primăverii prin dulci ciripiri sârba
Plugariul cu hărnicie s'apucasă de arat.
Pământul ce eră încă d'al său sânge inundat
Uitas'acum Moldovanul trecutele lui nevoi
Și cu fluerul la gură, păstorașul lângă oi,
Cânta dragostele sale. Vai mie! nu putea și
Că vrăjmașu 'ntr'a lui țară stă gata a năvăli

Ediția din 1846.

Ciocârlia cea voioasă în văzduh se legână
S'înturnarea primăverii prin dulci ciripiri serbă
Plugarul cu hărnicie s'apucase de arat
Pământul ce eră încă d'al seu sânge rourat,
Uitas'acum Moldovanul trecutele lui nevoi.
Și cu fluerul la gură păstorul pe lângă oi,
Cânta dragostele sale. Vai! el nu putea găci
Că vrăjmașu 'ntr'a lui țară se grăbește a năvăli..

Din simpla alăturare a acestor fragmente, în care găsim deosebiri caracteristice ca :

1837	1846
să legăna	se legăna
sărba	serba
s'apucasă	se apucase
său	seu

putem vedea în ce stă înrăuirea lui Eliade asupra lui Negruzzi: în *fonetism*.

Negruzzi s'a apropiat astfel, prin mijlocirea lui Eliade, de *fonetismul muntean*, acel care de altminteri a ajuns, în mare parte, și cu drept cuvânt, *fonetismul limbei noastre literare*. El a avut deci bunul simț ce i-a lipsit de pildă unui Asachi și mai ales unui Săulescu, de a nu face *moldovenism* acolo unde nu trebuia, ci de a-și însuși dela Munteni ceia ce era nimerit. Și, dacă ne aducem aminte atât de scrisoarea din 1836 adresată lui Eliade (*Muzeul Național*, 1836, p. 141), cât și de toate polemicele lingvistice în care scriitorul nostru a fost amestecat, vedem că tot «*eliadismul*», tot «*munténismul*» lui se mărginește numai la fonetică și la ortografie, deși din când în când cerea,

totuși dreptul la viață a unor moldovenisme ca: «*gios*», «*agiut*» etc.

Cercetând opera lui Negruzzi, mai ales în ediția întâia, vom găsi desigur încă multe particularități fonetice ale dialectului moldovenesc. În ediția din 1846 a *Aprodului Purice* mai găsim încă forma *au* pentru *a* dela persoana III singular:

Cum *au* primit curierul de Părcălabul trimes.
Ștefan din toată sa oaste a treia parte *au* ales.

A. P. p. 15.

Dealtminteri moldovenismul *au* l'a păstrat Negruzzi până târziu.

În nuvelele din *Dacia literară* mai găsim forme moldovenesti ca: *arsă* (p. 17), *aflasă*, *avusesă* (p. 18), *tăiesă* (p. 39): nu mai vorbesc de articolele din *Albina românească*, unde poate nu i se respectă ortografia și în care găsim foarte adesea fonetismul moldovenesc ca: *scăpasă* (1839, No. 102, p. II), *se rădicasă* (id. id. p. III) etc., forme cărora aveam să le dea apoi o înfățișare muntenească — și deci literară — în ediția *Păcatelor tinerețelor* din 1857¹⁾. Dar aceste exemple nu sunt.

¹⁾ Mai multe exemple în P. V. Haneș, *Desvoltarea limbii literare în prima jumătate a secolului al XIX* p. 184.

hotărâtoare; ele se găsesc numai ici și colo.

Pentru a încheia, afirmăm că înrăurirea lui Eliade asupra lui Negruzzi se îngrădește numai la atât. Imprumutând fonetismul muntenesc, Negruzzi n'a înțeles să părăsească graiul moldovenesc, cu toate cuvintele lui pitorești ce au drept la viață literară. Aceasta o putem găci chiar din scrisoarea din 1836, când îndemnând pe Eliade să facă un dicționar al limbei române, adaugă: «In el n'ar trebui să se uite zicerile care la noi se numesc într'un fel și la dv. altfel, de pildă: *cușciug* (secriu), *gâde* (călău), *cioc* (plisc) etc.» Semn că ținea la graiul moldovenesc.

În colo, sub raportul lexical, ca și sub raportul sintactic, limba lui Negruzzi e o limbă curat moldovenească, dela începuturile lui literare și până la sfârșit.

Această proză vioae, pitorească, nu se sfiște a aduce în cutele sale, ca și proza lui Creangă de pildă, o mulțime de cuvinte sau de forme dia-

lectale, dintre care unele au căpătat cetățenie literară...

Negruzzi și-a hrănit vocabularul din două izvoare foarte limpezi: din limba scriitorilor vechi, a cronicarilor și cărților bisericești mai ales, și din limba populară a cărei valoare tocmai atunci începuse a se prețui.

Inrâurirea cronicarilor mai ales asupra limbei din nuvelele istorice ale lui Negruzzi, a fost destul de însemnată. De altminteri, singur Negruzzi și-a arătat de mai multe ori preferința pentru scriitorii vechi. «Dar aici, scrie el în 1844¹⁾, nu voesc a spune minuni, ci a vorbi de poezia noastră din veacul al XVI. Poate greșesc, domnule, eu însă o prefer celei de astăzi, oricât se pare ea de simplă. Imi place pentru că e naivă și fără pretenție, pentru că e moale și netedă, nu aspră și ciotoroasă».

Această îndoită înrâurire, reese foarte limpede și din următoarele rânduri ale lui Negruzzi: «dacă limba ar fi rămas precum se vede în cărțile vechi și se aude în gura poporului, și vr'un om înzestrat cu o știință

¹⁾ *Scrisoarea XVII. Critica*. Ed. «Minerva», I, p. 205

sistematică a limbelor rude s'ar fi apucat a o adună și a o așeză precum cer tipul și origina ei, negreșit că am fi scăpat de toate aceste pleonasmе, fiorituri și cacofonii...»¹⁾).

De altminteri, ajunge numai câteva rânduri din *Alexandru Lăpușneanu* spre a ne convinge de unele întorsături și cuvinte cronicărești, de care se folosește Negruzzi pentru a păstră culoarea timpului, și ajunge citirea unei singure pagine din oricare lucrare a lui spre a ne convinge de limba firească, populară, fără a fi și vulgară, pe care a întrebuintat-o pururi acest scriitor.

1) *Scrisoarea XIV. Critica*. Ed. «Minerva», p. 199.

IV.
SCRITORUL

1. COSTACHE NEGRUZZI CA PROZATOR

Insemnătatea lui Negruzzi e covârșitoare ca prozator. Pentru noi ca și pentru viitorime el va rămâne artistul ce a scris într'o limbă atât de vioae, atât de armonioasă, și adese, atât de curată, și, mai presus de toate, el va fi privit drept creatorul nuvelei românești...

Opera lui în proză nu e prea mare: «Bagajul literar al lui Negruzzi, scrie Alecsandri în cunoscuta lui prefață, este mai puțin voluminos, precum a fost și acel al lui Prosper Mérimée în Franța, însă câștigă în calitate ce-i îipsește în câtime». În această operă descoperi totuși trei fețe deosebite, pe care se cuvine să le cercetăm cu deamănuntul din punctul de vedere al valorii estetice, înainte de a trage o încheiere mai coprinzătoare.

Negruzzi a cultivat mai întâiu nuvela romantică, pentru a nu o numi după cum vom vedea, melodramatică: în al doilea rând, el a cultivat nuvela istorică, în care a dat adevăratul capodoperă; iar, în urmă, va trebui să ținem seamă și de Scrisorile, atât de frumoase, atât de colorate, atât de felurite, în care se caracterizează și mai bine firea și talentul lui Negruzzi.

Vom lua deci pe rând toate aceste trei genuri de activitate literară a marelui nostru prozator, studiindu-le pe toate, bucată cu bucată și sub latura estetică cât și sub latura originalității.

Vom începe mai întâiu cu nuvela romantică.

1. NUVELA ROMANTICĂ

Cea dintâi încercare nuvelistică a lui Costache Negruzzi, *Zoe*, scrisă, poate, în 1829, deși dată la lumină mult mai târziu, face parte din acest gen. În ea putem urmări vâna romantică a inspirației scriitorului nos-

tru. Iată, anume, cuprinsul acestei nuvele :

Zoe e un vlăstar din clasa mijlocie a boernașilor ținutași. Rămasă orfană la vârsta de 15 ani, ea veni la Iași unde fu repede înconjurată de atâția tineri măgulitori. Și «ea iubi, iubi, oh! cum iubi!», scrie Negruzzi. «Hélas! elle aimait trop, c'était là tout son crime», adagă scriitorul după Delavigne în fruntea acestui capitol.

Cel dintâiu care știu s'o cucească fu un ofițer din garda Curții, împodobit cu toate însușirile ispiti-toare ale tinereții, dar împovărat cu numele puțin romantic de «Iliescu»... O lună de zile dăinuî legătură de dragoste. Pe urmă, Iliescu se îndreptă spre noi ademeniri... Zoe, simțindu-se părăsită, se îmbracă în haine de ar-năut, intră în camera de culcare a iubitului ei și slobozi un glonț în-tr'ânsul. Glonțul nu-l atinse. Tânărul făcù noi jurăminte de dragoste, con-vingând-o că scrisoarea găsită din întâmplare de Zoe nu erà pentru altă femeé ci pentru dânsa... Zoe crezù și printr'o mobilitate de sentimente, dealtminteri destul de firească la o

femeie, trecu din nou dela ură la dragoste :

— «Oh, strigă dânsa, eram să te omor, Dumnezeuul meu ! cum am putut aveà un așa gând ! să te omor pe tine pe care te iubesc ca sufletul ! Și apoi ce-ași fi făcut singură pe lume ? Vezi tu, crudule, când am slobozit pistolul în tine, nu știu ce putere străină și amarnică îmi împingea mâna. Socoteam că te-am omorît, și vroiam să mă omor și pe mine. Dar tu nu ești rănit ? Tu mă iubești, așa e ? Răvașul a fost pentru mine ! oh ! svârle pistolul acela, că mi-e frică de el». — Și se aruncă în brațele lui...

Firește, după plecarea ei, tânărul dădù poruncă arnăuților să n'o mai lase la curte.

Chiar din acest-întâiu tablou vedem destulă culoare romantică, sau mai degrabă chiar melodramatică... Căci timpurile erau tulburi ; școala romantică erà în începuturile ei, înainte de a se fi limpezit părțile bune de cele rele, cum se întâmplă de altminteri totdeauna la orice început, când înnoirile bune se amestecă cu atâtea exagerări, făcând împreună ca un fel de bloc, ce de fapt e legat

numai prin unele împrejurări de afară. Astfel se lămurește, de pildă, de ce romantismul a prins la noi și în părțile lui bune ca și în cele rele, aproape fără nici o deosebire; iar Costache Negruzzl care tradusese minunatele balade ale lui Victor Hugo, crezuse vrednic de pana lui de a traduce și slaba melodramă *«Treizeci de ani sau viața unui jucător de cărți»*. Toate aceste vădiri ale unei școale nouă erau prea aproape de contemporani, pentru a fi judecate cu nepărtinire și orânduite după reala lor valoare; ele erau privite cu de o potrivă bunăvoință sau respingere, după cum fiecare erà pornit într'o parte sau alta.

Nu tăgăduesc realitatea fiecărei trăsături din acest tablou; sunt desigur multe fete părăsite, ce caută să se răzbune și se lasă apoi înduplecate numai de o umbră de adevăr. Dar nu ne scapă nici încordarea situației, nici coloarea tabloului, nici chiar tonul declamatoric care se vădește și din rândurile de mai sus.

Și acum să continuăm firul poveștii.

Firește că Zoe, odată pe calea perzaniei, lunecă dela unul la altul, iu-

bind pe Iancu B... și «îl iubi sărmana fată, cum știà ea să iubească, și curând el nu mai avù nimic să dorească». Mai mult decât atât, un copil se vesti ca rod al acestei dragoste. Iancu B... nu știà cum să scape mai repede de iubita lui.

Zoe, după ce trimise pe bătrâna slugă credincioasă Sanda, care o crescuse de copilă — căci nici acest element melodramatic nu lipsește, — după ce trimise pe Sanda cu o cosiță din părul ei la un tânăr ce o iubise odinioară, se îmbracă în rochie neagră, împodobindu-se ca pentru sărbătoare, și, ducându-se în iatacul iubitului său, puse mâna pe pistoale, cumpănându-se în fel de fel de gânduri... Apoi își curmă viața.

Astfel, după ce încercase să ucidă pe cel dintâiu iubit, își răpuse viața, fiind părăsită de cel de al doilea, nu fără o scenă melodramatică, nu fără imprecății «la ziua judecării» și nu fără acea dădacă care ocrotește toate curtezanele melodramelor franceze.

La aceste două tablouri mai trebuià încă unul pentru a fi un triptic.

Erà o zi de paradă domnească; alaiul mergeà, urmat de panțiri, de

aprozi, de darabani, de simeni. Doi tineri veneau apoi, amândoi călări, mândri și împodobiți în haine cu broderii de aur. Sunt Iliescul și Iancul B.; acesta povestește cu răceală celui dintâiu sinuciderea Zoei în patul lui, cu vorbe ca: «Inchipește-și, Iliescule, aseară când m'am dus acasă, ce să văd? Odaia și patul meu plin de sânge, și pe dânsa moartă».

Și tocmai când alaiul vesel trecea, se ivi dintr'un colț și un car acoperit cu o rogojină, urmat numai de un tânăr de douăzeci de ani și o întristare adâncă se vedeà pe fața lui cea smolită».

E ușor de înțeles că în car erà Zoe... Întâlnirea celor două alaiuri,—de veselie și de moarte—de un gust atât de îndoelnic, deși atât de obicinuit în literatura melodramatică a acelei vremi, aveà să fie întrebuintată și de Filimon în *Ciocoli vechi și noi*, jertfiind aceluiaș gust al epocii.

Tânărul ce venise prea târziu din călătorie, erà un vechiu iubit al Zoei, căruia nu-i mai rămăsese acum decât să plângă pe mormântul sărmanei fete.

Și, ca și acum atâtea drame n'ar fi fost de ajuns, în epilogul nuvelei se mai adaugă încă două: bătrâna îngrijitoare înnebunește, iar Iancul B. moare de remușcare.

Astfel se sfârșește această scurtă nuvelă, care prin sentimentele ce vădește, prin pateticul expresiei, prin atâtea morți îngrămădite, prin atâtea amănunte sugestive, — dădaca ce înnebunește, cioclii nepăsători ce vor să-și împartă hainele moartei, — prin unele contraste atât de căutate — cele două alaiuri ce se întâlnesc în cale — ni se arată ca o vădită înflorire a literaturii melodramatice, amestec de macabru, de mișcător și de naiv, de romantic și de romanțios.

Dar, dacă această nuvelă nu e originală ca invenție, ca ton sau culoare, dacă în ea găsim toate crâmpetele romantismului în floare, ea nu e fără însemnătate pentru vremea în care a fost scrisă, și prin unele mici tablouri descriptive, în care se îmbină pitorescul cu realul.

Iată, de pildă, cum zugrăvește Negruzzi de amănunțit și de bine pe Iliescu, tânărul cuceritor de inimi:

«El purtă un antereu de suvaiă.

alb, erà încins cu un șal roș cu flori din care o poală i se slobozià pe coapsa stângă, iar capetele, alcătuiind un fiong dinainte, cădeau apoi peste papucii lui cei galbeni. Pe sub giubeaoa de pambriu albastru blănită cu samur purtà una dintr'acele scurte cațaveici, numite *fermenele*, broderia căreia cu fir și cu tertelii acoperià tot peptul. În cap avea un șlic de o circonferință cel puțin de șapte palme».

Aceste mici descripții atât de amănunțite și de o coloare locală atât de bine prinsă, precum și limba vioace ce curge nesilită, deși uneori pătată de neologismele timpului, cu un dialog însufletit, deși adese prea declamatoric, fac din *Zoe* o interesantă nvelă melodramatică.

Ne rămâne acum, tot în legătură cu *Zoe*, să cercetăm în treacăt și drama lui Ion Catina, *Zoe*, care nu e decât o transformare teatrală a nvelei lui Negruzzi ¹⁾. Cercetarea a-

¹⁾ *Zoe*, dramă în trei acte de I. Catina, București, tip. la C. A. Roseti și Vinterhalder, 1847. În frunte se află o lungă dedicație către aga C. Negruzzi, interesantă din mai multe privinți.

ceasta privește mai mult istoria literară.

Actul întâiu se petrece într'un bal mascat. Iliescul și Zoe, mascați stau de vorbă. Iliescul îi face declarație de dragoste în cuvinte de felul acesta: «Tu orfelină? tu care ai putea să aibi de mumă o lume, tu care ai la picioarele tale un popor, Iașul întreg. Și, în sfârșit, tu, care mă ai pe mine ca pe un biet câine ce se târăște înaintea stăpânului său; și apoi ești orfelină? Ți lipsește slava? îți lipsește aurul? un părinte? o mumă? un frate? și în cele din urmă îți lipsește un om care să te iubească? Tot vei avea, iubindu-mă.

Zoe — Afară de cinste!

La pateticul lui Negruzzi se adaugă și pateticul lui Catina... Alături de Zoe, Catina mai pune o rivală, pe Sultana, căreia Iliescul îi face aceleași declarații.

Iliescul: Ți dau sufletul meu.

Sultana: Tu mi'l ești dator. Eu ți-l pretinz. Dă'mi acum. Ține junchiul acesta (Scoate și-i dă un fel de cuțit cu două tăiușuri și cu prăsele de argint)...

Și aceasta se petrece la un bal! Scenele între Iliescu și cele două femei se urmează pe rând. Sultana e vechia iubire, iar Zoe e iubirea ce se apropie, ce va fi.

În actul al doilea se petrece scena din «apartamentul» lui Iliescu, povestită deantregul de Negruzzi. Zoe, găsind scrisoarea lui Iliescu către Sultana, vrea să-lucidă. Scrisoarea e aceeași ca în Negruzzi; dialogul chiar, în urma încercării de omor, e același. Apoi o scenă nouă. Sultana sosește și ea pe ne așteptate. Cele două femei își dispută «inima» lui Iliescu într'o scenă violentă, a cărei sfârșit nu e tocmai limpede. Zoe își cere iertare la urmă de toate cele spuse apoi «vine în fața scenei și cade în genuchi; pe când ea își ridică brațele către cer, Sultana pe la spate vrea să'i înfigăjunghiul. Iliescul se luptă ca s'o oprească. «Apoi Zoe (cu ochii către cer): Maică a Domnului! Fie-ți milă de biata Zoe!

Și cortina cade.

Actul al treilea se începe în apartamentul Sultanei. La o masă întinsă stau Iliescu, Sultana și Iancul B.... Acesta povestește dragostea lui cu o

oare care Zoe din Serărie, care nu e decât eroina noastră. Iancu vrea s'o ia de nevastă. Sultana, vara lui Iancu, ce nu și-a potolit încă dorul de răzbunare, vrea să zădărnicească această nuntă.

Scena se schimbă apoi în camera Zoei. Iancu vine, dar fiind că aflate multe pe seama Zoei dela Sultana se arată nepăsător, spunându-i că unchiul său nu'l mai lasă să se însoare. Zoe cade leșinată. Iancu se folosește de prilej și iese. Nici Sanda, bătrâna femeie de casă din Negruzzi, nu lipsește în Catina. Scena e aceeași. Zoe pleacă să seucidă în iatacul lui Iancu... Iliescu, fostul ei seducător, se înduioșează de ea, și, înspăimântat de puterea de ură a Sultanei, o otrăvește pe aceasta, pentru a scăpa pe Zoe. Prea târziu. Zoe se sinucide, iar Sultana moare și ea, în odaia lui Iancu, murmurând :

— Mor liniștită căci mi-am răsbunat!...

Drama aceasta a lui Catina nu are prea multe merite literare. Din imaginația autorului n'a ieșit decât *Sultana* (indicată sau mai bine zis presupusă și în Negruzzi), căreia Catina

îi dă un suflet satanic, în gustul romantic al timpului, venind să încurce și ea cu intrigile ei o acțiune prea încurcată și în Negruzzi.

Trecem la o a doua nuvelă «*Q a-lergare de cai*», mai variată ca tablou pitoresc, ca coloare locală, dar de o compoziție și mai slobodă, și mai complicată, cu un vădit amestec a două acțiuni, a două subiecte de nuvele ce stau oarecum mirate de a se vedea astfel sub același înveliș.

Povestirea cuprinsului e deci și mai grea, de oarece firul ce leagă cele două subiecte nu e decât întâmplător.

Cel dintâiu tablou se desfășoară la o alergare de cai, la Chișneu, unde povestitorul făcea curte doamnei B. nu fără a fi urmărit de aproape în întreprinderea lui și de ofițerul Arsenie Timofeevici...

Și acest început de nuvelă e întrerupt de o altă nuvelă, pentru a se înnodă drama la urmă prin legătura de dragoste a d-nei B. cu tânărul ofițer, în timp ce scriitorul se află la moșia sa din Moldova. În *Păcatele tineretilor* găsim chiar un post-scrip-

tum, 22 de ani după această întâmplare. Negruzzi, fiind însărcinat de guvern cu hotărnicirea părții din Basarabia sorocită Moldovei, avu prilejul să-și vază îndrăgostita din tinerețe devenită acum o biată bătrână cu ochelari ce priză tabac.

— Cum, d-na mea, porți ochelari?

— Ce? ai pleșuit?

— Ți-au căzut dinții...

Cu un astfel de humor sfârșește Negruzzi această povestire de dragoste, fără nimic nou desigur în țesătura ei, dar care, cu toate acestea, are ceva primăvăratic, ceva sincer și simțit ce se bănuiește din întâia pagină, fără nici un fel de declamație, — o povestire ca multe altele, destul de adevărată, destul de sentimentală și cu o notă glumeață ce se potrivește de minune cu însăși firea scriitorului.

Dar probabil prin înrâuirea romanțismului, Negruzzi crezù de cuviință să frângă unitatea povestirei, introducând la mijloc o altă povestire făcută de d-na B. cu privire la un tânăr aproape orb, Ipolit, ce venise la curse însoțit de frumoasa lui nevastă, ca de o Antigona.

Acest Ipolit, odinioară cuceritor de inimi, se îndrăgise de o frumoasă poloneză, Olga, venită nu se ştie cum în Chişneu. Iată chipul în care ne ezugrăvită această pribeagă, această nenorocită, în care vedem atâtea urme romantice: «Figură nobilă şi melancolică; nişte sprincene pe care penelul nu le-ar fi încordat cu atâta delicateţă, încoronau ochii ei negri ca mura cu căutătura tânjitoare; albeaţa feţei şi a grumazilor ei, pe care fluturau lungi repantiruri (?), picioarele ei se părea că se joacă în nişte mici pantofi; talia sa care aveà acea desinvoltură, cu care natura înzestrează pe femeile de miazăzi».

Şi această eroină romantică se primblă prin aleele singuratice, lăsând în urmă-i tăbliţe pe care erau însemnate versuri de ale lui Petrarca şi Schiller, sau cugetări din Rousseau.

Nu trebuì prea mult pentru ca Ipolit să câştige inima frumoasei poloneze, dar nu trecù iarăş prea mult pentru ca tânărul să fie prins în noi mreje de dragoste. Olga începù a tânji de desnădejde. «Par'că o văd! nu erà acum Olga acea pe care cu cinci luni în urmă o văzusem atât de frumoasă,

«deși palidă, la grădină; fața ei era atât de slabă, atât de schimbată! Pelița ei semăna cu batista subțire, fără pic de viață; o moarte se vestește în ochii ei scânteetori. Ar fi zis cineva că este o statuie de marmură, eșită din mânele lui Canova».

Ipolit se însură totuși; iar Olga, văzându-se părăsită, se sinucidise în ziua nunții iubitului său.

Nu ne scapă nici aici elementul melodramatic. În *O alergare de cai*, ca și în *Zoe*, vedem aceiaș poveste a femeii părăsite ce nu poate supravețui nenorocirii sale, poveste care a fost de atâtea ori istorisită de scriitorii romantici.

Mai mult decât atât, încă din *Zoe* văzusem că în concepția lui Negruzzi este totuși o pedeapsă a unei astfel de crime de dragoste. Iancul B. care primise cu atâta nepăsare sinuciderea Zoei, moare curând de remușcare, nu se știe bine de ce. Nimic înainte nu ne făcuse să bănuim un astfel de desnodământ. Dar este un Dumnezeu al îndrăgostiților, ce nu lasă nepedepsiți pe cei vinovați.

Tot așa și în *O alergare de cai* această răsbunare a lui Eros mâniat

se înfăptuește. «Abia trecură patru luni de la însurarea lui Ipolit și dela moartea Olgei, și el se bolnăvi de ochi. Curând i-au lipsit vederile, și blestemul Olgei se împlini. Acum e orb. Simțirea nenorocirei lui, muștrarea cugetului, pomenirea păcatului său, i-au atacat sănătatea, și în vârsta de treizeci și cinci de ani, așteaptă și dorește moartea ca o fericire».

Astfel e această nuvelă, prea complicată pentru a fi o simplă nuvelă, și prea mică pentru a fi un roman; ea e de o compoziție slobodă, în care nu se vede o unitate interioară, ci numai o oarecare unitate a locului și a împrejurărilor din afară.

Trebue s'o privim tot ca pe un rod al școalei romantice, în care fantasticul se îmbină cu realul, și în care mai ales se amestecă subiectivul cu obiectivul, o întâmplare personală cu o întâmplare din afară.

Oricât am căutà să găsim o asemănare între aceste nuvele ale lui Negruzzi și cele ale lui Prosper Mérimée, cum s'a făcut de atâtea ori, nu mi se pare că s'ar putea dovedi cu dreptate. Cred că s'a mers prea departe.

Mérimée e un realist cu oarecare gust pentru exotism. Povestirile lui se deosebesc prin sobrietatea stilului, prin preciziunea viguroasă a amănuntelor, prin compoziția foarte strânsă și foarte savantă, deși pe ici pe colo cu un aer de nepăsare față de firul povestirei, și mai ales prin cea mai căutată lipsă de sentimentalism și prin discreția cu care sunt ocolite descrițiile pitorești.

La Negruzzi vedem dimpotrivă porniri deosebite, cel puțin în acest întâiu gen al nuvelilor sale.

Compoziția nu este strânsă; stilul nu e încă în deajuns de sobru, cu revărsări uneori sentimentale, iar alte ori chiar teatrale și melodramatice.

În Mérimée nu vom găsi tirade de acestea :

— Să-l uit! eu să uit pe Ipolit? Pesemne d-ta nu știi, doamnă, că el mi-a făgăduit un amor fără sfârșit? Pesemne d-ta nu ai iubit, doamnă? Nu știi ce venin este acesta? Oh! te fericesc dacă ești nesimțitoare. Vai mie!...

...Și așa mai departe în lungi rânduri, în lungi pagine. Nu acesta este

tonul lui Mérimée, — un scriitor atât de sobru, atât de cumpătat și al cărui stil păcătuiește mai mult prin uscăciune decât prin declamație și lirism.

Desigur, nici nuvelele lui Mérimée nu sunt prea simple; mai totdeauna ne istorisesc o dramă neobicinuită, dar cu o răceală și rezervă atât de căutate! «Le premier devoir de l'historien, spuneă dânsul, c'est d'être froid». Și a reușit de a fi rece nu numai în istorie ci și în nuvele.

Mérimée s'ar putea asemăna cu o fină dar rece lamă de oțel. Negruzzi nu arată o astfel de răceală în povestirile sale; dimpotrivă, în el descoperim mai degrabă pe traducătorul lui Victor Hugo, pe cetitorul lui Balzac — Balzac omul de imaginație — al lui Alexandru Dumas și chiar pe traducătorul melodramei «*Treizeci de ani sau viața unui jucător*».

Apoi Mérimée nu iubește descripția. Deși mai toate povestirile lui se petrec într'un cadru exotic, autorul nu se pierde în descripții poetice în prea slobodă legătură cu firul povestirii. În *Colomba*, Lydia Nevil admiră de pe puntea vaporului luna ce răsare. Ce subiect minunat pentru un ro-

mantic ca Lamartine sau pentru un descriptiv ca Pierre Loti sau Chateaubriand. Mérimée se mulțumește numai cu trei rânduri.

Negruzzi împotriva nufuge de descripție. Iată de pildă o pagină minunată, — cuvântul nu trece măsura cuvenită, — în care elementul descriptiv e atât de bine împreunat cu o duioșie lirică caracteristică, de care n'ar fi fost în stare Mérimée.

Scriitorul aflase dela doamna B. trista poveste a Olgăi și a lui Ipolit:

«Mă simțeam foarte trist. Voiam să plâng și nu puteam (cât de departe e de Mérimée!) Am deschis fereastra. Cerul era turburat; nori groși se primblau ca niște munți pe el, lăsând în urma lor o ceață cenușie; luna se ascunsese; câteva stele pribege se iveau unde și unde printre nori. Vedeam orașul adormit desfășurându-se sub mine ca o umbră. Liniștea domniă pretutindeni, numai inima mea era turburată. Curând un vis deștept îmi înfățișă toate întâmplările vieții mele dela 17 ani, cândam pierdut pe tatăl meu, când am rămas singur pe lume, și până la 26. Gândeam la maică-mea pe care abia o cunoscusem,

gândeam la valurile ce mă coprinseră în lume, gândeam la toate acele ființe pe care le iubisem, dela cocheta pe care o iubisem întâi, până la copila care-mi scria, până la doamna B. pe care o iubeam acum. Mi se părea că le văd trecând pe dinaintea-mi, frumoase, vesele, triste, plânse, râzânde.

Tunetul vuiă în depărtare; cerul acum se învâliă cu o haină posomorâtă; stelele pereau pe rând. De aș fi fost poet, aș fi privit cu plăcere această scenă măreață a naturei, dar temperatura avu pururi o deosebită influență asupra fizicului meu. Un soare frumos, o noapte senină mă înveselește; dimpotrivă, o vreme urâtă mă întristează: în adevăr, gândeam, dacă Englezii au tot asemenea vreme, au dreptate să se sinucidă. Ce vifor se gătește! Stelele strălucesc de o mai vie lumină! Spun că de câte ori moare un om, sufletul lui merge de-și ia loc între stele; oare care va fi steaua Olgăi? poate că cea care e acolo în capăt. Mă uitam la *Ursa mică*».

O astfel de descripție sentimentală e departe de genul lui Mérimée.

Cred deci că, cel puțin în această privință, ar trebui să mai scădem din

aşa zisa înrâurire a lui Mérimée despre care s'a scris atât, începând dela Alecsandri...

Acum dacă ar fi să aleg între cele două nuvele ce se amestecă în *O alergare de cai*, înclinarea mea ar merge spre cea dintâi, spre simpla povestire a dragostei lui Negruzzi cu doamna B., atât de firească, şi cu un sfârşit atât de glumeţ.

Nu voi lipsi să adaug că întreaga bucată, în afară de unele părţi cu totul declamatorice, afară de unele supărătoare neologisme şi întorsături franţuzeşti, e scrisă într'o frumoasă limbă, — cunoscuta limbă a lui Negruzzi — că are descripţii interesante şi că chiar cadrul acesta al Chişneului sub ocupaţia rusească, în care se petrece acţiunea, e deosebit de atragător pentru noi.

Mărturisesc că nuvela *Au-mai pătit-o şi alţii*, mai puţin cunoscută ca celelalte, mai mică, mai neînsemnată ca subiect, mai puţin originală, îmi place mai mult şi prin unitatea acţiunii, cât şi prin felul nesilit şi na-

tural în care e tratată, fără elemente dramatice, și fără căutări de efecte îndoioase în gustul timpului.

Subiectul nu e nou și voi avea chiar de făcut, la urmă, unele observații. Postelnicul Zimbolici, ajuns între două vârste, fără a se fi hotărât să se însoare, face însfârșit și acest pas mare. La vârsta de 40 de ani, el ia pe tânăra Agapița, o copilă aproape. Căsnicia fu foarte fericită. Postelnicul intră în toate voile nevestii, iar Agapița îi făcea viața dulce cu gingășia ei nevinovată.

După șase luni, într'o seară de iarnă, câțiva boeri sunt adunați la postelnicul Zimbolici în jurul samovarului. Fiecare își laudă nevasta, farmecele, cultura, talentele lor muzicale.

După ce toți au sfârșit cu laudele, postelnicul începù cu modestie:

— Nevastă-mea, prieteni, n'are pretenții a se numi nici Staël, nici Sontag, nici Taglioní. Ea este o ceară moale pe care o întorc cum mi-e voia. Nevinovată ca un pui de turturea, știe numai să mă iubească; atâta știe, atâta vrea să știe. Atât de puțină idee

are de ademenirile lumii, încât mă tem să nu mă întrebe într'o zi:

Si les enfants qu'on fait se faisaient par l'oreille.

Râdeți, domnilor, pentru că nu aveți cercarea mea. Treizeci și doi ani am — tăgăduiă opt — și mi se pare că am avut vreme să cunosc o mare parte din diplomația cochetăriei. Talentele sunt bune, dar eu sunt de o idee — care însă poate fi greșită — că o femeie măritată n'ar trebui să fie prea artistă. A mea iubește frumusețile naturei, nu ale meșteșugului. Romanțuri, nu citește. Î-am făcut o mică bibliotecă de cărți bisericesti. Toată dragostea ei sunt florile. În toată dimineața, dupe ce caută trebile gospodăriei, ese în galeria de lângă iatacul său, unde privindu-și florile citește pe *Emile* a lui Rousseau. D-voastre ați făcut niște frumoase portreturi despre soțiile d-lor; dar — să nu bănuți — îmi par cam măgulite.

Eu nu spui, eu arăt și voi să vă încredințez prin însăși vederea.

Veniți dupe mine; Agapița nu știe că eu sunt acasă. Veniți!»

Prietenii se luară după Zimbolici: E lesne de închipuit tabloul ce aștepta

pe încrezutul soț : — Agapița era în brațele unui tânăr!

Subiectul acesta nu e nou, de sigur... Îți pare a-l mai fi citit undeva ; dar, de și plutește oarecum în aer, n'as putea numi cutare sau cutare nuvelă, după care ar fi fost luat.

După unele îndrumări, îmi pare că Negruzzi a avut dinainte un model francez. Astfel, de pildă, elogiile cu care fiecare bărbat își laudă nevasta, nu pot răspunde unei realități, ținând seamă de împrejurările locului și ale timpului.

— Natalia mea, zice unul este muzicantă din cap până în picioare. Sonatele lui Beethoven, fanteziile lui Hayden, caprițierurile lui Paganini pentru ea sunt o jucărie... Pentru hatârul ei învâț flautul ; pentru hatârul ei învâț a cânta, căci am uitat să vă spun că cântă ca o Malibran. Acum putem cânta împreună frumosul duet a lui Mozart între Giovanni și donna Anna.

Un altul spune :

Soția mea e păgână ca Lord Byron și poetă ca George Sand. Autorul ei favorit este Victor Hugo... Poeziile ei, când vor ieși la lumină, — căci am

gând să le tipăresc — credeți-mă, au să facă o revoluție în republica literaturii românești. Ascultați versurile ce a făcut ieri *à la manière* de Victor Hugo :

Cuprinsă de un trist necaz
 Az
 Priveam amurgu 'ntunecat.
 Cat,
 Și văd că dintr'un nou des
 Es,
 Mulțime de draci fioroși
 Roși,
 Toți se pun împrejurul meu!
 Eu,
 Ce-o să știu face de acum?
 Cum,
 De aici să pot al meu să scap
 Cap! ...

Inchipuiți-vă o cucoană moldo-veancă din preajma lui 1840, care se ia la întrecere cu Malibran, care e poetă ca Lord Byron, sau George Sand, sau care face *pastișe* în genul lui... Victor Hugo, sau chiar care ca Agapița se desfătează cu *Emile* al lui Rousseau!...

E văzut că Negruzzi aici — ca și în *Muza din Burdujeni* de pildă — a trecut măsura firească, zugrăvind o lume *alta* decât acea pe care o observă în jurul lui. Cum însă *Muza din Bur-*

dujeni nu e, după cum vom vedeà, decât o localizare a unei piese franțuzești, nu's departe de a crede că *Au mai pățit-o și alții* e tot o localizare a vre unei nuvele franțuzești ¹⁾. Ori cum, lumea aceasta nu poate fi lumea în care trăia scriitorul; o înrâurire *cărturărească* e bătătoare la ochi... Când a zugrăvit pe Agapița și pe Zimbolici, Negruzzi s'a gândit cel puțin la *Ecole des Femmes* a lui Molière. Zimbolici e Arnolphe, iar Agapița e Agnès, nevinovata Agnès, care nu știa dacă nu cumva copiii se fac pe ureche :

Si les enfants qu'on fait se faisaient par l'oreille...

În această nuvelă avem puțința de a lămuri și oarecare aluzii. Chiar dela început, zugrăvind Iașii, Negruzzi scrie :

«Nimic nu e mai urât decât orașul Iașii pentru un călător străin, mai ales dacă nu are un nume cu *de* la început, și e încurcat în trebi ce nu-l lasă a cultivà cunoștința locuitorilor

1) Într'un loc Negruzzi scrie chiar : ea *iubià* a cultivà florile etc. (ed M. I. p. 36). Dar n'ar fi cel dintâi franțuzism al lui Negruzzi !

semicivilizați, din care se alcătuește populația acestei capitale. Ear dacă voiajează ca un poet, ca un artist: dacă a avut norocire a fi colaboratorul vre-unei vodevil monstruos ce s'a jucat la teatrul Iașilor; dacă numele i-a fost tipărit la coada vreunor versurile dintr'un *Keepsaque* sau în foiletonul jurnalului *des Débats*, ferice de el! Pretutindeni e bine purtat, sărbătorit, preumblat și ospătat. Găsește plăcere în aste adunări semieuropenești, se deprinde a bea cafea turcească și a fumă dintr'un ciubuc lung; ba încă află multă poezie în forma șlicului și a hainelor lungi, numind vandalism lepădarea lor...»

Aceste rânduri au un temei sigur. Ziaristul de la *Débats* a existat în adevăr. El nu e decât Saint-Marc Girardin care, trecând prin Iași, fusese primit foarte bine. Toderăș Balș îi dăduse un banchet, după comunicația verbală a d-lui Iacob Negruzzi.

După călătoria sa în Principate, Saint-Marc și-a scris impresiile ce se află adunate, cu alte articole la un loc, în *Souvenirs de voyages et études*. Unul din capitolele acestei cărți «*Etat moral des Principautés*», datând

din 1836, e plin chiar de amănunte interesante.

Saint-Marc Girardin reproduce convorbirile avute la Iași cu doi boeri, unul bătrân și altul tânăr.

«Je causais, spune el, avec un des principaux boyards qui a vieilli dans les dignités de son pays, qui le connaît bien, qui est resté honnête homme, et qu'on accuse seulement, à ce titre sans doute, d'être un peu misanthrope».

Boerul bătrân, care trage apoi un tablou atât de negru societății timpului său, cum ne spune d. Iacob Negruzzi, ce o știă chiar dela tatăl d-sale, e Marele Logofăt Costache Conachi, — iar boerul tânăr nu e decât Costache Negruzzi, cu toate ca Missail credeà că e Costache Negri.

Aceste pagini ale lui Saint-Marc-Girardin sunt foarte interesante.

Din nefericire cadrul acestui volum nu ne lasă să le reproducem; în ele găsim pe acelaș Negruzzi cum l'am zugrăvit până acum.

1) 2 vol. 1852.

2) V. I. cap. XVIII, p. 284.

Ne mai rămâne să amintim în acest gen romantic, cea din urmă încercare a lui Costache Negruzzi, mult mai târzie, publicată în 1867 în *Convorbiri literare*, ce poartă ca titlu *Flora română*, — un titlu ce nu înșeală ¹⁾).

Nuvela aceasta, mai mult un pretext de nuvelă, se încheagă dintr'un schimb de scrisori de cuprins botanic, între Onisim Cerentel și D-na A. Florinescu, în care nu e nici-o ciocnire de sentimente sau de întâmplări.

Corespondența lor nevinovată se sfârșește totuși prin căsătoria celor doi iubitori de flori.

Dar, dacă *Flora română* n'are nici un interes sentimental, ea nu e lipsită de interes literar. Dimpotrivă. În ea descoperim un Negruzzi iubitor al naturei, *der erwachenden Natur*, un adept al lui Rousseau, un cunos-

1) Când zic mult mai târzie, înțeleg publicată mult mai târziu, dar cred că a fost scrisă mai demult. Descrierea Cotnarilor, uciderea lui Dragomir de către Radu Mihnea la Fântâna Cerbului etc. sunt amintite și în articolul *Cântec vechi* care fu tipărit în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, No. 23, 1843. N'ar fi de mirat ca amândouă bucatile să fie cam din același timp.

cător al plantelor, un admirator al tuturor florilor plaiurilor românești, pe care le zugrăvește cu dragoste, în colori calde, cu un sentiment de pietate. Și printre aceste descripții și o legendă; ~~legenda floarei nu mă uită~~, foarte frumoasă, foarte bine povestită, într'un ton și o măsură de bucată de antologie.

Radu Vodă, rămânând văduv, are o singură mângâiere, domnița Maria, o fată nespus de frumoasă, pe care o pețesc nenumărați prinți străini. Domnița îi respingē pe toți. Domnul cu toată curtea se trage pe vară la Cotnari, ce slujiă în acel timp de *villegiatură* domnească. La țară, domnița Manda făcē dese preumblări pe un cal năprasnic, neînsoțită decât de Dragomir, curteanul cel mai frumos și mai viteaz dintre boernașii curții. Gurele rele și începură a cleveti. Un tânăr graf de Mazovia venind în pețit, Radu e bucuros să-i dea pe Manda. Domnița nu vreă. In zadar Radu pregătește serbările nunței. La ziua hotărâtă, când servitoarele intrară la stăpâna lor, odaia eră pustie. Manda fugise cu Dragomir. Radu se luă după dânșii, și găsi pe tineri dormind

îmbrățișați la umbra unor fagi stufoși dela Fântâna cerbului. Vodă porunci călăului să ucidă pe Dragomir chiar sub ochii Mandei. Dar înainte de a muri, tânărul smulse de pe malul pârâului niște floricele pe care le aruncă la picioarele Mandei. Florile aceste s'au numit apoi : *Nu mă uita...*

Aceasta e legenda. Ea ar merită să fie citată în întregime atât e de sobru povestită, și chiar cu note topice, ca de pildă în descrierea Cotnarilor, vechea reședință domnească a lui Iacob-Vodă Despotul.

Aici se încheie activitatea scriitorului nostru în genul nuvelei romantice, în care iubirea are o așă largă parte, cu toate urmările ei, cu toate rătăcirile ei. In cele dintâi două nuvele, în *Zoe* și în *O alergare de cai*, melodrama stăpânește; imaginația lui Negruzzi se revarsă în împletiri de împrejurări ciudate, tragice; stilul e silit din pricina tonului patetic și sublim; căutarea *efectului* e prea vădită. Cele din urmă două nuvele, *Au mai pățit-o și alții* și *Flora română*,

sunt mai simple, mai modeste, dar de un gust mai sigur, și într'un stil mai firesc și mai stăpân de sine.

* * *

Despre povestea *Toderică*, nu voi face decât o foarte scurtă mențiune. Ea nu intră nici în genul nuvelei romantice, nici în cel al nuvelei istorice. E o simplă poveste napolitană localizată după Prosper Mérimée (1829), după cum arată alăturarea următoare făcută la întâmplare:

Il y avait une fois un jeune seigneur nommé Federigo, beau, bien fait, courtois et débonnaire; mais de mœurs fort dissolues, car il aimait avec excès le jeu, le vin et les femmes, surtout le jeu; n'allait jamais à confesse et ne hantait les églises que pour y chercher des occasions de péché, etc., etc.

Eră în Iași un tânăr boerănaș cu numele *Toderică*, frumos și bun la inimă dar desfrânat cât se poate, pentru că-i erau dragi cărțile, vinul, femeile. Nu se sposeduise de când eră și se ducea la biserică după cele frumusele, etc., etc.

2. NUVELA ISTORICĂ.

În nuvela istorică Costache Negruzzi ne-a dat trei bucăți: Riga Poloniei și Domnul Moldaviei, Alexandru Lăpușneanu și Sobieschi și Români. Nu ne-am oprit însă decât asupra acestor două din urmă, dacă n'ar trebui să studiem și pe cea dintâi pentru a arăta, ceiace nu s'a făcut până acum, că, departe de a avea măcar originalitatea relativă pe care o au de obicei nuvelele istorice, ea nu e decât o înădire credincioasă a două isvoare istorice, urmate nu numai în spiritul ci și în litera lor.

* * *

Incepem așa dar cu *Riga Poloniei și Domnul Moldaviei*, care la dreptul vorbind nici nu e o nuvelă, de oarece nu are nici un interes narativ. În

ea ni se povestește numai un fapt istoric: petrecerea regelui Stanislas al Poloniei în Moldova și întâlnirea lui cu Domnul Mavrocordat. În narațiunea acestui fapt, Negruzzi nu făcù decât să transcrie când din *Charles XII* al lui Voltaire, când din *cronica lui Nicolai Costin*.

Rămâne acum să luăm fragment cu fragment pentru a dovedi că nu avem aface cu o bucată originală.

Iată de pildă textul original al lui Voltaire, în care se povestește cum a ajuns Stanislas Leczinski pe tronul Poloniei:

Le jeune Stanislas Leczinski était alors député à Varsovie pour aller rendre compte au roi de Suède de plusieurs différends survenus dans le temps de l'enlèvement du prince Jacques. Stanislas avait une physionomie heureuse [fizionomie norocită! zice Negruzzi], pleine de hardiesse et de douceur, avec un air de probité et de franchise qui de tous les avantages extérieurs est le plus grand, et qui donne plus de poids aux paroles que l'éloquence même... Il (Charles) sut qu'il était plein de bravoure, endurci à la fatigue... Il dit tout haut après la conférence: Voilà un homme qui sera toujours mon ami, et on s'aperçut bientôt que ces mots signifiaient: «Voilà un homme qui sera roi...»

.....

1) Voltaire, *Histoire de Charles XII*, Chapitre troisième, p. 83, ed. Hachette.

Quand le primat de Pologne sut que Charles XII avait nommé le palatin Leczinski à peu près comme Alexandre avait nommé Abdolonyme, il accourut auprès du roi de Suède pour tâcher de faire changer cette résolution: il voulait faire tomber la couronne à un Lubomirski: «Mais qu'avez-vous à alléguer contre Stanislas Leczinski? dit le conquérant». «Sire, dit le primat, il est trop jeune». Le roi réplique sèchement: «Il est à peu près de mon âge»...

Să dăm acum începutul nuvelei lui Negruzzi, care nu e decât o traducere după Voltaire:

...«Carol văzuse pe palatinul Stanislav Leşcinski, când îi fusese trimis deputat de confederația Varșoviei. Junele palatin plăcù cuceritorului Sved. El avea o fisionomie norocită, erà franc, brav, deprins cu ostenelele, și iubit de vasalii săi. Regele Svezilor, cunoscându-l, zise: Omul acesta imi va fi pururi prieten, și în gura lui Carol aceste vorbe însemnau: Omul acesta va fi rege. Curând după aceasta, se porunci Adunării să-l aleagă rege. Cardinalul primat se împotrivea.

— Ce-i lipsește lui Leşcinski? îl întrebă regele Svéd.

— Sire, e prea june.

— E de vârsta mea, urmă Carol posomorându-se».

Mai departe apoi Negruzzi ia un fragment tocmai din cartea VII:

Stanislas se dérobe un jour à dix heures du soir, de l'armée suédoise, qu'il commandait en Poméranie, et partit avec le baron Sparre, qui a

été depuis ambassadeur en Angleterre et en France, et avec un autre colonel. Il prit la nom d'un Français, nommé Haran, alors major au service de Suède, et qui est mort depuis commandant de Dantzick... Quand il est arrivé en Moldavie, il renvoie à son armée le baron Sparre, entre dans Jassy, capitale de la Moldavie.

Iată cum ne traduce acum Negruzzi acest text:

«...Dar Stanislav se trase în Pomerania cu o mică gvardie ce avea. De acolo sub numele unui francez maior în oastea Svedă, ce-l chemă Hanam, (=Haran), întovărășit de baronul Sparre (care a fost mai apoi ambasador în Englitera și în Franța) și de un colonel, plecă pe ascuns într'o noapte spre a merge să se întâlnească cu regele Sved. Întâmpinând mai multe neazuri și primejdii (în calea lor), însfârșit ajunseră la hotarele Turciei, de unde baronul Sparre se înturnă în Pomerania, iar Leșcinski intră în Moldavia, unde domniă atunci Nicolai Mavrocordat».

După ajungerea lui Stanislas în Moldova, isvorul francez al lui Voltaire ne mai fiind îndestulător, Negruzzi se folosì atunci de povestirea din cronica lui Nicolai Costin, citându-l, e dreptul, în câteva împrumuturi textuale.

Stanislas, fiind prins în ținutul Bacăului, fu readus la Iași unde avu o întrevedere cu Mavrocordat.

Părăsind pe Nicolae Costin, Negruzzi se slujește din nou de Voltaire pentru a povesti această întrevvedere¹⁾. Iată textul lui Voltaire.

«Le hospodar l'interrogea, lui fit beaucoup de questions captieuses, et enfin lui demanda quel emploi il avait dans l'armée suédoise. Stanislas et le hospodar parlaient latin. *Major sum*, lui dit Stanislas.

— *Imo maximus es*, lui répondit le Moldave...»

Negruzzi îl traduse astfel:

...Mavrocordat îl primî, deși eră aproape de miezul nopții. Vorba între ei urmă latinește. Ofițerul se recomandă ca un Francez în slujba regelui de Svedia.

— Dar ce rang ai? întrebă Mavrocordat.

— *Major sum*, răspunse acesta.

— *Imo maximus es*, zise prințul zâmbind, și sculându-se îl salută cu respect...»

Ne oprim aici. Incheerea este așa dar că *Riga Poloniei și Domnul Moldaviei* nu poate fi privită ca o bucată originală.

Cu un sentiment de deosebită admirație și cu o mult mai mare și mai dreaptă recunoaștere trebuie să vorbim

¹⁾ Scena aceasta e povestită puțin schimbat de Nicolae Costin.

de *Alexandru Lăpuşneanu*, un adevărat mărgăritar al nuvelei româneşti, care, deşi datează de acum 70 de ani, îşi păstrează toată vioiciunea cadrului, a chipurilor zugrăvite şi chiar a limbii.

Această nuvelă istorică poate fi privită ca un model nu numai de frumuseţe de stil, de energie şi de sobrietate a trăsăturilor, ci mai ales ca un model de chipul cum poate fi folosit un text istoric, cum poate fi prelucrat, cum poate fi trecut prin imaginaţia artistului pentru a se preface într'o creaţie personală, al cărei merit cade cu totul în sarcina scriitorului. În *Regele Poloniei şi Domnul Moldaviei* am văzut ce puţin propriu erà felul de procedare al lui Negruzzi. El se mulţumise să îmbine două isvoare, pe Voltaire şi pe Nicolai Costin, fără a adăuga nimic dela sine. Meritul lui erà cu totul neînsemnat, imaginaţia lui nu brodase nici un amănunt pe subiectul dat de istoric sau de cronicar.

Nu tot aşà şi în *Alexandru Lăpuşneanu*, în care informaţia istorică e mai restrânsă, şi pe care totuşi Negruzzi o împodobeşte cu atâtea amă-

nunte, une ori chiar în dauna adevărului istoric, după cum vom avea prilejul să vedem.

În chipul acesta, poetul reușește să dea suflarea vieții, să dea mișcare unui schelet palid.

Vom avea acum de cercetat fiecare parte a acestei nuvele, pentru a vedea mai bine care e punctul de plecare a adevărului istoric și care sunt adausurile suferite în prelucrarea lui, putând intra astfel, oarecum, în atelierul artistului.

*

Alexandru Lăpușneanu e întocmit dintr'unșir de tablouri alăturate unele lângă altele, fără încercarea de a face între ele o trecere înceată. Fiecare tablou ar putea aproape să stea neatârnat, atât e de bine zugrăvit, în trăsături energice, cu un subiect propriu, și chiar cu o idee proprie, exprimată de altminteri, după obiceiul timpului, printr'un *motto*.

Să luăm așa dar cel dintâiu tablou în care e zugrăvită întoarcerea lui Lăpușneanu pentru a-și cuceri a doua oară tronul. Iată chipul sobru și șters cum povestește Vornicul Ureche, de

care s'a folosit Negruzzi, această întoarcere :

«Intr'acea vreme, înțelegând Impăratul turcesc, de atâtea amestecături ce se fac în țară, și se scoală unii pre alții, nu suferi; ci a dat Domnia iarăș lui Alexandru Lăpușneanul.

Iară Ștefan Vodă Tomșa, dacă au omorât pe Despot Vodă în Suceava, și bătù pe Mircea Vodă la Milcov, întorcându-se la Iași, s'a gătit să trimită boeri și oameni de țară la Impărăție să ceie steag. Veniră olăcari de 'i dederă de veste că domnia este dată lui Alexandru Vodă, și a sosit la Brăila și se gătează să între în țară. Înțelegând Tomșa de aceasta, s'a sfătuit cu boierii săi, ce vor face; și aflară, ca să trimită la Alexandru Vodă oameni jurați dela țară și să-i spuie că țara nu-l va, nici îl iubeste, și de acolo să treacă la Impărăție; și până nu le va veni răspuns să nu lase pe Alexandru Vodă să intre în țară. Dacă au mers solii acei dela Tomșa, și au spus lui Alexandru-Vodă. Atunci să fi zis Alexandru Vodă: «De nu mă iubesc ei, cum îi iubesc pre dâșii; și de nu mă va țara, eu voi pre dânsa; și voi tot merge ori cu voie, ori fără voie!»

Și a oprit pre soli și au trimis ho-
kimurile Impăratului la Tătari, cari
îndată s'au pornit de au acoperit țara
ca un roi până în Prut, prădând și
arzând. De altă parte, el a intrat cu
Turcii și cu oastea ce a avut lângă
sine. Deci Tomșa Vodă, văzând că
împotriva acei puteri nu va putea sta,
a trecut la țara Leșească cu sfetnicii
săi, cu Moțoc-Vornicul și cu Spancioc
Spătar, și cu Veveriță Postelnicul,
și s'a așezat la Liov, după ce a domnit
5 săptămâni. ¹⁾»

Atât se mulțumește a zice bătrânul
cronicar și ce tablouplin de mișcare
știu să scoată Negruzzi din aceste rân-
duri! Scriitorul plasmuește întreaga
convorbire între Alexandru și boerii
trimiși de Ștefan Tomșa: Vornicul
Moțoc, Postelnicul Veveriță, spătarul
Spancioc, Stroici. Fiecăruia îi dă o
personalitate; Moțoc e un viclean,
Veveriță un dușman neîmpăcat al lui
Lăpușneanu, iar Spancioc și Stroici
sunt niște tineri ce fac pasul acesta
numai din iubire de țară, pe care vor

¹⁾ Ureche, in Ed. Kogălniceanu, 1872, t. I, 219. Acelaș
lucru ni-l spune și Nicolai Costin, idem, t. I, p. 446.

să o ferească de năvala Tătarilor și a altor străini.

Dar dacă această convorbire se poate găsi în cronicar, redată de altminteri numai în câteva rânduri foarte energice, scena în care Moțoc rămâne singur cu Lăpușneanu, e pe de-a 'ntregul creată de Negruzzi. Moțoc cercă să înduplece pe Alexandru să se desfacă de armata stăină, făgăduindu-i că toată Moldova va fi cu dânsul. Și când văzù că vicleşugul nu i se prinde, cerù voe să-l însoțească pe noul Vodă în mersul lui biruitor spre Suceava...

Intr'o pagină, Negruzzi ne zugrăvește admirabil caracterul lui Moțoc, care de altminteri nu se depărtează de știrile cronicelor .Pe Moțoc îl trimisese Lăpușneanu în întâia sa domnie ca să prindă pe Joldea, ceia ce și făcù (Ureche, I, 208); când Lăpușneanu fusese resturnat, Moțoc trecù de partea lui Despot¹⁾; mai târziu el unelti cu Tomșa pentru a răsturnà pe Despot (Ureche, I, 215). El erà deci menit a

¹⁾ După Nicolai Costin reiese chiar că Moțoc a trădat pe Lăpușneanu, Ed. Kogălniceanu, 1872. Appendix X. p. 436.

jucà rolul melodramatic de intrigant, pe care i-l dădù Negruzzi și în a doua domnie a lui Lăpușneanu, fără a se fi folosit pentru aceasta de vre-un izvor istoric, ci chiar în potriva istoriei.

*

Trecem acum la al doilea tablou, am putea zice la al doilea act al unei drame.

Lăpușneanu a ajuns domn. Din bun și omenos cum fusese în întâia lui domnie, el e acum crunt și lesne vărsător de sânge. Se înconjoară numai de soldați streini; pentru a face pe placul Turcilor, arde toate cetățile, afară de Hotinul... Intreagă această caracteristică a domniei a doua a lui Lăpușneanu e o oglindă credincioasă a celor spuse, fie de Ureche, fie de Nicolai Costin¹⁾. Dar după acestea, urmează o scenă de o nespusă frumusețe și originalitate. În sala în care chibzuiă

1) Numai la început, Negruzzi spune că Tomșa fugi în Valahia. Știm din cronicari că el fugi în Polonia, la Lemberg, unde fu și ucis. Incolo: «*Pentru risipirea cetăților Moldovei*» cf. Ureche, I, p. 221; despre căsătoria lui Lăpușneanu cu Ruxanda, Ureche, I, p. 209; despre domniile lui Iliș și Ștefan fiii lui Petru Rareș, Ureche, I, p. 206. 7, 8.

sinistrul domn apare de odată gingaşa lui domniţă, Ruxanda, fata lui Petru Rareş... Chipul zugrăvit de Negruzzi e un minunat pastel, vrednic de orice antologie.

O fiinţă atât de gingaşă, atât de îngerească făcea un contrast minunat alături de fiorosul Lăpuşneanu, pe care Negruzzi, ca bun romantic, nu-l putea trece cu vederea. Dealtminterea, trebuie să adăugăm că, dacă Lăpuşneanu are realitate istorică, doamna Ruxanda, ca înfăţişare sufletească, e o creaţie a scriitorului. Asupra ei, cronicarii nu ne spun nimic. Contrastul între aceste două suflete atât de deosebite n'a fost dat deci de istorie, ci căutat de însuşi Negruzzi.

Dar e de însemnat în acest al doilea act, ca şi în întâiul dealtmintrelea, că desfăşurarea caracterelor nu se face prin descripţie, ci prin ciocnire, prin dialog. În tabloul întâiu situaţia ne e zugrăvită prin convorbirea solilor cu Lăpuşneanu, în tabloul al doilea ea ne e redată prin discuţia dintre Ruxanda şi Lăpuşneanu.

Doamna nu mai poate suferi atâta vărsare de sânge ; încotro se întorcea nu vede decât jale. Lacrimele orfa-

nilor și văduvelor se îndreptau spre dânsa, cerând îndurare. Ea se hotărâște, însfârșit, să facă un pas pe lângă Vodă. Lăpușneanu e neînduplecat; dar apoi pare a se potoli, făgăduindu-i că de «poimâne» se va lăsa de omoruri, dar că pe mâne îi pregătește un «leac» de frică.

✱

Și acest «leac» nu e decât ospățul dela curtea domnească în care sunt măcelăriți 47 de boeri. El face al treilea tablou, fioros dar puternic zugrăvit. La temelia lui se găsește totuși un adevăr istoric. Iată cum povestește Ureche măcelul boerilor: «Alexandru Vodă, dacă s'au curățit de toată grija din afară și și-a adus pe Doamnă-Sa Ruxanda și coconii din țara Muntească, a vrut să se curățească și de vrăjmașii cei din casă, pre cari își prepusesese el că pentru viclesugurile lor fu scos din Domnia d'întâi. Și a învățat în taină pe lefegiii ce a avut străini, de s'au supus în curtea Domnească, la Iași, într'o zi, și a chemat pre obicei boerii la curte. Cari fără nicio grijă de primejdie ca aceia erau. Și dacă au intrat în curte slujitorii.

după învățătura ce au avut, au închis porțile, și, ca niște lupi într'o turmă fără de niciun apărător, a intrat într'ânșii de-i snopiau, și-i junghiau, nu numai boeri, ci și slujitori, nici îi alegea pe cei vinovați, ci unul ca altul îi punea sub sabie. Mulți se vârău pe ferești de cădeau afară deși frângeau picioarele. Și au pierit 47 de boeri, fără alte curte ce nu s'a bagat în samă. Și așa, după atâta nedumnezeire, îi părea că și-au isbândit dela inimă».

Din aceste puține rânduri Negruzzi scoate un tablou întreg plin de mișcare și de patetic. Lăpușneanu se duse la biserică, și după sfârșirea liturghiei, ținù o cuvântare boerilor, îndemnându-i la iubire, și vestind auroa unor vremi de liniște. Ca semn al împăcării, el îi pofti la curte, la un ospăt. Toți veniră, afară de Spancioc și Stroici. Trebuie să amintim că în privința celorlalți eroi din nuvela sa, Negruzzi se depărtează cu totul de adevărul istoric. Iată versiunea lui Ureche. După ce Tomșa s'a refugiat la Liov «a trimis Craiul pre sluga sa, pre Crasinski, la Liov, de i-au tăiat capul Tomșii, a lui Moțoc Vornicul,

și al lui Veverița Postelnicul și a lui Spancioc Spătarul, și i-au îngropat afară din târg la mănăstirea sfetei Onofrei». Iar Nicolai Costin adaogă «Zice Istvanfie că și Stroici au pierit atunci.»

Prin urmare Moțoc, Veverița, Spancioc, Stroici muriseră de mult pe pământul străin al Poloniei. Dacă Negruzzi îi mai păstrează în viață, e pentru a da un relief atât de puternic și tabloului măcelului, și la urmă, tragicului sfârșit al lui Lăpușneanu.

Intreaga descripție a ospățului e minunată, prin preciziune, prin colorarea locală a amănuntelor și la urmă prin vigoarea cu care ne prinde scena încăerării. Dar pe aceste și cronicarul ni le dedea în câteva rânduri. Negruzzi innădi la urmă o nouă scenă, cu desăvârșire născocită pe de a'n-tregul, mult mai puternică și de o deosebită fineță psihologică. E scena revoluției. Poporul, auzind sgomot la curte, se apropie să vadă ce e. Nemulțumirea se lățește între oameni; vin neliniștiți, ca un val ce se frământă. Ce vor? nici ei nu știu. Și când Ar-

mașul întreabă la ce au venit, fiecare răspunde altceva... De odată unul strigă: *Vrem capul lui Moțoc!* Și toți răspund: *Vrem capul lui Moțoc!* Din nehotărâți ce erau, sunt acum hotărâți. Toți au un cuget, toți au o voință. Cât de bine a prins Negruzzi psihologia mișcărilor populare, nelămurite, nehotărâte la început și care se încheagă apoi într'o singură dorință, pe care nimeni poate n'ar fi prevăzut-o! E eterna poveste a tuturor revoluțiilor. Și eră firesc ca Moțoc să plătească cu capul său această mișcare populară. Scena în care e aruncat pe fereastră în mânele gloatei infuriate, apoi scena din urmă, când, capetele celor 47 boeri fiind așezate în formă de piramidă, Lapușneanu chemă pe Ruxanda pentru a-i da «leac» de frică — aceste amândouă scene sunt scrise cu o pană de maestru.

Singuri, Spancioc și Stroici scăpa-seră de măcel, deoarece Negruzzi voiă să-i întrebuinteze pentru o altă dramă.

*

Actul al patrulea să desfășoare cu prilejul morții tiranului. Și aici, Negruzzi pleacă dela isvorul cronica-

1568

rului. «În anul 7076 Alecsandru Vodă au căzut în boală grea, și s'a priceput că va muri. Deci, înainte morții sale, chemă Episcopii, boerii și toată curtea, de i-a învățat și le-a arătat moștenitor pre fiul său Bogdan Vodă să-l puie la domnie pre urma lui. Iar el, dacă au plinit 13 ani și jumătate a domniei sale, și cei dintâia și a doua, primind întâi călugăria, a răposat și cu cinste l'au îngropat în mânăstirea Slatina, care este de dânsul zidită. Zic unii, că și moartea lui Alexandru Vodă a fost cu înșelăciune; el mai înainte, văzându-se în boală grea, și ne având nădejde de viață, a poruncit Episcopilor, de-l vor vedea că'i despre moarte, să-l călugărească. Deci, văzându-l ei că au leșinat și mai mult mort decât viu, după cuvântul lui l'au călugărit, și i-au pus nume de călugărie Pahomie. Mai apoi, zic că, dacă s'a trezit și s'a văzut călugăr, să fi zis că, de se va sculă, va popi și el pre unii. Care cuvânt înțelegând Episcopii și boerii, și mai dea-dinsul Doamna Ruxanda, temându-se de acel cuvânt, ce eră de a se temere,

1) Ureche, I, 222.

știind câtă groază și făcuse mai 'nainte în boerii săi, temându-se și Doamna să nu petreacă mai rău decât alții, l'a otrăvit și a murit.»

Negruzzi urmărește de aproape pe cronicar, nelăsând la o parte nici un amănunt, dar adăugând atâta culoare, atâta mișcare, atâta frământare, într'un dialog viu, sbuciumat. Spancioc și Stroici ce făgăduiseră lui Lăpușneanu să se întoarcă înainte de moartea lui, au și trecut Nistrul, stând la căpătâiul tiranului. Ei silesc mâna doamnei de a turna otrava. Spancioc descleștă chiar cu pumnalul gura bolnavului pentru a vărsa tot cuprinsul paharului.

După cum scena ospățului amintește pe Lucreția Borgia a lui Victor Hugo, tot așa moartea lui Lăpușneanu amintește moartea lui Ioan Groznicul, și prin măreția ei feroasă e vrednică de penelul unui desăvârșit artist..

Astfel e această mare nuvelă, această mare dramă care, în loc de a avea 4 acte, e concentrată în patru tablouri, puternice, expresive, turnate într'o limbă aleasă, cam arhaică, cu întorsături cronicărești, și care poate sluji

drept model de felul cum se cuvine a fi folosit un izvor istoric pentru o creație ce trebuie să fie privită cu siguranță ca proprie...

S'a pus adese această nuvelă alături de celebrul roman istoric al lui Prosper Mérimée: *Chronique de Charles IX...* în care marele prozator revie epoca luptelor religioase din Franța. Negruzzi a cunoscut firește această clasică povestire. A găsi o înrâurire de subiect e însă cu neputință. Ca gen poate; dar trebuie să ne amintim că în acest gen, Mérimée nu e singurul. O întreagă literatură — literatura romantică a vremii — se pusese să revie trecutul glorios, trecutul evului mediu, sau trecutul mai proaspăt al războaelor religioase sau pentru închegarea statelor moderne. Și, Walter Scott, de pildă, erà unul dintre acești evocatori inspirați pe care îl iubià mai mult Negruzzi. De Mérimée s'ar apropià cu deosebire prin concisiunea limbei și prin concentrarea tablourilor ce se urmează puțin cam slobode și fără treceri căutate.

Ne mai rămâne să arătăm o latură a acestei nuvele. S'a observat încă de mult înțelesul democratic al unor pasagii, și mai ales pornirea împotriva boerilor jăcași.

— Și cu ce vei sătură lăcomia acestor păgâni ce aduci cu Măria Ta? adăogi Spancioc.

— Cu averile voastre, nu cu banii țăranilor, pe care îi jupuiți voi. Voi mulgeți laptele țării, dar a venit vremea să vă mulg și eu pe voi.

Și mai de parte, în tabloul al doilea:

«La aceste se făcuse mare gătire pentru ospățul acesta. Vestea se împăraștiase că domnul se împăcase cu boerii și boerii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde, că vor putea ocupa iarăși posturi, ca să adune nouă avuții din sudoarea țăranului. Cât pentru norod, el era indiferent; el din împăcarea aceasta nu aștepta vre un bine, nici prepunea vre un rău...»

Iar când Moțoc se sbătea să scape dela o moarte sigură, strigând... «nu'i ascultă pe niște proști, pe niște moșici...», Lăpușneanu avu acel vestit răspuns:

— Proști, dar mulți...

Și Moțoc fu aruncat astfel în bra-

tele mulțimii înfuriate, fără a fi putut răspunde :

— Nu, Măria Ta, mulți... da proști !..

Înțelesul acestor pasagii e limpede. Negruzzi e pentru țărani și nu pentru boerii asupritori. Nici nu putea fi altminteri... Dacă l'am arătat pe Negruzzi ca pe un conservator, asta nu înseamnă că nu era un iubitor de țărani. Dimpotrivă, totdeauna le a luat apărarea, mai ales întru ce privește prosperitatea lor economică, și nevoia de a avea o administrație cinstită. Am mai spus-o și altădată că Negruzzi nu era un reacționar, ci chiar pentru timpul lui trecea drept un liberal, și nu puțin va fi contribuit la această opinie și omenia cu care vorbește, de pildă în această navelă, de țărani. De altminteri, nici cronicarului nu-i scăpă starea nenorocită în care se află țara pe atunci. «În Moldova, scrie Ureche în acelaș loc, au cei mai mici despre cei mai mari acest obicei de pier fără județ, fără vină și fără samă. Singuri cei mari giudecători, singuri pârâți; și singuri plinitori legii! Și de acest

1) Ureche, I, p. 220.

obicei, Moldova nu scapă, că mai mulți dintre capete sunt iubitori a vărsare sânge nevinovat.»

Tot democratismul năvelei lui Negruzzi stă în aceste cuvinte ale bătrânului cronicar, atât de dureroase și atât de măsurate. Și ajunge să cești istoria acestor timpuri de tragedie, în care au apărut pe tronul Moldovei, Lăpușneanu, Despot, Tomșa și apoi iarăși Lăpușneanu, în mijlocul unor intrigi vrednice de Bizanț, pentru a vedea ce rol nemernic jucau boerii țării, vicleni, gata întotdeauna a vinde pe domnul țării, pe binefăcătorul lor, pentru a se urca ei în scaun, sau pentru a aduce pe un altul, pe care nu întârziiau a-l părăsi apoi.... Așa dar tabloul zugrăvit de Negruzzi, cu nota lui democratică, nu se depărtează o clipă de adevărul istoric, și răspunde ca un ecou glasului îndurerat al înțeleptului cronicar. Dar această atitudine a lui Negruzzi față de boeri e privitoare numai la anumiți boeri și mai ales la anumite timpuri, în care boerii n'au fost la înălțimea menirii lor. Altfel va vorbi însă de pildă de boerii lui Ștefan cel mare : «Oștirile, scrie el în *Ochire*

retrospectivă ¹⁾, erau compuse din oameni aleși, pe care românii îi numeau boeri, ce alergau la lupte, unii pentru glorie, alții pentru patrie, cei mai mulți pentru dobânzi și prăzi».

Această părere aveà Negruzzi despre boerimea adevărată, care numai mai târziu începù a decade, devenind un focar de intrigă pentru ajungerea la domnie sau pentru exploatarea celor mici. După cum în *Lăpușneanu* se ridicase, însă sub valul ficțiunii, împotriva acestei aristocrații primejdioase, în *Ochire retrospectivă* o biciuiește deadreptul și în chip și mai energic:

«Deaice, scrie dânsul, începe un șir de domni răi, *pentru că boerii sunt răi*,..... Starea politică erà poate și mai rea decât cea morală; vrăjbele și prigonirile între boeri și domni deteră prilej Turcilor a se amestecà în trebile țării, a-și luà dreptul de stăpâni, călcând condițiile tratatului de protecție ce încheiase cu Moldova, și a surpà câte unul, unul, toate vechile privilegii, încât își însușiră dreptul a numi și pe Domni, căci prin

1) Ed. Minerva, I. p. 211.

aceasta deschideau drum ambiției aristocratice ca să alerge să cumpere domnia cu bani, pe care apoi îi scoate dela popor...»

Și scrisoarea aceasta e cu atât mai prețioasă, cu cât dă prilej lui Negruzzi de a-și arăta părerea asupra rolului jucat de Lăpușneanu ca distrugător al aristocrației stricate:

«Un veac erà de când aristocrația domnià și poporul gemeà în ticăloșie și asuprire! Atunci prevedința, văzând-o bătrână și slujită de nelegiuiri, tinde mâna și alege dintre ea pe un neînsemnat boer, pe un oarecare Petre Stolnicul, din prost și necunoscut. Il sue pe tron și îi dă sabia răzbunării în mână.

Acesta, sub numele de Alexandru Lăpușneanu, va sparge cuibul și va strivi acest furnicar de intriganți ce făcea și desfăcea domni. Dar oare fapta lui fost-a de folos poporului? Ba, căci ranele lui erau atât de adânci, apasarea despotică îl ovilise într'atât încât păstorii lui Dragoș și ostașii lui Stefan nu erau decât niște sclavi înjosiți a unei boerimi desfrânate, care îi trată și îi vindecă, ca pe vite. În adevăr, Lăpușneanul retezase trun-

chiul, dar odraslele creșteau, și nu erà el omul care să le știe secà, puindu-le stavilă pe însuși poporul; pentru aceasta fapta lui fu judecată de crudă, și el de tiran».

Să nu uităm că Alexandru Lăpușneanu al lui Negruzzi a inspirat și două piese de teatru, pe care se cuvine să le cercetăm în scurt. Vom începe cu: *Alexandru Lăpușneanu, dramă în trei acte* de Dimitrie Bolintineanu, una din multele lucrări pri-pite ale activității din urmă a acestui poet ce-și supravețuie.

Acțiunea actului întâi se petrece la palatul domnesc. Domnița Ruxanda începe prin a spune, într'un monolog, că e hotărâtă să se mărite cu Lăpușneanu. Pentru a da dintr'o dată măsura simțului teatral al lui Bolintineanu, iată un crâmpei din monologul Ruxandei, când vede pe mamă-sa intrând:

—Lui Alexandru Lăpușneanu îi voi da mâna și tronul, am jurat aceasta la altarul Maicei Domnului în tăcerea sufletului meu, aceasta va fi astfel, dar iată *Doamna Elena, văduva lui Petru Rareș, ceeace mi-a dat viață...*

Felul acesta de a vorbi e păstrat până la urmă, fără nici-o șovăire. Doamna Elena îndeamnă pe Ruxanda să ia de bărbat pe Joldea. Intră și Lăpușneanu, un biet boer neînsemnat, ce 'și arată dragostea pentru domniță, în această limbă:

— «..Sufletul tău este mare, mintea ta este luminată, caracterul tău este nestrămutat; frumusețile tale nu află altă frumusețe care să le îngâne! razele cerului pălesc la fața ta, cântecele paserilor sunt mai puțin dulci decât sunetele versului tău; suflul îmbălsămit al sânelui tău de fecioară —, este mai curat decât mirosul crinilor și rugilor din câmpie. Ochii ce te văd nu pot să se mai deslipească de tine; pe sânel tău visele dulci ale lumii întregi au făcut cuibul lor. Cine te vede, odată, se împacă cu viața, îmi place frumusețea ta!»

Sau mai departe:

— «....Ziua te chem, în somnu-mi îmbrățișez chipul tău ce fuge ca o rază, ca un vis, ca o fericire; adesea simț suflarea ta îmbălsamată, întărâtând molatec simțirile mele îmbătate, atunci tăcerea nopții pare că se curmă în dulcele șoapte de sărutări.

atunci plecând fruntea mea pe buzele umede și arzânde, tu tremuri ca o floare, la suflarea vântului și ca un fluture desfătător udând gurița florilor cu roua aripelor sale, tu uzi buzele mele cu nectarul buzelor tale și fugi»...

Bietul Bolintineanu! În ce stare jalnică ajunsese!

Am făcut aceste citații, pentru a arăta dela început printr'o pildă tipică naivitatea cu care e scrisă întreaga piesă a poetului «zinișoarelor», a «stelișoarelor» și al altor «garofițe».. De acum, lăsând la o parte stilul, care e înspăimântător, urmărim numai firul acțiunii. Joldea e ales domn și se pregătește de nuntă într'un cort la Șipote. Lăpușneanu sosește, punând pe Moțoc să-i taie nasul lui Joldea.

Actul al doilea se petrece la venirea a doua oară a lui Lăpușneanu pe tronul Moldovei. El începe printr'un monolog de o monumentală lipsă de simț literar și teatral. Ruxandra fiind nemulțumită de omorurile lui Lăpușneanu, i-o spune cu bărbăție. Bolintineanu urmează mai mult pe cronicar decât pe Negruzzi. Tomșa Vornicul, Veverița Postelnicul, Span-

cioc Spatarul au murit în Polonia — chiar și Moțoc, care ar fi fost atât de folositor pentru efectul dramatic al piesei, a murit și dânsul.. În fruntea boerilor nemulțumiți e însă și doamna Ruxandra, pe care Bolintineanu o face îndrăgostită de un oarecare Ștefan căpitanul, spunându-i-o în vorbe de aceste: «...Știi tu ce e o femeie? este o floare, floarea înviețuește la razele soarelui, femeia înviețuește la răsfățarea amorului.. Amorul este viața ei și viața ei este de o zi, floarea nu poate a se întoarce dela razele soarelui, nici femeia dela alintările amorului...» Și celelalte... Inc'odată bietul Bolintineanu !..

Lăpușneanu prepară omorul boerilor printr'un căpitan de gardă, Maluk. În măcel, Ștefan căpitanul e scăpat de Ruxandra, ascunzându-se «în altarul familiei, în patul lui Alexandru Lăpușneanu și al fiicei lui Petru Rareș».

În actul al treilea ni se reprezintă întâi *demența* morală a lui Lăpușneanu, apoi boala lui trupească.... Scena morții e după cronicar și după Negruzzi... La urmă însă ne întrebăm: dar Ștefan căpitanul? ce s'a făcut cu

dânsul? Nu ni-se mai spune nimic: o simplă născocire a lui Bolintineanu pentru a lunecà la lungi gungăreli drăgostoase, fără nici un rost.

Aceasta e drama lui Bolintineanu, fără nici o valoare literară și cu o vădită pornire de a se depărtà de Negruzzi, urmând versiunea cronicarului.

Ne mai rămâne acum de cercetat și tragedia în versuri și în cinci acte, Lăpușneanu Vodă, a lui Samson Bodnărescu.

Actul întâi se petrece pe câmpia de lângă Huși, în lagărul lui Lăpușneanu ce se luptă cu Despot... Lăpușneanu e învins, iar Moțoc, Stroici, Spancioc și Veveriță trec de partea învingătorului pe care îl și ajutaseră la biruință

În actul al doilea acțiunea nu prea înaintează. El se desfășoară, în bună parte într'un castel pe malul Dunării unde se află Lăpușneanu. Luăm parte mai mult la scene de căsnicie tulbure între Lăpușneanu și Ruxanda; nu intrăm în amănuntul unor episoade de curată imaginație...

În actul al treilea se petrece solia

lui Moțoc, Spancioc și Veveriță, dar și această scenă se pierde în cadrul mai larg al interiorului lui Lăpușneanu — trebuie să amintim că acesta bănuște că Ruxanda a iubit odinioară și poate și acum pe Stroici, o bănuială cel puțin târzie.

În actul al patrulea se întâmplă scena dela curtea lui Lăpușneanu, în care Moțoc e dat pe mâna poporului răsvrătit. În actul al cincilea Lăpușneanu moare la Hotin.

Bodnărescu în piesa lui s'a ținut mai mult de povestirea lui Negruzzi de cât Bolintineanu. Din nenorocire, firul acțiunii atât de strâns, atât de puternic înodat la marele prozator moldovean, e însă mai slobod la Bodnărescu, care a adăugat prea multe scene lăturalnice de un interes îndoios.

Incheierea firească a acestei cercetări e că dintre acești trei scriitori tot Negruzzi rămâne adevăratul poet al tragediei cruntului Alexandru Lăpușneanu.

Mai târziu, în 1845, publică Negruzzi o a treia — și cea din urmă — nuvelă istorică, intitulată *Sobieski și Românii*, al cărei subiect, deși luat din *Cantemir*, e prelucrat de scriitor cu des^{tu}lă originalitate în viziunea amănuntelor.

Cantemir povestì cel dintâi epizodul asediului cetății Neamțului de către Sobieski în a sa *Istorie a imperiului otoman*. Știm că Negruzzi și Kogălniceanu plănuiseră încă din 1838 tipărirea operei întregii a Cantemireștilor. *Istoria imperiului otoman*, după arătarea prospectului, aveà să fie tradusă de Adiotantul Kogălniceanu din franțuzește. În traducerea franceză a lui de Joncquières a cunoscut-o deci și Negruzzi.

Să reproducem prin urmăre acest epizod, după povestirea lui Dimitrie Cantemir, din versiunea lui de Joncquières, pentru a puteà vedeà în ce stă prelucrarea lui Negruzzi:

1) *Histoire de l'Empire Othoman où se voyent les causes de son agrandissement et de sa décadence, avec des notices très instructives, par S. A. R. Demetrius Cantemir, Prince de Moldavie, traduite en François par M. de Joncquières, A Paris, chez Huart, MDCCXLIII.*

«Les Turcs ne s'étaient pas engagés au delà du Pruth; ainsi le Roi, voyant les Tartares retirés, crut devoir entreprendre quelque chose, afin de pouvoir montrer au Pape l'emploi de son argent. Trouvant sur sa route la forteresse de Nemez; il l'attaque et s'en empare, non sans difficulté. Car les habitants l'avaient abandonnée: et il y restait seulement dix-neuf chasseurs Moldaves que le hasard y avait amenés. A l'approche du Roi de Pologne ils ferment les portes, lèvent les ponts, et refusent d'admettre le Roi. Ce prince ignorant l'état de cette prétendue garnison, canone la place pendant quatre jours; nos chasseurs se défendent avec vigueur; tuent cinquante Polonais et le maître de l'artillerie. Le cinquième jour, ayant perdu dix de leurs camarades, ils capitulent à condition d'avoir la liberté de se retirer où bon leur semblerait. Spectacle surprenant! L'on voit sortir six hommes qui en portaient trois autres sur leur épaules, parce qu'ils étaient blessés. En ce moment, tous les sentiments d'admiration, de honte et de rage se succèdent dans le cœur de Sobieski; il demeure interdit et n'ouvre la bouche que pour commander qu'on les pend; puis il les renvoie avec éloge, sur ce que Jablonovski le fait souvenir qu'il a donné sa parole de les laisser aller en liberté ¹⁾»...

In locul acestei povestiri reci, cu un caracter cu desăvârșire impersonal, Negruzzi începe prin a ne da viziunea armatei polone, care, istovită și ruinată, se trăgea spre patrie. In

¹⁾ T. II, c. IV. cp. CLIII, p. 119.

frunte se află Sobieski, întovărășit de Iablonowski și Potočki. De odată, în cale, dau peste cetatea Neamțului. Ca de obicei, Negruzzi intră deadreptul în dialog, care de data aceasta e nu numai viu ci și pitoresc. Polonii se hotărăsc să ia cetatea. În năuntru se aflau 18 plăeși (nu 19 ca în Cantemir). Cu o adevărată imaginație plastică ne introduce între plăeși, ne pune în mijlocul lor. Stau de vorbă. Povestesc despre Leși; fiecare spune ce știe sau ce a auzit. Dialogul e viu, dar faptele povestite sunt luate tot din Cantemir. Iată de pildă cum povestește un plăeș încercarea lui Sobieski de a lua moaștele Sf. Paraschiva.

— «Creștini! au prădat bisericile și mănăstirile de odoare. Nu știți încă? S'au dus să ia pe sfânta dela Trisfetitele.

— Doamne ferește! ziseră plăeșii făcându-și cruce.

— Așa urmă tânărul; eram acolo când au mers să ia racla sfintei, dar călugărul simțind a închis poarta și n'a vrut să deschidă, atuncea...

— Pui de om călugărul! strigară ascultătorii.

— Atunci Craiul lor a poruncit să aducă tunurile ca să spargă porțile, dar mai întâi a trimis răspuns călugărului care ședeà în clopotniță să deschidă, ori face mănăstirea praf și pulbere.

— Auzit-ați acolo lifta cea păgână! Și ce a făcut popa?

— El a răspuns că nu se așteptă s'audă așa vorbă de la un împărat care se zice creștin și că M. S. e mare și puternic, poate să facă ceeace zice, dacă nu se teme nici de Dumnezeu nici de sfinții lui, dar el nu deschide poarta, și s'a îngropă sub zidurile bisericeii, și apoi lumea va judecă între dânsul atât de slab și între M. S. atât de tare.

Auzind aceste, Leahul s'a făcut foc de mânie și dase acum poruncă să împuște, când unul din hatmanii lui i-a zis că nu se cade să facă așa lucru, să strice casa Domnului și altele multe. Indestul că l'a înduplecat să dea pace bisericeii».

Acest episod, atât de dibaciu pus în dialog de Negruzzi, e însă de fapt luat tot din Cantemir. Iată cum îl găsim acolo povestit — și pentru mai multă

înțelegere îl dau în traducerea lui Ios. Hodoș¹⁾:

«După aceea merge la mănăstirea dela Trei Ierarchi, unde se conservau cu religiozitate relicvele Sfintei Paraschiva din Epibati și cere a i se estradă aceste relicve și toate tesaurerele ce erau depuse acolo. Arhimandritul mănăstirii, care auzise în ce mod a fost tratat mitropolitul, închide bine porțile bisericeii, și răspunde trimișilor regelui, că: mai bine vrea să fie îngropat sub ruinele bisericeii, decât să estrădeze la om din lume tezaurul atât de sarcu și prețios. Regele pentru a intimidă pe acest monach fieros, ordonă a se aduce tunurile și amenință a sparge porțile și a luă tot tezaurul cu forța, fiindcă i s'a refuzat o parte ce o ceruse cu buna. Dar archimandritul eră inflexibil; și regele încă s'au cuprins de rușine că comite un sacrilegiu sau prevenit prin ofițerii săi, se depărtă de acì, fără să-și fi ajuns scopul».

Versiunea lui Cantemir este așa dar

1) Istoria Imperiului Ottoman, creșterea și scăderea lui, cu note foarte instructive de Demetriu Cantemir, Principele Moldovei, tradusă de d-l Dr. Is. Hodosiu, București. Edițiunea Societăței Academice Române, MDCCCLXXVIII.

urmată foarte de aproape, uneori chiar în cuvinte, de către Negruzzi. Povestirea continuă mai departe, tot în dialog, slujindu-se ici și colo decâte un crâmpeiu din Cantemir.

«Ba încă a pus prin bălți și niște ierburi veninoase de care cum bea crăpă, scrie Negruzzi, despre Tătari, ce urmăreau pe Poloni.

Iar Cantemir:

«De altă parte Tătarii, văzând că armata regelui își ia calea către Cotnari, se pune și infectă cu ierburi veninoase locul de unde-și aveà cetatea apă». ¹⁾

Dar, or cât ar fi urmat pe cronicar. Negruzzi a dat povestirei mult mai multă voiciune și plasticitate.

Pe când plăeșii stăteau astfel de vorbă, deodată zăresc pe Leși. Și aici Negruzzi pune mișcare în tablou, întrebuintând dialogul. Parlamentarea între solul regelui și plăeși e pitoresc dată, apoi asaltul e zugrăvit cu amănunte; capitularea e de asemenea viu prinsă. La urmă, după ce pieriră 10 dintre plăeși, la Negruzzi pornesc din

1) Cartea IV, cp. CXLIX, p. 542. Am păstrat limba lui Hodoș nu și ortografia lui.

castel încă 9 — ceiace or fi ridicat numărul lor la 19; scriitorul însă spusese la început că în cetate erau numai 18, — desigur o nebăgare de seamă.

Astfel este această scurtă nuvelă a prozatorului nostru, strâns legată de textul lui Cantemir, înviorată totuși de o căldură, de o mișcare, ce ne vin dela Negruzzi. Intregul epizod e povestit cu o sobrietate și cu un simț al măsurii și într'o limbă energică, ce fac din această nuvelă un adevărat model¹⁾.

Să mai amintim că subiectul acestei nuvele istorice a lui Negruzzi a fost apoi reluat și prelucrat de Vasile Alecsandri în «*Cetatea Neamțului sau Sobiescki și Români*», dramă istorică în trei acte».

Actul întâi se petrece dinaintea cetății Neamțului. Țăranii și țărăncele învârtesc o horă pe malul pârăului Neamț, vorbind de Leși; ba chiar pe un deal se vede un soldat polon, luân-

¹⁾ Amintim aici că Negruzzi n'a cunoscut și nici nu putea se cunoaște, în vremea lui, versiunea acestui epizod, din *Vita Constantini Cantemyrii*, după cum observă d-l N. I. Apostolescu în *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, p. 157.

du-se la luptă cu un țaran român. Polonul cade învins. Iar Alecsandri adaugă: «Muzică la orchestră»... Ba, ce tremolo! În sfârșit, Farcaș (țaranul ce ucisese soldatul polon) sosește aducând vestea că Leșii sunt aproape de cetate; toate cele ce se spun despre nelegiuirile lor le găsim și aici după cum le găsisem și în Negruzzi, ce le luase din Cantemir. Plăeșii se retrag în cetate s'o apere. Sosec Polonii. Convorbirea lui Sobieschi cu Iablonovschi se găsește în simbure și în Negruzzi. Pe deantregul ne e dat figura lui Farcaș ce se zbate între Poloni. înaintea cetății, fără a fi ucis.

Actul al doilea se petrece chiar în cetate. Pitorescul dialog dintre plăeșii lui Negruzzi se lungește grozav în Alecsandri, împetindu-se și cu cuplete patriotice; luăm parte la lupta disperată, la căderea plăeșilor. Sosește în sfârșit solul de pace: Iablonovschi. A doua zi cetatea se va predă. Actul al treilea se petrece în lagărul polon. Iablonovschi se întoarce din solie, și atunci se întâmplă frumoasa ieșire a celor opt plăeși din cetate. Scena aceasta e întocmai ca și în cronicar și în nuvelist...

Intreaga piesă face parte din cunoscutul repertoriu patriotic al lui Alecsandri, scris într'o intenție atât de frumoasă. Ni se dau câțiva țărani eroici ca Șoiman, Farcaș, destul de epici și tot pe atât de neverosimili, și chiar câteva femei ca Tudora, adevărate figuri romane. Iată cum grăește această femeie, scoțând pumnalul: «Ingerule păzitor al Moldovei! întărește-mi brațul și inima ca să pot răzbună țara în sângele lui Sobieschi»....

Fericite timpuri când astfel de sentimente ajungeau nu numai pentru a înflăcără (ne înflăcărăm și acum) ci și pentru a plăce și mulțumi gustul estetic al spectatorilor! Vremurile s'au schimbat de atunci.

3. SCRISORILE

Dar Negruzzi nu e numai autorul celor dintâi nuvele romantice, sau mai bine melodramatice, în care iubirea are o parte atât de însemnată, el nu e numai autorul povestirilor istorice, dintre care *Alexandru Lăpuşneanu* e un adevărat mărgăritar al prozei româneşti, ci mai e compunătorul *scrisorilor*, minunatelor lui scrisori turnate într'o limbă uşoară, fină ca o horbotă, spirituală, fără mari pretenţii de literatură, dar, sub înfăţişarea lor familiară, păstrându-şi totuşi un caracter literar.

Ce povestesc aceste scrisori? De toate. E numai un prilej de a putea vorbi de orice, de impresii căpătate, de lucruri mai serioase, de probleme ce ne frământă, de nimicurile vieţii, sub o formă cât mai slobodă, de ade-

vărată «causerie», cu un oarecare aer de nepăsare, de diletantism, fugând de orice argumentație mai strânsă și de tot ce ar putea părea pedantism.

Negruzzi e cel dintâi bun *foiletonist* al nostru care face din orice un motiv de «causerie» plăcută.

Iată-l, de pildă, povestind o călătorie dela Iași la Peatra, trecând prin Podul Iloaei, prin Târgul-Frumos, al cărui trecut îl evoacă, pela Ruginoasa, cu castelul vrednic de Walter Scott, pela Miclăușani, pela Scheia, unde s'a înfrânt trufia lui Matias Corvin, pela Roman. Totul îi slujește pentru descripție pitorească, sau pentru evocarea trecutului glorios al neamului nostru, presărând ici și colo cunoștințe istorice sau chiar arheologice, în chipul cel mai acoperit.

Altădată, o călătorie pânăla Târgul-Ocnei e binevenită pentru descripții frumoase: «Cu cât de ostencios este drumul, cu atât e și pitoresc. Munții vineți ce se văd în depărtare, coastele dealurilor acoperite cu buchete de fagi, anini și brazi; Tazlăul ce ser-

1) *Scrisoarea I*. Ed. «Minerva», I p. 135.

2) *Scrisoarea XXVIII*, Ed. «Minerva», I. p. 237.

puește pe vale, înfățișează un peisaj romantic...» Și apoi ce frumoasă zugrăvire a Târgului Ocnei cu Turnul Precistei, Ocnele și părintele Egumen! Și în mijlocul acestor descripții care ar părea fără nici un țel, pitorești și uneori umoristice, povestitorul strecoară și câte o inscripție de mănăstire, câte o știre prețioasă, și mai ales câte o amintire istorică, câte o evocare repede a unui fapt din trecut, câte o legendă localnică.

În 1855 Negruzzi se duce la Ems. Orizonurile se lărgesc și prilejurile de observare se înmulțesc. Minunata vale a Rinului se deschide dinaintea ochiului călătorului, cu verdeța ei, cu castelele și ruinele poetice ce se zăresc de oparte și de cealaltă. Iar la Ems, boerul Moldovean, cade deodată în mijlocul unei lumi cosmoplitice, pe care o observă, o arată aproape cu degetul: ăsta e cutare, ăsta e cutare, înminunându-se de a vedea atâtea măririi adunate la un loc...

Unele din aceste scrisori nu ne descriu un colț de natură, ci au un cuprins mai mult social, zugrăvindu-ne un colț de lume, de provincie sau

de capitală, unele obiceiuri date sub formă anecdotică sau întregindu-ne icoana unor «tipuri» interesante, pe care Negruzzi le-a cunoscut în deosebite împrejurări...

Iată, de pildă, neuitatul boer moldovean, vecinul de moșie al lui Negruzzi, boerul Bogonos, atât de patriarhal și de simplu, pe care scriitorul ni-l evoacă așa de frumos, cu atâta căldură, deși nu fără o oarecare simpatică ironie ¹⁾. Și scriitorul ni-l pune să vorbească, ni-l pune să povestească o lungă istorie petrecută odinioară la Agrigent, pe vremea sfântului Grigore, spre a lămurii obârșia Țiganiilor. Iar când Negruzzi încearcă să se ridice împotriva unor astfel de basme:

— S'a sfârșit, strigă Bogonos... Se duce vechea noastră Moldovă, și în curând n'o să mai rămâie în ea decât niște struluibați cu mintea stricată — n'o zic asta pentru d-ta — cari prin scrierile lor se silesc a stârpi sămânța credinții ce a mai rămas! Oameni de ieri! desprețuiți relegea, nu păziți posturile, nu faceți ca pă-

¹⁾ *Scrisoarea VIII*, Ed. «Minerva», I. p. 168.

rinții voștri, vă despărțiți de soții, vă place mai mult teatru decât biserica, și dacă....»

...Intr'un cuvânt tot ce putea spune un boer bătrân, în care trăește încă amintirea zilelor de tinerețe și căruia i se pare că totul merge la o peire sigură..

Altă dată în *Omul de țară*¹⁾, asupra căruia ne-am mai oprit, ne zugrăvește cu atâta humor, și cu un spirit critic atât de ascuțit, pe răzășul ce plănuește lucruri mari pentru copiii săi: pe unul vreă să-l facă avocat și boer, pe un altul îl hotărăște negușoriei pe cel de al treilea vreă să-l vâre *cirac* la vreun boer; cât privește pe Anița o va dà la *pan-sion* să învețe franțuzește și chitara.

În *Fiziologia Provincialului*, până lui Negruzzi prinde cu humor, dar nu și fără exagerare, ceiace ne face să bănuim un model străin, figura unui provincial rătăcit prin Iași, pe care îl cunoști pe dată din toate mișcărilor lui. Altădată simpaticul cerșitor *Luminărică*, atât de cunoscut de toți leșenii, ne este evocat cu duișie.

1) *Srisoarea* XXV. Ed. «Minerva», I, p. 229.

Obiceiuri vechi, mai ales sub formă anecdotică, mici istorioare luminând o întreagă stare de lucruri, sunt schițate în trăsături rezezi și spirituale în *Istoria unei plăcinte*, *Un proces dela 1826*, sau o *Rețetă*. Prin aceste pagini sprintene și colorate, pline de observații, pline de icoane ale vremii, de oameni dispăruți scrisorile lui Negruzzi capătă și o valoare documentară, închegând un fel de cronică spirituală și fără pretenție în marginea epocii în care a fost scrisă.

Și nota curat istorică și patriotică tresare vioae în multe din scrisorile prozatorului nostru. Una dintr'însele, «*Vandalismul*», i-a pricinuit chiar și un surghiun la moșie. Și, în adevăr, îl și merită dela un guvern vrăjmaș re-deșteptării naționale... Impotriva obiceiului său. Negruzzi, acest spirit subțire, ușor, ironic, diletant plăcut dar cam rece și nepăsător, e de data aceasta foarte cald și plin de o convingere pe care i-o simți sub învelișul cuvintelor ce nu se ferece a numi lu-

1) *Scrisoarea IX*. Ed. «Minerva», I. p. 181.

2) *Scrisoarea XIII*. Ed. «Minerva», I. p. 198.

crurile pe numele lor adevărat... Suntem urmașii Romanilor, și în loc să ne mândrim cu astfel de obârșie lăsăm să piară toate urmele văzute ale gloriei străbunilor noștri!... Pier cetățile vechi, se distrug ruinele castelurilor și întăriturilor romane, se risipesc monedele și inscripțiile falnicilor coloniști: «Zău, se rostește Negruzzi, e rușine și păcat a vedea pe toată ziua perzându-se câte o urmă a Moldaviei împreună cu piatra pe care era însemnată! Pe toată ziua rupem câte o foaie din frumoasa carte a veciei; și curând, când vom mântui ruina tuturor acestor sfinte ruine, nu ne va mai rămâne decât a striga ca acel Troian care cel puțin luase cu sine pe Dumnezeii săi «*Fruit Illium!*»

O emoție tot atât de vie se simte și într'un *Vis*, când bătrânul doctor francez din Jași povestește, sub formă alegorică, întreaga istorie nenorocită a Moldovei sleită de putere sub cnutul rusesc... «Mă trezii atunci într'o sală unde erau numai boeri cu decorații și ofițeri cu spalete. În mijloc văzui o femeie înaltă și frumoasă cu

ochi și sprâncene negre, cu părul despletit pe spate, goală până la cingătoare, îngenunchiată și cu mânele legate dinapoi. Lângă ea stă un om cu mască. El ține un paloș lat cu care lovea creștetul acestei nenorocite ființe. Privitorii se uitau la acest mister fără a clipi din ochi, fără a zice ceva, fără a face vre-o mișcare, încât semănau a niște statue de ceară. Tăcerea eră adâncă. Nu se auzeau decât lovirile de paloș a omului mascat și suflarea de agonie ce eșia di pieptul frumoasei osândite! La fiecare lovire un pârâu de sânge purpuriu se revărsa pe umeri și sânul ei, până ce în sfârșit ucisa căzù cu fața în jos, scaldată în sângele său»¹⁾).

Intreaga pagină e minunată de caldă și de convingere.

Nu voi face decât să amintesc că unele din aceste scrisori au un cuprins anecdotic ca *Iepurărie*, *Proprietate păgubitoare*, sau *Ieșanul în provincie*, că altele sunt adevărate mici nuvele, ca bunăoară duiosă poveste a frumoasei Calipso, că două dintre dânsese sunt

1) Ed. «Minerva», I. p. 228.

articole de critică impresionistă, unul privitor la Daniel Scavinschi, plin de voe bună și de indulgență, celalt un necrolog al prietenului de tinerețe, Alexandru Donici...

Și nu vom uita mai ales că foarte multe scrisori sunt privitoare la limbă. Asupra lor am avut a ne oprî altădată. Ceeace voim să amintim aici e că toate părerile lui Negruzzii nu sunt date ca dogme, ci cu un dulce diletantism; ele nu vin dela un filolog și plăsmuitor de limbă ci dela un om de gust, dela un literat care simte mai mult decât știe. De aici și acel ton de cumpănire și acea veșnică raportare la bunul simț...

Aceste sunt scrisorile lui Negruzzi, comoara prețioasă a începuturilor noastre literare, pline de fapte, de știri asupra vremii, pline de descriții pitorești, de calde pagini asupra trecutului nostru, în care ni se evocă, ca și în *Suflele moarte* ale lui Gogol, unele figuri interesante, boeri ruginiți, tineri pripiti, în care să risipesc o mulțime de idei mărunte dar drepte și de bun simț, fără nici o privire cuprinzătoare, dar cu multe puncte

de vedere cumiți, repertoriu de anecdote, de amintiri literare — totul scris într'o limbă fluidă, fără icoane multe, fără întorsături căutate, cu unele neologisme supărătoare, dar, cu toate asta, sprintenă, cursivă, limpede, oglindind cu lesniciune în cutele cuvintelor și ideea dreaptă dar și veșnicul zâmbet al spiritualului scriitor.

II. P O E T U L

Pentru contemporani Costache Negruzzi erà și un *poet*. Când îl găsim lăudat prin foile timpului, lauda se îndreaptă aproape fără deosebire cătră prozator ca și cătră poet... Nouă, celor de astăzi, ni se pare cu totul altfel... Negruzzi a fost un meșter al prozei noastre literare și făuritorul nuvelei; firea lui îl îndemnà spre proză... Minte limpede, eclectic, spiritual înainte de toate, diletant în înțelesul bun al cuvântului, erà firesc că talentul lui să se desfășoare mai ales în fioriturile «scrisorilor», pline de bun simț, pline de anecdote, pline de amintiri, într'o legătură cam slobodă, pline de observații de amănunt foarte drepte, și turnate într'o limbă ușoară, grațioasă, măsurată...

Dar o astfel de fire erà departe de avânturile poetului liric, de «extazul» dionisiac, cum ar spune Nietzsche, nu erà tulburată de problemele albastre, nu erà învăluită de taine, nu erà doritoare de umbra sub care se adăpostesc atâtea simțiri alese și sfioase.

Intr'un cuvânt, Negruzzi prin firea talentului lui nu erà un *poet*. Cu toate astea, el a înșirat multe versuri, a scris chiar un poem epic de oarecare mărime și mai ales a tradus foarte mult, din Victor Hugo și din Antioh Cantemir, în versuri de altfel bune, cum se cuvenià dela un mânuitor al limbei atât de dibaciu... Așa erà spiritul vremii; trebuià să faci de toate; brazda activității trebuià trasă în toate ogoarele culturii neamului.

Având a ne oprì, de altminteri foarte puțin, asupra acestor încercări poetice, se cade s'o facem depărtați de cerințele zilei de astăzi. Dacă proza a evoluat relativ puțin, poezia a evoluat mai mult; limba a dobândit o armonie și înmlădiere neașteptate, versificația s'a rafinat, formele s'au îmbogățit, încât ar fi o nedreptate și o lipsă de simț istoric dacă n'am ții-

neă seamă și de momentul în care Negruzzi se osteniă a scrie versuri.

Înțelegi asupra acestui lucru, să intrăm în repede cercetare a activității poetice a scriitorului nostru.

*

Vom începe cu poezia epică.

Poemul «*Aprodul Purice*» nu e, după cum știm de altminteri, decât un fragment dintr'un poem mai mare «*Ștefan-aniada*», ce s'a pierdut. Negruzzi ne spune că subiectul i-a fost inspirat de Ureche — un vechiu obicei al lui Negruzzi de a ne pune pe urme greșite. De fapt, Neculce e acel ce ne povestește cu deamănuntul legenda Aprodului Purice: «Ștefan-Vodă cel bun, scrie el în «*O seamă de cuvinte*», când s'a bătut cu Hroit Ungurul, precum zic unii la Cașin, iar letopișeșul scrie că s'a bătut la Scheea pe Siret, a fost căzut calul cu Ștefan Vodă în război; iar un Purice Aprodul i-a fost dat calul lui; și nu putea în grabă încălecă Ștefan-Vodă, fiind om mic. Și a zis Purice Aprodul: Doamne, eu mă voi face o moviliță, și vin de te sue pe mine și încălecă! Și s'o suit pre dânsul Ștefan Vodă

și a încălicat pre cal; și a zis atunci Ștefan Vodă: «Sărace Purice de oi scăpă eu, și tu, atuncea 'ți-ei schimbă numele, din Purice Movilă». Și-a dat Dumnezeu și-a scăpat amândoi; și l-au și făcut boer, armaș mare, pre Purice, și dintr'acel Purice aprodul s'a tras neamul Movileștilor, de a ajuns de au fost și Domni dintr'acel neam. Dară și aprozii atunci nu erau din oameni proști, cum sunt acum, ci erau tot feciori de boeri și portul lor eră: îmbrăcați cu șarvanale cu cabanițe. Așa trebue și acum să se afle slugi să slujească stăpânului, și stăpânul să miluească pre sluga lor».

Plecând dela aceste date, scrise Negruzzi poemul său «Aprodul Purice» — prelucrând astfel pentru întâiaș dată un material istoric găsit într'un cronocar...

Poemul acesta, după cum observase și Alecsandri, deși războinic, are totuși un început idilic, ce cântă de sigur în urechea tuturor :

Ciocârlia cea voioasă in văzduh se legână
 Și 'nturnarea primăverii prin dulci ciripiri serbă,
 Plugarul cu hârnicie s'apucase de arat,
 Pământul ce eră încă de al său sânge rourat;
 Uitase-acum Moldovanul trecutele lui nevoi,
 Și cu fluierul la gură, păstorul pe lângă oi,
 Cântă dragostele sale...

Hroirot, aflând că Ștefan e în niște ținuturi îndepărtate, își adună ofițerii și le țină o cuvântare, îndemnându-i să vină să calce Moldova. Un Român ce petrecea de mult printre Unguri, auzind de planurile lui Hroirot, o luă la goană spre Moldova, ca să vestească pe Pârcalabul din Roman de apropiata navală a Ungurilor. Pârcalabul trimise un curier lui Ștefan, iar el ieși înaintea dușmanului. Ungurii intrară în țară și dădură de un moșneag pe care Hroirot îl întrebă de ce toate satele și locurile erau pustii de oameni :

Pricina bejănăriei ș'a jalei obștești, tu ești,

Hoț turbat și fără lege care prazi și pustiești !

Ungurii voră să-lucidă, dar Hroirot, mărinimos, îl scăpă... Intreg acest episod — de 40 de versuri — ca și amănuntul cu Românul ce vine să dea pe față planurile lui Hroirot, sunt din invenția poetului. Negruzzi brodează pe un subiect istoric.

Lupta începă între Unguri și mica ceată a Pârcălabului. Amândouă armile ne sunt zugrăvite de poet, cu amănunte topice. E mișcare, freamăt, și chiar oarecare îndemănare în descrierea încăerării. Românii sunt pu-

țini; deși se bat ca niște lei, ei ar fi fost copleșiți, dacă Aprodul Purice n'ar fi adus vestea că Ștefan nu e departe. Pârcălabul se retrase la Schee lângă Siret. Ștefan luă a treia parte din armată și, după o noapte de marș, ajunse a douăzi pe la amiazi la Schee. Lupta începù din nou.

Poetul enumeră pe dărăbani, pe armăși, pe aprozi, pe simeni; numește și câți-va eroi moldoveni, pe Arbure Hatmanul, Vornicul Boldur... Fantezia lui umple cadrele goale ale descripției; ea pune chiar o cuvântare în gura lui Ștefan. Apoi, lupta e aprigă și crotopitoare :

Românii cu-a lor iuteală, prăvălind răstoarnă tot;
 Ungurii să stea 'mpotrivă se silesc și ei cât pot,
 Însă furia română sparge, sfarmă orice grâu.
 În zadar...

Am citat aceste versuri pentru că ele aduc aminte, pe departe e dreptul, de unele versuri de Eminescu, din Satira III. Românii sunt însă puțini la număr. Calul lui Ștefan cade ucis—și atunci se întâmplă episodul povestit de Neculce și pe care Negruzzi îl desfășoară în mult mai puține versuri decât are cadrul luptei... Rămă-

șița armatei lui Ștefan sosește la timp pentru a da biruința Moldovenilor. Hroirot e ucis. Dar și bietul Părcălab își dă sufletul. Și aici imaginația poetului înnădește din nou. Ștefan căsătorește a doua zi pe Aprodul Purice — acum Movilă, — cu fata orfană a Părcălabului.

Astfel e cuprinsul acestui fragment epic, în care găsim destulă creație personală, destule amănunte născocite. Cât despre versuri, ele sunt de 15 silabe și n'au nici cizelarea, nici sonoritatea, nici mlădierea, nici bogăția de icoane pe care suntem deprinși a le cere astăzi dela versuri. Nu li se poate tăgădui totuși oarecare energie, în discursuri de pildă — ale lui Hroirot sau Ștefan — și oarecare mișcare în zugrăvirea luptelor. Mai supărător e prozaismul expresiei și lipsa de icoane înaripate care singure pot înălța versul epic. Rar se găsesc numai câte-va comparații, în gustul poeziilor vechi clasici — Homer sau Virgiliu — în versuri numeroase și simetric așezate.

Iat o pildă :

Precum când o stâncă mare din munte s'a surpat
 Sdrobește, oboară, sfarmă orice 'n drumu-i a aflat ;
 Casele dupe costișă, grădini, saduri, livezi, vii,
 Prăvale, rostogolește girezi, turme, herghelii, etc.

(Urmează încă șase versuri).

Sau după cum hoțul noaptea prin codru călătorind, etc.

(Urmează încă șapte versuri).

Astfel și Hroiot rămase când pe Ștefan a văzut.

Altă pildă :

Precum norul de lăcuste soarele întunecând,
 Vine pe sus cu iuțea țarinile amenințând etc.

(Alte șapte versuri).

Sau după cum primăvara omătul cel adunat.

Printre râpi, și de-al lui Febus calde raze săgetat etc

(Alte șase versuri).

Acest fel sumeții Unguri în Moldova năbușesc...

După cum se vede comparații destul
 de laborios și metodic clădite. Incolo,
 trebuie să recunoaștem că versurile
 nu au prea multă armonie nici flui-
 ditatea pe care o are de obicei proza
 lui Negruzzi...

*

Asupra puținelor poezii lirice ale
 scriitorului nostru nu ne vom oprî
 mai mult, de oarece ele nu sunt de-

cât bun simț pus în versuri în deajuns de corecte dar în deobște fără multă mlădiere și fără avânt. O singură abatere o face poezia *Melancolia*, în care vedem, în adevăr, un real sentiment poetic turnat într'o limbă aleasă și potrivită cu fineța cuprinsului.

Mai amintim și aici căasupra acestei poezii d. G. Bogdan-Duică a scris un documentat studiu de istorie literară, arătându-ne oarecare puncte de inspirație din elegia «*Tinterimea unui sat*» a lui Jucovschi, tradusă de Asachi. Nu intru în amănuntul asemănarilor ce se pot face între cele două poezii și care au fost făcute de altminteri de d. Bogdan-Duică cu destulă subtilitate ¹⁾. Ele sunt întru câtva îndreptățite, deoarece găsim ici colo crâmpie de idei poetice asemănătoare și chiar unele motive mai mărunte. Dar e prea puțin. Prin puterea sentimentului personal și frumuseța formei, această poezie poate fi privită ca originală, și prețuită ca atare.

Intr'însa Negruzzi premărește tai-

1) G. Bogdan-Duică, *Două capitole dintr'o biografie a lui Constantin Negruzzi în Convorbiri literare*, 1901.. t. XXXV, p. 875.

nica pornire a tânărului cătră singurătate, cătră melancolie :

Căci plăcerile sunt multe care vin din bucurie
Inșă nu puține are și dulcea melancolie...

Primavară isbucnește ca un sgomot de fanfare. In loc să caute câmpia înșorită și veselia mulțimei, melancolicul caută adăpostul crângului, pe ale cărui farmece poetul le cântă cu o frăgezime în adevăr idilică:

Vezi pârâul acest trândav, scăldând pajiștea cea verde,
Cum prin flori trafașe primblă, și sub arce verzi
[se pierde ?

.....
Lângă el o mândră salce..

.....
Acea undă gemătoare, acel arbore jelind...

Nimic nu lipsește din acest colț poetic ; nici privighetoarea :

S'ascultăm, ce se aude ? Ce nou glas răsună oare ?
A dumbrăvii cântăreață, gingașa privighetoare,
Prin accente iscusite rădiul tot a încântat ;
Ascultând-o simt că-n sânu-mi un nou ce s'a deșteptat.

Dela pădure poetul trece la ruine, pe care le cântă invocând umbrele marilor Eroi, cu căldură, cu putere, în genul lui Volney. Toată partea aceasta din urmă — într'o legătură

cam slobodă cu partea dintâi, e un fragment din ceea ce am putea numi «literatura ruinelor» destul de înfloritoare pe atunci și aiure, dar și la noi care ne aflăm la începutul redeșteptării naționale. Am fi mirați gă-sind la urmă, pe lângă inspirația patriotică, și o inspirație socială :

Te salut, lăcaș cucernic sărmanului muncitor
Care-a fost toată viața statului folositor !

puțin legată de ideia centrală a poeziei,—dacă nu am ști că tocmai această parte e înrâurită mai de aproape de poezia lui Jucowschi, în întregimea ei socială.

În afară de această meditație în felul lui Lamartine, destul de reușită și putându-se citi și astăzi cu plăcere,—celelalte poezii ale lui Negruzzi sunt ocazionale, unele cu prilejul căsătoriei sale, altele scrise pe albumuri, altele imitații, și cele mai multe, după cum știm, traduceri din Victor Hugo și Antioh Cantemir, dovedind un cunoscător al limbei și al versificației, dacă nu și un poet.

III. AUTORUL DRAMATIC

Având a judecă activitatea lui Costache Negruzzi ca scriitor dramatic, se cuvine să păstrăm aceiaș indulgență și acelaș simț istoric ca și atunci când cercetam încercările poetice ale acestui bun prozator.

Negruzzi n'a fost un dramaturg; aceasta desigur n'o credeă nici el. Numai nevoile timpului l-au făcut să scrie piese de teatru. Școala cea mai bună a redeșteptării neamului, a înfiripării lui culturale eră teatrul. Noi îl privim acum mai mult ca o desfătare, și ca un prilej de emoțiuni artistice superioare. Firește și odinioară, teatrul eră făcut pentru plăcerea publicului, dar pe lângă dânsa se strecură și oarecare imbolduri și mai ales se treziă și dragostea pentru limba patriei, atât de

înțelenită, atât de păraginită... Scrisul pătrunde mai greu, pe când piesa de teatru, înconjurată de alte ademeniri, putea fi gustată de mai mulți și mai repede.. Iată pentruce mai toți îndrumătorii noștri culturali s'au îndreptat dela început spre teatrul național, chiar dacă nu aveau însușirile cuvenite unui gen literar atât de greu. Așa a făcut Asachi, așa aveau să facă Negruzzi, Alecsandri și însuși Kogălniceanu. Cum însă nu era tocmai ușor de a crea un teatru românesc, de oarece nu se află nici un fel de tradiție în această privință, cele mai multe încercări ale scriitorilor noștri nu sunt decât niște traduceri sau abia niște localizări, mărturisite sau nu... Principalul era să se dovedească că se poate scrie și în românește și că lumea se poate desfătă și la auzul limbei noastre și la văzul artiștilor naționali.

Iată de ce-l vedem de timpuriu pe Costache Negruzzi îndreptându-se spre teatru, făcând traduceri, localizând și, pentru un răstimp, luând împreună cu Alecsandri și Kogălniceanu direcția teatrului din Iași.

Activitatea lui în această direcție

e mai mare decât s'ar crede. În afară de traduceri cunoscute din Victor Hugo: *Maria Tudor* și *Angelo* din 1837, în afară de piesele adunate în volum sau publicate numai în broșură, despre care vom avea a vorbi ceva mai pe larg, Costache Negruzzi a mai compus și alte piese — toate vodeviluri localizate, despre a căror urmă am dat în foile timpului fără a fi găsit manuscrisul lor care trebuie să se fi pierdut.

Amintim aici aceste piese pierdute :

Elevul Conservatorului, jucată la Iași, 19 Ian. 1839.

Pamfil, prelucrare de Negruzzi, jucată la 10 Octombrie 1849.

Profesorul și Chineza, vodevil într'un act de C. Negruzzi, jucat la 30 Noembrie 1850.

Bochet tată și fiu, despre care ne amintește V. Alecsandri ¹⁾.

Pe lângă dânsese se adaugă și alte două piese inedite, al căror manuscris se păstrează la Academie :

Pansionul de fete în timp de războiu. Vodevil în două acte. Prelucrată de d. Cam. C. Negruță, 1838 ²⁾.

Viconte de Letorier ³⁾ comedie în 3 acte cu cântece, tradusă de Negruzzi, jucată la 1 Februarie 1847.

¹⁾ În prefața *Operele complete, Teatru*, I, Socec, p. VI.

²⁾ Ms. 1022 — Se jucă și prin 1847, cf. *Albina*, 23 Oct. 1847.

³⁾ Ms. 3741.

Vedem că toate aceste piese sunt niște simple prelucrări după vodeviluri franțuzești, fără indicația de autor de altfel, după obiceiul timpului.

Ne rămâne acum să aruncăm o privire asupra celorlalte piese ale lui Negruzzi, în care critica literară nu prea are mult de cercetat. Interesul nu stă în valoarea lor literară, destul de scăzută, ci în intenția autorului de a scrie teatru în românește și de a trezi gustul pentru limba patriei, fie chiar prin localizări de vodeviluri de un gust îndoelnic.

Piesa «*Treizeci de ani sau viața unui jucător de cărți, melodramă în trei zile*» e cea dintâi încercare dramatică a lui Negruzzi. De altminteri, avem a face, după cum știm, cu o simplă traducere după «*Trente ans ou la vie d'un joueur, mélodrame en trois journées par Victor Ducange et M. Dinaux*» jucată pentru întâiași dată la 19 Iunie 1827 la Porte-Saint Martin.

Nu vom intra în cercetarea amănunțită a acestei piese, care nu mai poate îngădui o cercetare binevoitoare. Intr'însa înfloreste melodrama în toată strălucirea ei, nu numai în acțiune ci în cel mai mic crâmpeiu de dialog.

Nu e un rând în toată piesa care să nu ne facă să zâmbim. Totuși, în 1827 o astfel de piesă eră jucată cu mare succes de marele actor romantic Frédéric Lemaître... Romanticul se amestecă cu melodramaticul, și se bucură de o potrivă prețuire din partea publicului. Numai astfel putem înțelege cum Negruzzi (care de altminteri nu aveà decât 27 de ani), și-a oprit privirea asupra unei piese ce ne pare astăzi de un gust atât de fals... Despre traducerea lui Negruzzi nu am nimic de zis; la urmă chiar, la sfârșitul zilei a III-a, el a mai adăogat următoarele rânduri, singurele ce-i aparțin, și care încheie oarecum moralitatea piesei:

Jorj. Ah!... nu mă tânguți... Mi s'a căzut pedeapsa această groaznică.

Fiul meu... să urăști jocul... Vezi furiile și crimile sale — Scumpă soție, iartă-mă... O să mor!... Virtuțile voastre să-și capete răsplătirea lor, și iertarea vinovatului. (Moare).

Aceste rânduri sunt demne de restul piesei. Acum să zicem și noi: maledicțiune! și să trecem mai departe...

Nu vom face decât o scurtă amintire despre mica farsă *Cârlanii* (intitulată mai întâiu *Doi țărani și cinci cârlani*) jucată în folosul emigranților din Transilvania, la 1849. Subiectul e din cele mai simple. Doi țărani, Miron și Terinte, bagă de seamă că fiul proprietarului, Lionescu, se cam învârte pe lângă nevestele lor, Domnica și Voichița. Fiecare bănuiește însă că nevasta prietenului e cea vinovată. Țăranii pun rămășag pe niște cârlani, și, prefăcându-se că se duc la târg, se ascund să-și păzească femeile. Domnica și Voichița prind de veste, se pun la cale și își bat joc de Lionescu și de bărbații lor...

Un vodevil cu cuplete, fără nici un fel de pretenție, cu țărani de carnaval, ceace mă face să bănuiesc că nu avem dinainte decât o localizare a unui vodevil franțuzesc. Incolo, nu se poate spune un singur cuvânt mai mult.

*

Nu voi stărui prea mult nici asupra meritelor farsei «*Muza dela Burdujeni*», mai întâi pentru că aceste merite sunt destul de îndoelnice, și apoi pentru că farsa lui Negruzzi nu e,

după cum știm, decât traducerea nemărturisită a unui act al lui Théodore Leclercq «*La Sapho de Quimperco-rentin ou il ne faut pas courir plusieurs lièvres à la fois*»¹⁾.

Subiectul farsei lui Negruzzi, în puține cuvinte, e următorul. Tânărul Drăgănescu ar voi să se însoare cu aleasa inimii lui; pentru aceasta însă e nevoe să fie lăsat moștenitor de către unchiu-să șătrarul Trohin, vameșul, care ar voi și dânsul să se însoare cu Caliopi Busuioc, prietena lui de mai bine de douăzeci de ani. Această nuntă trebuie zădărnicită. Drăgănescu se învoește cu actorul Teodorini să joace rând pe rând rolul a trei candidați de însurătoare, veniți anume pentru cucoana Caliopi. Ceeace se și întâmplă. Caliopi, în vederea unei căsătorii mai strălucite, depărtează pe Trohin. Acesta, de ciudă, lasă moștenitor pe Drăgănescu, care se poate astfel însurà după voia inimii...

Actul lui Negruzzi e o traducere, iar pe alocurea și o localizare.

¹⁾ Théodore Leclercq, *Oeuvres complètes: Proverbes dramatiques*, t. II, Paris, Adolphe Delahays, 1860; — cf. G. G. Orleanu: *Cum scriau clasicii noștrii în Dunărea de jos*, No. 7 din Martie 1909.

Iată persoanele din amândouă piesele :

Mademoiselle ZÉPHIRINE DE LESTENVILLE

Le Président, son amant

AUGUSTE, neveu du Président

FLORIBEL, jouant { MILORD Wasterbooroug
SIGNOR TURLUPINI
M. MOUTONNET

GEORGET, valet de Mademoiselle Zéphirine.

In versiunea lui Negruzzi :

Cucoana CALIOPİ BUSUIOC

ȘĂTRARUL TROHIN, vameș și amoretat de C-na Caliopi-DRĂGĂNESCU, nepotul său.

TEODORINI, actor, român, jucând pe { BARON FLAIMUC
SIGNOR TURLUPINI
CHIR LACHERDOPOLOS

STĂNICĂ, slugă la Cucoana Caliopi.

Partea de originalitate a lui Negruzzi stă în a fi adăogat pe ici pe colo cuplete, în gustul timpului, ce nu se găsesc în piesa lui Leclercq...

În privința persoanelor ne aflăm deasemenea dinaintea unei localizări. Acțiunea petrecându-se la noi, și mai ales la Burdujeni, eră firesc ca lordul Wasterbooroug, ce n'avea ce căută aici, să devină baronul Flaimuc din

1) Rolul cucoanei Caliopi a fost jucat de Millo; de altminteri și rolul M-lle Zéphirine a fost jucat tot de un bărbat, de un colonel de husari, după cum reese dintr'o notă a lui Leclercq.

Cernăuți. Schimbându-și naționalitatea, eroul își schimbă și particularitățile de limbă. Iată o pildă de această prefacere :

În piesa lui Leclercq : *Le Lord*. Mademoiselle il doit être surpris de mon visite, mais de même que Diogène le cynique il cherchait un homme, moi, mademoiselle, je cherche une femme, je le cherche depuis longtemps, et je espère, il est trouvé.

Iată localizarea lui Negruzzi :

— Se pare poate curios la cuconița vizita meu, dar zo precum Diogenis grihișer căută un om, eu, gnedige frailain, caut un Baronesa, pentru mine, un curios Baronesa. Caut mult un curios Baronesa, și acum mi se pare am găsit pe dânsul...

Intregul rol e susținut firește în această limbă.

Turlupini care e acelaș în amândouă piesele, are înt'una particularitățile de limbă ale italianului rostind franțuzește, iar în cealaltă particularitățile italianului vorbind românește. Iată de pildă intrarea în scenă a lui Turlupini :

La Leclercq : Z'entre sans me faire annoncer, mon adourable, tant z'ai d'impaticence de tomber à vos pieds — Ma, zou mou trompe assourément, mademoiselle ; vous n'êtes pas la personne que zou serche. C'est oune demoiselle à marier, et vous n'êtes pas d'âge que ze crois.

La Negruzzi: Intru fără a vă anunța, adorabila mea, așa de mare impaciență am de a-ți cădea la picioare. Ma mă înselo de bună samă, madamigela; voi nu sunteți persoana che io caut; nu sămănați după vrâstă să fiți damigelă de măritat...

Moutonnet, proprietar din Champagne, devine la Negruzzi chir Lacherdopulos din Galați, așa că își schimbă cu totul, dacă nu personalitatea, cel puțin felul de vorbă... Iată o pildă:

M. Moutonnet... Il y a des choses que l'on voit et qui sont à la portée de tout le monde; par exemple, je dirais bien à peu près ce que vous pesez (il rit) Hé! hé! he! Je ne demanderais non plus si vous êtes jeune et belle, on me rirait au nez (Il rit). Hé! hé! hé! Mais si vous avez de l'esprit, c'est autre chose.

Lacherdopulos: Paracseno pragma! sunt lucruri care se înțeleg foarte lesne. Paradigmatos harin, eu ași putea ghăci câte oca tragi dumneata (Râde). He, he, he, nici n'am trebuință să întreb de ești tânără și frumoasă, pentrucă m'ar râde oamenii. (Râde) He, he, he, dar de ai pnevma asta n'o pot cunoaște...

Dar în afară de aceasta, Negruzzi, după cum s'a zis deatâtea ori, a luat în *Muza din Burdujeni*, și o atitudine în chestia limbii. Singur el ne spune în notița ce întovărășește piesa: «Noi am fost zis — nu ne mai aducem aminte unde — că sunt mulți care schingiuesc

și sfâșie frumoasa noastră limbă, și în loc de creatori se fac croitori, și croitori răi. Asta ne-a îndemnat a compune (?) această mică comedie, crezând că facem un bine arătând ridicolul unor asemenea neologişti». Și în adevăr Negruzzi a pus în gura Cucoanii Caliopei o limbă foarte pestriță, din care putem cită câteva specimene:

Azi cu o petițiune,
M'adresai către Amor,
Și-l rugaiu cu 'ncordăciune,
Să astâmpere al meu dor
De a mea tristă *pusăciune*,
Te îndură, zeu de foc!
De nu vrei *protestăciune*
Să întind în orice loc

... Stănică, inima mea simte o *neînvingibilă atășăciune*...

... se *servirarisarisește* de *expresiuni* mai ales...

... oricum și această este o *considerăciune* adusă frumuseților mele...

„ ah, în ce oribilă *pusăciune* se găsește o jună femeie, când trebuie să despue... de inima sa și se vede nevoită a face o *transacțiune* cu sentimentul onorului.

După cum vedem Negruzzi își bate joc — în chip foarte nevinovat de altminteri — de fonetismul lui Pumnul, de «pumnism», deși nu în chip statornic...

Pealocuri, ca de pildă în biletul lui Turlupini «că siete corta e grosa pre-

cum m'au asigurat mai multe persoane, mă jur... Dacă va fi cu volia dumitale.. să te iau de spoza»... Negruzzi își bate joc și de italianismul prietenului său de odinioară Eliade. Dar toate aceste mici *efecte* de cuvinte sunt mai mult pentru înveselirea piesei, de cât din cine știe ce tendință de purificare a limbei.

Atât se poate spune despre *Muza de Burdujeni*, o farsă oarecare, ce putea să mulțumească publicul de atunci.

Ne mai rămâne acum să mai amintim și de vodevilul «prelucrat», *Carantina*, pe care îl avem numai în broșurica din 1851 ¹⁾ Ne fiind în volumul de teatru (1873) al *Operelor complete*, vom povesti ceva mai pe larg subiectul acestei nevinovate glume teatrale.

Un tânăr din Galați, *Revan*, iubind o fată, și văzând că i-se preferă un altul, provoacă la duel pe rival și rănindu-l greu, dispare din Galați. Timp de zece ani nu se mai auzi de dânsul; el intră în marina franceză unde se îmbogăți...

¹⁾ S'a reimprimat totuși în ediția «Sfetea», *Poezii și teatru* (1908), p. 165.

Într'o bună zi Revan cade din nou în Galați în casa fostului său prieten Fedeleșeanu, care tocmai se însură cu o văduvă pentru a stinge un proces ce aveà să se ivească între ei. Se fac pregătiri de nuntă. Vine și mireasa, d-na Dospinescu. Această doamnă nu ~~era~~ decât fata pe care o iubise Revan, și care se măritase în lipsa lui cu rivalul ce se restabilise după duel. Acum, de doi ani era văduvă. Revan o iubește încă și pentru dânsa venise în Galați. I'o spuse din nou, dar ea rămase neînduplecată: nunta cu Fedeleșeanu urmă să se facă chiar atunci. Din întâmplare sosise în Galați un vapor, Bescefte-Ibric du Țarigrad, unde erà ciumă. O idee îi trecu prin minte lui Revan. El spune că a venit cu acest vapor, din care s'a refugiat cu o barcă (de fapt el venise cu harabaua dela Iași). De frica ciumei, panica intră în casa lui Fedeleșeanu, care împreună cu doctorul Brustur, îl încue pe Revan în casă cu d-na Dospinescu pentru a face carantina de 40 de zile. Aici tânărul are tot răgazul să facă pe d-na Dospinescu să-i primească dragostea, așa că atunci când se află viclenia lui Revan, e prea târziu — văduva

se hotărîse să se căsătorească cu dânsul...

Aceasta e fabulația piesei, presărată ici și colo cu cuplete ușoare.

Cu dânsa am isprăvit și cele ce erau de spus asupra teatrului lui Negruzzi, în care nu trebuie să căutăm de cât frumoasa intenție de a se strădui pentru întemeierea unui repertoriu românesc.

V.

INCHEIERE

V.

INCHEIERE

După ce am străbătut opera lui Costache Negruzzi în toate amănunțimele în care poate intra un studiu de istorie literară, după ce am cercetat mai toate bucățile în latura lor estetică, cât și în latura lor istoriografică, ne rămâne acum, spre încheiere, să statornicim într'o privire coprinzătoare personalitatea lui Negruzzi; să cercetăm elementele ce au intrat sau au înrâurit asupra închegării ei, și, la urmă, să hotărîm meritele ce fac din acest scriitor o atât de însemnată figură în cultura și literatura neamului nostru.

Ceeace isbește chiar dela început în Negruzzi e seriozitatea îndeletnicirilor

sale de copil. Costache Negruzzi, acest Negruzzi care aveà să pară mai târziu un fel de *diletant*, trecând peste lucruri cu ușurință, luându-le numai în partea lor plăcută și lesnicioasă, un om ce n'a avut o atitudine hotărâtoare în împrejurările însemnate în care soarta l'a pus — se vedește de o seriozitate timpurie.

În adevăr, manuscrisul aflător în proprietatea Academiei Române «*Zăbăvile mele din Basarabia din anii 1821, 1822, 1823,*» e opera unui copil de 13—14 ani. Avem, de sigur, dinainte numai niște traduceri din limba greacă, dar și aceasta e mult pentru acele timpuri. Povestirea *Zuma* e încă potrivită vârstei lui Negruzzi, tot așa și traducerea din *Crispin rival stăpânului său*, și chiar într-o câțva bucata «*Pentru bărbatul cel greu, care luând o femei guralivă să duce să cei moarte la giudecată...*»

Dar pe lângă aceste mai aflăm și niște *Moralicești haractiruri*, traduse desigur din grecește, dar care, ori cum, prin cuprinsul lor grav nu intră în îndeletnicirile obișnuite unui copil de 13 ani.

La 16 ani, Negruzzi compune poemul

Memnon inspirat dintr'o nuvelă filozofică a lui Voltaire, pe care o citise într'o traducere grecească... Lucrarea aceasta n'o putem privi iarăși decât ca un semn de timpurie maturitate intelectuală....

La temeliea culturii lui Costache Negruzzi găsim mai întâi cunoașterea limbei și literaturii elenice. Știm, între altele și din cunoscutul articol «*Cum am învățat*, că la vârsta de 12 ani, înainte de a putea citi românește, el citise pe Homer, pe Euripide, ba chiar se îndeletnicise și cu prosodia lui Homer din bunul tratat al lui Herodian. Pe lângă limba elenă, se adăugă firește și cunoașterea limbei grecești, care nu putea să lipsească unu fiu de boer, în acele timpuri. Tot pe atunci, adică înainte de 1821 — începuse tânărul Negruzzi să învețe și limba franceză, în care nu aveă să se desăvârșească decât ceva mai târziu, când vijelia anului 1821 îl aruncă în Basarabia...

Cele dintâi încercări literare — cel puțin cunoscute — ale lui Negruzzi ne vin, după cum știm, din răstimpul șederii lui acolo. Aceste traduceri,

peste al căror original n'am dat până acum, sunt poate opere franțuzești, citite în traducere grecească, afară doar de *Moralicești haractiruri*, care prin cuprinsul lor par a fi fost una din numeroasele produse în acest gen ale literaturii neogrece. Că Negruzzi nu traducea dea dreptul după textul francez, ne face să bănuim între altele și faptul că poemul *Memnon*, scris câțiva ani mai târziu, e o «istorioară alcătuită de Volter iar acum tălmăcită de pe limba grecească în stihuri de Costache Negruzzi»...

În Basarabia, Negruzzi învăță și ru-sește, cel puțin atât ca să se folosească de literatura rusească, pentru a putea traduce din *Puschin* și apoi din *Antioh Cantemir*, împreună cu Alecu Donici, originar din Basarabia.

Cunoștința acestor limbi și a acestor literaturi face temelia culturii lui Negruzzi; dar dintre toate, firește, înrâurirea cea mai puternică, cea mai covârșitoare avea s'o aibă asupra lui literatura franceză atât de bogată, și care se bucură de o autoritate atât de mare în Principatele noastre. Cele dintâi traduceri, din manuscrisul Academiei, bănuim a fi produse ale acestei

literaturi; ori cum, suntem siguri pentru piesa lui Lesage, *Crispin, rivalul stăpânului său* și pentru *Memnon* al lui Voltaire. Pentru acelaș cuvânt ași pune tot în răstimpul acesta și câteva traduceri ale sale în versuri după fabulele lui Lafontaine, Pessellier, Grécourt, D'Erbigny pe care le-am publicat în *Convorbiri* după foile volante ce ne-au fost puse la îndemână de d. Iacob Negruzzi. Impreună cu puținele scene din «*Femmes Savantes*» ale lui Molière tălmăcite mai târziu, aceste traduceri sunt singurele urme ale înrâuririi literaturii franceze mai vechi — din veacul al XVII și XVIII — asupra scriitorului nostru...

Curând după aceia, Negruzzi avea să fie câștigat de romantismul biruitor..

Și, în adevăr, cea dintâi lucrare tipărită a lui Negruzzi e traducerea melodramei *Trente ans ou la vie d'un joueur* a lui Victor Ducange și M. Dinaux, atât de slabă, atât de mediocră, dar în gustul timpului. Puțin apoi el își îndreaptă ostenelele mai ales spre Victor Hugo, capul recunoscut al școlii romantice. Acest lucru trebuie de reținut... Înrâurirea

cea mai covârșitoare asupra literaturii noastre o aveà atunci dulcele și visătorul Lamartine, așa de ușor de tradus sau de imitat. Eliade tradusesese un șir din frumoasele lui Meditații: *Singurătatea* (1826), *Suvenirul* (1826), *Seara*, (1828) *Desnădăjduirea*, *Provedința la om* (1827) *Lacul* (1829), *Rugăciunea de seară* (1828), *Toamna* (1830), *Războiul* (1829) ¹⁾.... Grigore Alexandrescu ne dăduse în ediția din 1832 două traduceri din Lamartine, *Intristare* și *Fluturele*, și, ceea ce e și mai însemnat și mai cumpănitor, cele cinci elegii ale acestei ediții poartă întipăritea unei vădite inspirații lamartinieni. Am putea urmări și mai departe această înrâurire a lui Lamartine. Victor Hugo, în schimb, dacă nu mai puțin cunoscut, eră totuși mai rar tradus și imitat. Abia un Eliade, un Stamati sau un Boliac ne au dat câte ceva. Poet mult mai sonor, mult mai colorat, și de o invenție verbală mult mai mare decât cea a lui Lamartine,

¹⁾ Adunate în *Meditații poetice dintr'ale lui A. dela Martin*. Traduse și alăturate cu alte bucăți originale prin D. I. Eliade, 1830.

el erà și mai greu de tradus și mai străin poate de înțelegerea noastră. E caracteristică deci această preferință statornică a lui Negruzzi pentru Victor Hugo, la cunoașterea căruia la noi nu puțin va fi contribuit prin traducerile lui. Cea dintâi încercare a lui Negruzzi fu o localizare «*Uriașul Daciei*» (1836) după *Le Géant*, apoi *Dervișul* (*Curier de ambe sexe*, 1837, period I, No. 7). Curând după aceia ne dădù traducerea dramelor *Maria Tudor* și *Angelo* (1837), iar mai apoi, în 1839, publică în foiletonul *Albinei* excelenta traducere a 14 balade ale lui Victor Hugo, lucrare într'adevăr meritoasă, căreia i s'ar fi cuvenit desigur o mai mare cinstire decât i s'a făcut.

Indreptarea lui Negruzzi către izvoare de inspirație națională se poate datà cu poemul *Aprodul Purice*, al cărui subiect după cum știm e luat de cronicarul Neculce. Cea dintâi ediție a acestui poem a apărut la 1837. «Acest anecdot, zice însă Negruzzi în prefață, pomenit de Vornicul Ureche în hronicul său, făceà parte dintr'un poem intitulat *Stefaniada*. Acel poem

s'a prăpădit și nici nu mai gândeam la el, când am găsit fragmentul acesta păstrat la un prieten». Reținem din aceste rânduri mai întâi intenția lui Negruzzi de a compune un poem mai mare istoric, slujindu-se de izvoarele cronicelor, iar în al doilea rând, dacă poemul început fusese părăsit și aproape uitat, tragem încheierea că el trebuie să fi fost compus cel puțin între 1830—35, lucru care își are însemnătatea lui.

Pe când de pildă Asachi imită pe un Petrarca sau pe un Ossian, interesul lui Negruzzi se îndreptă spre cronicile moldovenesti. S'a zis de multe ori că dragostea lui Negruzzi pentru cronicari a fost trezită mai ales prin îndemnul marelui său prieten Mihail Kogălniceanu. Nu e așa. Acesta nu se întoarce în țară decât în 1838, când Negruzzi publicase pe Aprodul Purice.

Inrâurirea chiar din început a lui Kogălniceanu se cuvine așa dar a fi înlăturată; trebuie să mergem mai departe pentru a afla adevărata înrâurire; trebuie să o căutăm în literatură romantică a timpului.

Romantismul, se știe, strămută

punctul de greutate al literaturii din *rațiune* — idealul artei clasice — în simțire și în imaginație. Dar această imaginație nicăeri nu se revarsă mai bine decât în trecut, din crâmpurile căruia nu numai că se poate încheagă o reconstituire istorică, dar care dă și prilejul unei dulci visări sentimentale, și poetice, atât de scumpă romanticilor. Iată de ce scriitorii acestei școli literare se îndreptară către trecut, către romanul istoric; iată cum se lămurește succesul în adevăr fulgerător al lui Walter Scott, de a cărui înrâurire se resimți îndată literatura franceză, cea pe care o cunoștea mai bine Negruzzi.

Între 1820—1830 romanul istoric luă în Franța o dezvoltare neașteptată. Din Aprilie până în August 1822, apărură 150 de romane. ¹⁾ «Ils pullulent, zicea Taine, comme les volées d'insectes éclos un jour d'été dans la végétation surabondante».

Marele romancier scoțian eră eroul zilei. Traducerile romanelor lui se desfac în ediții numeroase. Toată lu-

¹⁾ În privința amănuntelor, cf. Louis Maigron: *Le roman historique à l'époque romantique. Essai sur l'influence de Walter Scott*, Paris, Hachette, 1898.

mea cere literatura lui Walter Scott.
«Du Walter Scott! du Walter Scott,
scrie H. Patin în *Revue Encyclopé-
dique* (XVIII, p. 331, 1828) :

«Hâtez-vous, Messieurs, et vous surtout, Mes-
dames; c'est du merveilleux, c'est du nouveau,
hâtez-vous! La première édition est épuisée, la
seconde est retenue d'avance, la troisième dispa-
raîtra, à peine sortie de la presse. Accourez, a-
chetez; mauvais ou bon, qu'importe! sir Walter
Scott y a mis son nom, cela suffit.. et vivent
l'Angleterre et les Anglais!..»

Victor Hugo, tânăr încă, dar des-
tul de cunoscut e unul dintre cei mai
mari admiratori ai lui Walter Scott.

«Bornons nous à méditer sur ce singulier Wal-
ter Scott, scrie el în 1823, qui a su puiser aux
sources de la nature et de la vérité un genre
inconnu, qui est nouveau parce qu'il se fait aussi
ancien qu'il le veut, dont les compositions allient
à la minutieuse exactitude des chroniques la ma-
jestueuse grandeur de l'histoire et l'intérêt pres-
sant du roman; génie puissant et curieux qui de-
vine le passé; pinceau vrai qui trace un portrait
fidèle d'après une ombre confuse et nous force à
reconnaître même ce que nous n'avons pas vu,
esprit flexible et solide qui s'empreint du cachet
particulier de chaque siècle et de chaque pays
comme une cire molle et conserve cette empreinte
pour la posterité, comme un bronze indélébile».

Din brazda trasă de Walter Scott,
răsări deodată o bogată literatură de

imaginație, pitorească, îndreptată mai ales asupra evului de mijloc, ne cercetat încă, și atât de bogat într'o poezie sălbatică, fermecătoare...

În mijlocul acestei înfloritoare literaturi, nu întotdeauna din cele mai fericite, se ridică și opere care mai au și astăzi un răsunet, ca de pildă romanul *Cinq-Mars* al lui Alfred de Vigny (1826), în care ni se zugrăvește istoria unei conjurații pe timpul lui Ludovic al XIII-lea, plin de culoare locală nu numai în descripție, nu numai exterioară ci și într'un dialog viu și tipic pentru acea epocă, păstrându-se chiar uneori și limba timpului.

Veniră apoi celebrele *Scènes historiques* ale lui Vitet, atât de puternice în concisiunea lor căutată, de un adevăr istoric și mai mare, într'un dialog atât de pitoresc și de energetic... Fragmente de adevărată istorie sunt puse în scene neuitate ca în *Barriades*, *Etats de Blois*, *Scènes de la Ligue*, *le Retour de Vincennes*...

Balzac însuși aveà să scrie *Les Chouans ou la Bretagne en 1799* prin înrâurirea lui Walter Scott — și nu mai e nici o îndoială că Balzac erà

una din admirațiile lui Costache Negruzzi.

Dar cel care avea să dea cea mai mare strălucire romanului istoric e francez subtilul Prosper Mérimée, atât de bine cunoscut la noi, și atât de prețuit de însuși scriitorul nostru.

Mérimée se încercase încă de mult în acest gen, chiar prin al său *Théâtre de Clara Gazul*, ce trezi o vie admirație; puternica scenă istorică *Jacquerie* datează din 1828. În 1829 Mérimée publică *Chronique du temps de Charles IX*, privită cu drept cuvânt ca adevăratul capodoperă al romanului istoric francez, ieșit sub nemijlocită înrâurire a admiratelor *Waverley Novels* ale marelui Scoțian. Nu voi intra în cercetarea acestui roman în care o întreagă epocă e înviată, epoca tulbure a războaielor religioase și a înșângeratei nopți a Sfântului Bartolomeu. Romanul e împărțit în capitole foarte slobode — *les Reîtres, les Jeunes Courtisans, le Converti, le Sermon*, etc. — tot așa după cum Negruzzi avea să împartă pe al său *Alexandru Lăpușneanu* în adevărate mici drame... De acest roman a fost desigur mai mult înrâurit scriitorul nostru.

O întreagă literatură s'a născut așa dar după urma lui Walter Scott, care fu cu atât mai înfloritoare cu cât intră în marele curent romantic, așa de iubitor de pitoresc, de poezie medievală și de orice formă de artă națională.

Inrâurirea acestei literaturi cu anumite tendințe, s'a simțit și la noi deșteptând un viu interes pentru istoria națională, pentru cronicile bătrâne pline de atâtea drame, de atâtea subiecte croite pe deantregul de împrejurări... Eră deci foarte firesc ca Negruzzi să se încerce în acest gen de timpuriu în *Aprodul Purice*, pentru a ne da apoi acel capodoperă care e *Alexandru Lăpușneanu*.

Mihail Kogălniceanu, crescut în același naționalism prin înrâurirea culturii germane, nu făcù decât să îndemne pe Negruzzi de a stăruî în literatura istorică, în timp ce el singur pregătiă editarea cronicarilor noștri.

Astfel stă adevărul.

Dar Negruzzi nu are numai meritul de a fi încercat să dea viață istoriei naționale, de a fi luat episoade din cronicile moldovenești și mai ales de

a fi creat pe nemuritorul *Alexandru Lăpuşneanu*, el mai are și meritul de a fi fost unul dintre cei dintâi cunoscători și apreciatori ai literaturii populare.

Nu vom ridică aici discuția ce se obișnuiește să se pună, nu totdeauna cu tact, pentru a ști dacă lui Alecu Russo sau lui Vasile Alecsandri revine cinstea de a fi descoperit marele tezaur al geniului popular.

Insemnătatea poeziei populare se găsește arătată și în *Predoslavia* croniceii stolnicului C. Cantacuzino, după cum ne arată d. Iorga într'un articol din *Prinosul d-lui D. A. Sturdza*. Asachi spune într'un foileton din *Gazeta de Moldavia* (1852) că el se îndeletnicise cu adunarea poeziilor populare încă din 1822, dar culegerea lui a pierit în focul din 1827¹⁾.

Cât despre Negruzzi, până acum i se recunoște că a participat la avântul pornit pentru adunarea cântecelor populare, prin cunoscutul său articol *Cântece populare ale Moldaviei*, publicat în *Dacia literară*, la 1840, când se spune că apucase a suferi înrău-

1) No. 20, din 17 Martie, p. 77.

rirea lui Alecu Russo admiratorul entuziast al producțiilor populare. Articolul căminarului Iord. Mălinescu din *Foaia pentru inimă, minte și literatură* (No. 13 din 30-Martie 1842) ne aruncă o nouă lumină asupra chestiunii. Din acest articol vedem că Negruzzi îi trimesese încă din Noemvrie 1838 *trei doine*, ce numai din întâmplare n'au apărut decât în 1842. Cea dintâi din aceste doine, e o compoziție a lui Negruzzi cu prea puține versuri populare; cea de a treia «*Marșul lui Dragoș*» e iarăși pe deantregul opera lui Costache Negruzzi; cea de a doua însă:

De când eram încă mic
 Doina știu și doina zic
 Și cu doina mă plătesc
 Ca de o zi de boeresc.

e cu mult mai în spiritul popular. De aici tragem încheerea că Negruzzi, dacă nu făcea folclor în chip pasionat, prețuia poeziile populare, încercându-se chiar să imite aceste poezii încă din 1838. Se știe, pe dealtă parte, că Alecu Russo n'a venit în țară decât prin Decemvrie 1838, și nu s'a apucat să adune folclor decât în 1839. Vasile Alecsandri nu s'a întors în țară decât

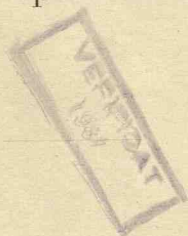
în 1839. Așa dar, deși Negruzzi nu a fost un culegător de folclor, a fost un prețuitor al lui, în afară de orice înrâurire a lui Alecu Russo și Vasile Alecsandri, cei doi mari iubitori ai poeziilor populare. Acest punct trebuia stabilit, după cum stabilisem și faptul că Negruzzi s'a îndreptat asupra cronicelor spre a găsi izvoare de inspirație, din propriul lui îndemn și nu prin înrâurirea lui Kogălniceanu.

Edrept însă că amândouă tendințele naționaliste s'au limpezit și mai mult în 1840, în vremea *Daciei literare*, unde stăpâniă marele suflet al lui Mihail Kogălniceanu. Aici scrise Negruzzi cunoscutul său articol *Cântece populare ale Moldaviei* în care ne dă și o clasificare a cântecelor (alte clasificări făcuseră și Russo și Alecsandri): cântece ostășești sau istorice, cântece religioase, cântece de dragoste și de nuntă, cântece voinicești...

Tot din aceiaș iubire pentru poezia populară scrise și articolul *Cântec vechiu*, (*Foaia pentru inimă, minte și literatură*, No. 23, 1843), în care ne dă și un cântec popular privitor la Domnul Cantemir.

Am stăruit mai mult în aceste pagini din urmă asupra meritului lui Negruzzi de a se fi folosit de izvoarele naționale ale cronicelor, înainte de înrâurirea lui Kogălniceanu, și de a fi prețuit poeziile noastre populare înainte de Alecu Russo și Vasile Alecsandri, pentru că nu fusese pus încă într'o lumină îndestulătoare. Meritul lui însă cel mai mare e de a fi avut *talent*. Talentul lui a creat proza noastră literară, ne-a dat un model nepieritor de nuvelă istorică și s'a răspândit în horbota subțire a scrisorilor sale impresioniste ce se citesc și astăzi pentru humorul lor nesilit, și pentru simțul fin al limbei.

Prin talent, Negruzzi nu e numai o figură de însemnătate istorică și culturală,—ca Asachi de pildă—ci de o însemnătate de azi și de totdeauna, ca orice talent ce a isbutit să se cristalizeze într'o operă de artă.

367
312 -
- 55

TABLA DE MATERIE

TABLA DE MATERIE.

	<u>Pag.</u>
<i>Prefața</i>	III
I. <i>Viața lui Costache Negruzzi</i>	3
II. <i>Opera lui Costache Negruzzi</i>	55
III. <i>Omul</i>	168
1. <i>Atitudinea lui Politică</i>	171
2. <i>Ideile lui în materie socială și culturală</i>	189
3. <i>Ideile lui în materie de limbă</i>	211
IV. <i>Scrittorul</i>	237
I. <i>Costache Negruzzi ca prozator</i>	23
1. <i>Nuvela melodramatică</i>	24
2. <i>Nuvela istorică</i>	273
3. <i>Scrisorile</i>	312
II. <i>Poetul</i>	323
III. <i>Autorul dramatic</i>	335
V. <i>Incheiere</i>	340

M. Z.

28.X.1931